

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Kristýna Kaucká

Pozemková reforma na velkostatku Křivoklát

The First Land Reform on the Estate Křivoklát

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Poděkování

Za vedení diplomové práce, mnoho cenných rad i připomínek, času a trpělivosti děkuji panu prof. PhDr. Eduardu Kubů, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. června 2013

Kristýna Kaucká

Abstrakt

Předkládaná práce se snaží postihnout situaci v období první republiky na Křivoklátsku. Ve svém úvodu se zaměřuje na historiografické pojetí tématu pozemkové reformy, dále se zaobírá mechanismem fungování pozemkové reformy, jejího institucionálního zakotvení v podobě Státního pozemkového úřadu a právního vymezení. Nastiňuje atmosféru v nově vzniklé Československé republice a její vztah k bývalé šlechtě. Dále se zaměřuje na obranné mechanismy bývalých šlechticů a na konkrétním příkladě posledních soukromých majitelů hradu Křivoklát rodiny Fürstenbergů ukazuje fungování Svazu československých velkostatkářů a Svazu německých velkostatkářů a činnost Maxmiliána Egona Fürstenberga v nich. Práce se na pozemkovou reformu soustředí ve vztahu k půdnímu fondu, důlnímu majetku, akciového podílu v Buštěhradské dráze a nemovitostem. Snaží se zmapovat vzniklé zbytkové statky na tomto velkostatku a dovozovat, ze kterých sociálních skupin pocházeli nabyvatelé těchto statků. Ve vztahu k pozemkové reformě na Křivoklátsku zaznívalo podezření z korupce hlavně ze strany komunistických poslanců, což práce mapuje na člancích vycházejících v Rudém Právu, interpelaci předložené vládě a spisku s názvem „Zašantročené Křivoklátsko“. V této souvislosti nezůstává stranou zájmu ani podezřelé hospodaření ředitele velkostatku Karla Krtka. Dalším rozměrem práce je i projednávání pozemkové reformy v mezinárodním prostředí, hlavně tedy před Společností národů. V neposlední řadě práce hledá odpověď po naplnění cílů pozemkové reformy.

Klíčová slova: česká šlechta, velkostatek, pozemková reforma, Křivoklátsko, agrární strana, Státní pozemkový úřad

Abstrakt

The Master's thesis aims to describe the time during the period of the first republic in the area of Křivoklátsko, concerning the land reform from the historiographic point of view, the mechanism of land reform, and its institutional and legal specification. The thesis outlines the atmosphere in the newly established Czechoslovak Republic and its relations to the former aristocracy. Moreover, it focuses on defending mechanisms of the aristocrats at that time, and it analyses the function of the Federation of the Czechoslovak landowners together with the Federation of the German landowners with help of the specific example of the aristocratic family of the Fürstenbergs, who were the last private owners of the Křivoklát castle. The paper deals with the land reform in relation to the land fond, mine properties, shareholding within the Buštěhrad railway, and real estates. It endeavours to map emerging remaining small estates in the Křivoklát estate, and determine the social status of the new owners. The land reform in Křivoklátsko raised suspicion of corruption among the Communist politicians, the evidence of which is given in the thesis through the articles from The Red Right newspapers, interpellation to the government, and the booklet called 'Hidden Křivoklátsko'. In connection to this, highly suspicious management of Karel Krtek, the director of the estate, is not without notice. The thesis also analyses the debate over the land reform in international environment, especially by the League of Nations. One of the main questions seeking answers in the thesis is to what extent the goals of the land reform were fulfilled.

Key words: bohemian aristocracy, estate, land reform, Křivoklát domaine, agrarian party, State land office

Obsah

1. Úvod	7
2. Prameny, literatura, metodologické postupy	9
3. Právní rámec pozemkové reformy a klima doby.....	18
3.1 Důvody k provedení pozemkové reformy	25
3.2 Zápas politických stran o tvář pozemkové reformy	28
3.2.1 Agrární strana.....	29
3.2.2 Sociální demokracie.....	30
3.2.3 Československá strana socialistická	31
3.2.4 Československá strana lidová	31
3.2.5 Ostatní politické strany	33
3.3 Fungování Státního pozemkového úřadu.....	34
3.4 Pozemková reforma v Evropě	39
3.4.1 Československá pozemková reforma v kontextu mezinárodního práva.....	42
4. Názory na bývalou šlechtu v období první republiky	45
4.1 Svaz československých velkostatkářů a další zájmové organizace.....	50
4.1.1 Svaz německých velkostatkářů.....	58
4.1.2 Deutsche Liga für Völkerbund und Völkerverständigung in der Tschechoslowakei (Völkerbundliga)	60
4.1.3 Republikánský svaz československých statkářů a nájemců.....	61
5. Fürstenbergové a velkostatek Křivoklát	63
5.1 Doly.....	68
5.1.5 Případ Josef Dux	74
5.1.6 Případ Vojtěch Čebiš a Bohumil Šnobl	74
5.1.7 Případ Bohumil Mařinec.....	75
5.2 Finanční otázka.....	76
5.3 Půda, zbytkové statky.....	78

5.4 Buštěhradská dráha.....	86
5.5 Mezinárodní projednávání	87
5.6 Nemovitosti	88
5.7 Karel Krtek, ředitel velkostatku	97
5.8 Podezření z korupce, interpelace komunistického poslance, Fürstenberg a Rudé Právo	101
5.9 Stav pozemkové reformy k roku 1930.....	104
5.10 Převzetí velkostatku Křivoklát státem	107
Seznam použité literatury:	116

1. Úvod

Pozemková držba představovala už od středověku soubor práv, moci, ale také povinnosti a v principu i zodpovědnosti vůči regionu nebo státu, v němž se daný majetek nacházel. Vše je podrobováno během ekonomických a politických změn přirozené revizi. V době státních převratů a krizí společenského systému docházelo a dodnes dochází k velikým majetkovým přesunům. V období rozpadu rakousko-uherské monarchie a následné hospodářsko-sociální transformace českých zemí a Slovenska do nové Československé republiky došlo zároveň i k masovým změnám v majetkoprávní oblasti. Přirozeně bylo potřeba vyřešit od konce 19. století přetrvávající problém s ohromným pozemkovým majetkem, který byl obhospodařován z podstatné části případy tehdy již neefektivním pachtem. Velká část půdy byla vázána v rukou vlastníků, k volnému prodeji se půda téměř vůbec nenabízela. Reforma byla tedy potřebná nezbytná, což připouštěli i její pozdější kritici. Pozemková reforma napomohla upevnění a stabilizaci sociálních poměrů. Situaci vyostřil i silný sociální aspekt potřeby ekonomické soběstačnosti drobných hospodářů, potřeba zabezpečit jejich sociální jistotu. Drobní rolníci a zemědělci se domáhali uvolnění trhu s půdou, což pro ně představovalo možnost zajistit si základní existenci, popřípadě i značnou ekonomickou soběstačnost. K plnému dovršení vzniku národního státu bylo jistě pozemkové reformy třeba.

V této práci bych se ráda zaměřila na podobu a naplnění vytyčených cílů, které tomuto závažnému projektu prvorepubliková vláda dala, a to na konkrétním příkladě jednoho velkostatku bývalé významné šlechtické rodiny. Věnuji se fürstenberskému majetku velkostatku Křivoklát jakožto objektu pozemkové reformy. Fürstenbergové s výměrou majetku 41 000 ha¹ se na pomyslném žebříčku československých velkostatkářů většinou pohybovali kolem devátého místa. Předkládaná práce si klade za cíl postihnout pozemkovou reformu a její průběh na majetku zmíněné rodiny, jelikož takováto práce většího rozsahu stále chybí, není možné navzájem komparovat jednotlivé šlechtické velkostatky. Rod do regionu Křivoklátska zasahoval výrazně od první poloviny 18. století. V období první republiky se v souvislosti s pozemkovou reformou z denního tisku, spolků a některých radikálních politických stran začaly ozývat hlasy po přerozdělení tohoto ohromného majetku a právě tuto oblast v souvislosti s nacionálním charakterem, jelikož se jednalo o rodinu hlásící se k německé národnosti, a dále se rod Fürstenbergů řadil mezi aristokracii, ve své rétorice

¹ VOŽENÍLEK, JAN. *Výsledky...*, s. 11.; 40 099 ha veškeré půdy udává KUBAČÁK, A. *Obnova venkova...*, s. 29. a řadí tak Maxe Egona Fürstenberga na šesté místo. Jedná se o rozsah držby na základě daňového přiznání z roku 1918.

se pozemková reforma zaměřovala proti šlechtě jako sociální skupině, jsem si vybrala jako téma pro svoji diplomovou práci.

Pozemková reforma představuje celospolečenské téma, obsahující řadu sociálních, ekonomických, politických i nacionálních aspektů. Ráda bych se pokusila o postížení pozemkové reformy v druhém a třetím desetiletí 20. století ve vztahu ke Křivoklátu a jeho posledních soukromých majitelů - rodiny Fürstenbergů.

2. Prameny, literatura, metodologické postupy

Níže se pokusím nastínit historiografický diskurs týkající se pozemkové reformy; rozhodla jsem se postupovat chronologicky a tématicky. Již v roce 1919 na základě porad a debatních večerů České agrární společnosti v Praze publikoval pozdější ředitel Státního pozemkového úřadu (SPÚ) Jan Voženílek spis o rozdělení velkostatků.² V této publikaci je dosavadní rozdělení půdy interpretováno jako nespravedlivé, poukazuje se na vázanost půdy, kterou nelze volně na trhu obchodovat. V této souvislosti se často využívá argument hladu po půdě. Ve vztahu k šlechtě se zde objevuje požadavek rozbití velkostatků.

Práce kritizující pozemkovou reformu vyšla z pera historika Josefa Pekaře s názvem *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*.³ Zde Josef Pekař pozemkovou reformu zkritizoval a interpretoval ji jako vyjádření škody historickým objektům, uměleckým památkám a ztrátě kulturního fenoménu šlechtictví. Dále zásadně obhajoval majetková práva šlechticů a funkci velkostatků a varoval před zpolitizováním celého tohoto tématu, jež by mohlo sloužit politickým stranám v bojích o hlasy voličů. Upozornil i na nebezpečí korupce plynoucí z velkého zastoupení členů agrární strany ve Státním pozemkovém úřadě.

V roce 1925 Státní pozemkový úřad vydal grafické vyjádření stavu pozemkové reformy.⁴ Jedná se o statistickou analýzu, která se zabírala komparací stavu pozemkové držby před provedením reformy se změnami v jejím průběhu. Kniha byla sepsána, aby ukázala, že za 5 let od započetí pozemkové reformy byla velká část půdního fondu přerozdělena. Byly v ní otištěny grafy a diagramy týkající se poměru zemědělské a nezemědělské půdy na celém území Československé republiky, shrnují výsledky akcí S a R apod. Zdůrazňuje se národní, státní, hospodářský i sociální význam reformy. Ve vztahu k šlechtě byly sestaveny grafy, které dokazují úbytek půdy z velkostatků, je zde i věnována speciální kapitola konkrétnímu příkladu rodiny Schwarzenbergů. Pomocí statistik se dokazuje, že důležitý cíl pozemkové reformy: přidělit drobnému soukromému majiteli půdu byl naplněn. Účelem této práce je pozemkovou reformu obhajovat, pro nás je cenná svými statistickými údaji čerpanými přímo z archivu pozemkového úřadu.

² VOŽENÍLEK, JAN. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*. Praha 1919.

³ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha 1923.

⁴ Státní pozemkový úřad. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha 1925.

Dále je třeba uvést dílo Jana Voženílka, jehož kniha *Předběžné výsledky pozemkové reformy*⁵ vyšla na počátku třicátých let 20. století. Voženílek pojímal pozemkovou reformu jako proces, kdy se uzavírala určitá etapa a došlo k jakémusi vyvrcholení pozemkové reformy – trh s půdou se nasýtil a již se začal projevovat nástup agrární krize. Začalo docházet k revizi postulátů pozemkové reformy a přišla její reverze v podobě dočasného návratu nerozdělené půdy k původním majitelům. Autor působil v nejvyšších funkcích Státního pozemkového úřadu, a tudíž měl přístup k velkému množství informací. V úvodu zmíněné práce autor vysvětlil nutnost provedení pozemkové reformy a následující kapitoly jsou pro nás velice cenným pramenem, jelikož zde nacházíme informace ohledně pohledu ředitele Státního pozemkového úřadu na celou reformu a můžeme poznat, jak interpretoval její následné provedení, vykládal a obhajoval praxi. Tento úředník, exponent agrární strany, se nevyhnul politizaci problému a zároveň se při obhajobách pozemkové reformy pustil do polemiky proti soudobým kritikům. Voženílkova práce byla sestavena na základě údajů k roku 1928, ale z úředních důvodů souvisejících s doplňováním textu se týká stavu k 1. lednu 1929. J. Voženílek sepsal tuto knihu s cílem napsat i jakousi kroniku pozemkové reformy, čehož se snažil docílit uváděním jmen jednotlivých aktérů celého procesu a aby v jeho knize každý kraj našel jména, „jež budou snad zajímati nejenom účastníky a přátele pozemkové reformy, nýbrž v budoucnosti i historiky.“⁶ Na tom lze vidět, že je tato kniha mimo jiné psána i se záměrem ospravedlnit pozemkovou reformu v očích budoucích generací. Zároveň se jedná o unikátní pramen, který zevnitř instituce nastavuje zrcadlo fungování úřadu a vypovídá tak o věcech, které bychom jinde jen stěží dohledávali. Ke Křivoklátsku se zde dají čerpat konkrétní hektarové údaje na jednotlivých dvorech.

Jistě se sluší připomenout i další dobová díla Jana Voženílka, a to především *Výsledky pozemkové reformy* z roku 1930,⁷ kde proklamoval záměr Státního pozemkového úřadu publikovat informace o svých výsledcích, „neboť plní tím svou povinnost vůči státu, vůči vědě národohospodářské a historické, přispívá k správné informovanosti ciziny o [...] hospodářském a politickém vývoji a [...] nejlépe čelí tendenčním a zaujatým zprávám, s nimiž se bohužel tak často v našem tisku setkáváme.“⁸ Vysvětlil zde např. fungování Státního pozemkového úřadu, principy vyplácení náhrady či problematiku zaměstnaneckou. Částečně

⁵ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky Československé pozemkové reformy: Země Česká a Moravská*, Praha 1930.

⁶ Citováno dle: tamtéž, s. 12.

⁷ VOŽENÍLEK, JAN. *Výsledky československé pozemkové reformy*. Praha 1930.

⁸ Citováno dle: tamtéž, s. 4.

se zde snažil i o srovnání československé pozemkové reformy v širším celoevropském kontextu.

Právní souvislosti osvětlil čtyřdílný *Slovník veřejného práva československého*,⁹ který vzhledem k datu vydání (1934) lze považovat také za dobové dílo. Pod hesly „pozemková reforma“ či „fideikomis“, se lze seznámit s právním rámcem pozemkové reformy a výkladem jednotlivých zákonů, které tuto reformu upravovaly.

Mezi publikující činitele Státního pozemkového úřadu patřil i Antonín Pavel, který ve své studii z roku 1937,¹⁰ jež vyšla jako zvláštní otisk z Dodatků *Ottova slovníku naučného*, přinesla faktografické údaje o vývoji pozemkové reformy ve třicátých letech, jejím zákonném doplňování a finančním pozadí. V tomto díle se již nezdůrazňuje nevýhoda fungování velkostatku jako v dílech starších, samostatná otázka šlechty se již téměř neobjevuje.

Z poválečné literatury mezi zásadní díla patří práce Milana Otáhalá nazvaná *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR* vydaná na počátku šedesátých let.¹¹ Práce se zaměřila hlavně na zápas politických stran o celkové pojetí pozemkové reformy. Obsah byl ovšem ovlivněn dobou, v níž práce vznikla a byla vydána. Toto dílo se soustředí na pozemkovou reformu v širším kontextu a rozdílným představám o její podobě a již tolik neakcentuje, co reforma v konkrétních případech přinesla. Šlechtickou problematiku projednává v souvislosti s původními představami některých radikálnějších politických stran, které volaly po vyvlastnění bývalých šlechtických rodin. Z pozdějších děl se danou problematikou v širším kontextu prvorepublikového zemědělského vývoje zabývaly práce Antonína Kubačáka. Například v jeho *Dějínách zemědělství v českých zemích* ve druhém díle „Obnova venkova“¹² byla této problematice vyčleněna celá jedna kapitola. A. Kubačák se daným tématem zabýval v kontextu vývoje zemědělství s přihlédnutím k postavení majitelů velkostatků, kteří byli cizí státní příslušnosti. Na toto téma publikoval ve Sborníku archivních prací v roce 1987 stať o činnosti Svazu velkostatkářů.¹³ V souvislosti s tématem této práce je ovšem třeba zmínit mylné datum odprodeje Křivoklátku v roce 1919. Ve skutečnosti byl odprodej proveden až o deset let později.

⁹ KOLEKTIV. *Slovník veřejného práva československého*. Brno 1934. Heslo „pozemková reforma“ se nachází ve třetím díle.

¹⁰ PAVEL, Antonín. *Pozemková reforma Československá*. Praha 1937.

¹¹ OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha 1963.

¹² KUBAČÁK, Antonín. *Obnova venkova. Dějiny zemědělství v českých zemích II. díl*, Praha 1995.

¹³ KUBAČÁK, Antonín. *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919-1943*. SAP 37, 1987, č. 2, s. 325–373.

V řadě *Vědeckých prací Zemědělského muzea* byl vydán článek Jana Rychlíka¹⁴ týkající se pozemkové reformy, který se převážně zaměřil na interpretaci zákonů upravujících tuto reformu a osvětluje provádění reformy a její finanční řešení (výpočet a vyplácení náhrad, apod.). Autor zdůrazňuje, že k podobným pozemkovým reformám došlo v období po první světové válce ve více zemích a že v tomto ohledu Československo netvořilo žádnou výjimku. Více se věnuje sociálnímu aspektu pozemkové reformy a zdůrazňuje její cíl o podlomení hospodářské a politické moci velkostatkářů. Klade si otázku, zda velkostatkářská držba byla skutečně podlomena a zda sociální poměry na vesnici byly utlumeny. Dospívá k závěru, že váha šlechtických velkostatků byla omezena a posílilo se postavení velkých a středních rolníků.

Dále po listopadu 1989 ve *Vědeckých pracích Národního zemědělského muzea* Kubačák uveřejnil příspěvek k provádění pozemkové reformy na majetcích cizích státních příslušníků,¹⁵ kde se dotknul i problematiky katolické církve. Dále se zde zaměřil na hromadnou stížnost cizích státních příslušníků ohledně nedostatečné finanční náhrady za zabraný majetek a na projednávání této stížnosti před smíšeným československo-německým rozhodčím soudem. V souvislosti se zaměřením této práce na rod Fürstenbergů je tento Kubačákův příspěvek důležitý, jelikož majitelé velkostatku Křivoklát byli němečtí občané. V roce 1994 byla v Uherském Hradišti uspořádána konference věnující se pozemkové reformě v mezinárodním kontextu. Jednotlivé příspěvky nakonec přinesly na tuto problematiku pohled z různých úhlů, například porovnávají průběh pozemkové reformy u nás a v zahraničí. Toto téma by si jistě zasloužilo hlubší výzkum, například pro velice zajímavou otázku srovnávání pozemkových reform u nás a v dalších zemích, které k pozemkové reformě v období po roce 1918 přistoupily.

Tématu zbytkových statků se věnovala Jana Pšeničková v díle *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*¹⁶ publikovaném v roce 1998. Zbytkové statky představují specifický jev československé pozemkové reformy a o jejich vzniku na jednotlivých velkostatech lze z této publikace čerpat informace. Autorka se zaměřila i na tematiku afér spojených s fungováním Státního pozemkového úřadu (dále jen SPÚ), se zvláštním zřetelem na agrární stranu a přidělování zbytkových statků.¹⁷

¹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*. In: *Vědecké práce zemědělského muzea* 27, Praha 1987–1988, s. 127–147.

¹⁵ KUBAČÁK, Antonín. *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky*. In: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* 29, Praha 1991–1992, s. 33–69.

¹⁶ PŠENIČKOVÁ, Jana. *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*, Praha 1998.

¹⁷ PŠENIČKOVÁ, Jana. *Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy*. In: *Paginae historiae*, Sborník státního ústředního archivu v Praze, roč. 2000, č. 8., s. 101–117.

Z nejnovějších prací jistě stojí za připomínku disertační práce Ondřeje Horáka: *Konfiskace a vyvlastnění. Příspěvek k době prvorepublikové a k pozemkové reformě* obhájená v Brně v roce 2007.¹⁸ V této práci autor shrnul dosavadní bádání o pozemkové reformě a zaměřil se na mimořádnost konkrétního příkladu rodu Lichtenštejnů. Jedná se o práci právního historika, který se důkladně zaobíral právně-teoretickými otázkami ve vztahu k majetku rodiny Lichtenštejnů. Studenti právnické fakulty se v rámci specifického vysokoškolského výzkumu Grantové agentury Univerzity Karlovy zabývali tématem konfiskací a dalších forem majetkových exekucí a právních změn vlastnických poměrů ve vztahu k politickým proměnám české, respektive československé společnosti. Výstupem z projektu je kolektivní monografie, kde se tématem prvorepublikové pozemkové reformy zabývala Adéla Peichlová.¹⁹ Autorka se převážně soustředila na konfiskační prvek této reformy. Klade si otázku, zda-li se v prvorepublikové pozemkové reformě objevilo převzetí zabraného majetku bez poskytnutí náhrady. Což v počátcích legislativního projednávání byl častý požadavek vůči majetku rodiny Habsburků a skupině tzv. zrádců a nepřátel státu. Na základě mírových smluv ale byla konfiskace nebo likvidace majetku, práv a zájmových účastenství rakouských a maďarských příslušníků nebo společenství na území bývalého mocnářství Rakouska-Uherska zakázána.

Z pohledu německých státních příslušníků a pozemkové reformy se tématu dotkl článek Eduarda Kubů,²⁰ založený na studiu archivních materiálů Ministerstva zahraničních věcí a interpretaci celé problematiky v kontextu mezinárodního vývoje dvacátých a třicátých let. Na problematiku první pozemkové reformy se nejnověji soustředila například studie *Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*, otisknutá v knize: *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)* v roce 2011.²¹ Zde se autoři zaměřili na národnostní charakter pozemkové reformy. Často je nacionální zaměření pozemkové reformy ve veřejném prostoru připomínáno, ač do vydání této publikace znatelně dílo věnující se tomuto aspektu pozemkové reformy chybělo.

¹⁸ HORÁK, Ondřej. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, disertační práce, Brno 2007.

¹⁹ PEICHOVÁ, Adéla. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, Jan a kol. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 31–40.

²⁰ KUBŮ, Eduard. *Majetkoprávní problematika v československo-německých vztazích meziválečného období* In: *Historie a cestovní ruch. Perspektivní a podnětné spojení*. Praha 2009, s. 71–99.

²¹ *Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*, in: JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard. *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, Praha 2011.

Pozemková reforma jakožto důležitá složka programu politických stran byla připomenuta i v knize Evy Broklové²² o německých aktivistických stranách, kde již v úvodu předeslala, že „opatření, jež mladý stát v tomto směru učinil (zrušení šlechty, provedení pozemkové reformy a v jejím rámci zábor lesů), se mohla jevit a také jevila jako opatření nepřátelsky nacionální, namířené proti německému obyvatelstvu, protože jeho majetkové elity byly do značné míry představiteli dosavadního řádu.“²³ Bohužel se však autorka blíže nedotkla otázky pohlížení jednotlivých německých politických stran na pozemkovou reformu. Pouze se v závěru ztotožnila s míněním německého historika F. Seibta v tom směru, že největším omylem při provádění pozemkové reformy byla propagandistická kampaň, jež reformu doprovázela, přičemž ve skutečnosti následná ztráta „německé národní půdy“ nebyla nakonec tak veliká.²⁴ Odrazu pozemkové reformy v politice německé strany Bund der Landwirte se částečně věnovala diplomová práce studentky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Adély Randákové.²⁵

Základní informace o pozemkové reformě lze hledat i v publikacích zabývajících se obecně obdobím první republiky, jako například syntéza Věry Olivové²⁶ či rozsáhlé dílo Zdeňka Kárníka.²⁷ Okrajově se tématu dotkla i Dagmar Moravcová v publikaci mapující evropská hnutí přelomu 20. a 30. let.²⁸ Zmínila se zde i o fungování hnutí *Völkerbundligy*²⁹ a o mezinárodních požadavcích vlastníků půdy v Československu.³⁰

Šlechtická tematika se v období po roce 1989 stala badatelsky velice populární. Pozici šlechticů v období první republiky se zabýval Zdeněk Kárník³¹ ve svém příspěvku na konferenci *K metodologii sociální historiografie* v roce 2001, ve kterém se v dobových souvislostech snažil o interpretaci prohlášení věrnosti české šlechty ze září 1938 a ze září 1939. Z pohledu pozemkové reformy se tematikou zabývala Dita Jelínková věnující se konkrétnímu příkladu severočeských Clary-Aldringenů.³² Autorka se zaměřila na členství

²² BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha 1999.

²³ Citováno dle: Tamtéž, s. 13.

²⁴ Tamtéž, s. 112. Dále odkazuje na SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha 1996, s. 264–265.

²⁵ RANDÁKOVÁ, Adéla. *Bund der Landwirte a československá politika*, diplomová práce, Praha 2009.

²⁶ OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha 2000.

²⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*, díl první, Praha 2003.

²⁸ MORAVCOVÁ, Dagmar. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932*. Praha 2001.

²⁹ Tamtéž, s. 44.

³⁰ Tamtéž, s. 135–160.

³¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha)*. In: *Studie k sociálním dějinám*, 8. Opava 2001, s. 243–259.

³² JELÍNKOVÁ, Dita. *“Když ta širá různorodá vlast přestala existovat...” aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě*, *Theatrum Historiae* 6,

Alfonse Clary-Aldringena ve Svazu německých velkostatkářů a na jeho strategie ohledně záchrany majetku. Dotýká se zde praktik, které bychom dnešní terminologií nejspíše označili za lobbistické, na kterých se podílel i majitel velkostatku Křivoklát Max Egon Fürstenberg. Pro zpracování tématu využívá osobního archivu východočeské rodiny Clary-Aldringen. Porozumění české problematice prokázal Eagle Glassheim,³³ který se zabíral českou šlechtou a národnostní otázkou v 1. polovině 20. století. Věnoval se postoji šlechticů k národnostní problematice v období konce habsburské monarchie a poté v období první republiky. Osvětlil motivace šlechticů pro sympatie k nacionálnímu-socialismu, ale zároveň se snažil i o vyličení plastického obrazu šlechty jakožto sociální skupiny, vnitřně ne zcela jednotné, a pod tímto úhlem pohledu interpretoval chování jednotlivých šlechticů, kteří se naopak ztotožnili s první republikou. Terminologicky je práce velmi propracovaná. Sám autor v úvodu vysvětloval, v jakých kontextech hodlá odlišovat pojmy Čechy jakožto územní jednotku, bez ohledu na národní příslušnost (v němčině Böhmen; anglicky Bohemians), a Čechy (Tscheche; Czech) jako obyvatele s českou etnickou příslušností.³⁴

Historie rodu Fürstenbergů je v českém dějepisectví dosud málo frekventované téma. Při příležitosti obnovy zámku ve Vitorazi vznikl sborník zaměřený na rodinu Fürstenbergů,³⁵ jenž se ale převážně soustředí na dějiny rodu v rakouské Vitorazi, ale některé části této kolektivní monografie se zabývají i osudy rodu v Čechách. Většina prací, která je s regionem Křivoklátska spojena, vychází v regionálních sbornících a soustředí se převážně na 19. století či na hrad Křivoklát z uměleckohistorické stránky. Pro konkrétní osudy posledních soukromých majitelů velkostatku Křivoklát dosud neexistuje žádná publikace. V současné době se o Fürstenbergův badatelsky zajímá Václav Vodvářka, jehož publikace se týkají dějin Lán a sousedního Vašírova.³⁶

Archivní prameny související s průběhem pozemkové reformy přímo jsou uloženy v Národním archivu v Praze na Chodovci ve fondu „*Státní pozemkový úřad: spisy všeobecné*“. Tento fond obsahuje například seznamy držitelů půdy a informace o tom, komu byla zabraná půda přidělena, čili evidenční prameny. Aktivity velkostatkářů, kteří se svůj

Pardubice 2010, s. 125–162; JELÍNKOVÁ, Dita. *Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě: postoje, strategie, konsekvence*. In: HAZDRA, Zdeněk, HORČIČKA, Václav, ŽUPANIČ, Jan (edd.). *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, 2011, s. 107–131.

³³ GLASSHEIM, Eagle. *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. (z angličtiny přeložil Lubomír Kotačka) Praha 2012.

³⁴ Tamtéž, s. 8.

³⁵ ELTZ, Erwein – H., STROHMEYER, Arno, (edd.). *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, Weitra 1994.

³⁶ VODVÁŘKA, Václav. *Lány a okolí ve světle místních a pomístních jmen*. Rakovník 2006. Týž. *Kapitoly z dějin obcí Lány a Vašírov*. Lány 1992.

majetek snažili zachránit, lze mapovat na základě materiálu, který je deponován v Národním archivu ve fondu „*Svaz československých velkostatkářů*“.³⁷ K tématu diplomové práce je zde uložena korespondence Maxe Egona Fürstenberga (1863–1941) se Svazem československých velkostatkářů z let 1921–1935.³⁸ Tato korespondence se týká převážně výše členských příspěvků pro jednotlivé roky, změny výměr velkostatku, vzniku zbytkových statků, inzerce a poptávky po doporučení zaměstnanců na velkostatek. Dále je v Národním archivu ve fondu „*Ministerstvo veřejných prací*“³⁹ uložena dokumentace k uvalení vnucené správy na horní majetek Maxe Egona Fürstenberga a uzavírání jednotlivých nájemních smluv na konkrétní dolová pole, vyúčtovávání nedoplatků či spory s nájemníky. Mezinárodní přesah pozemkové reformy je možno sledovat podle pramenů uložených v archivu Ministerstva zahraničních věcí převážně v VI. sekci soustředěné na právní záležitosti.⁴⁰

O konkrétní oblasti Křivoklátska vypovídá materiál uložený ve Státním oblastním archivu v Praze na Chodovci, ve fondu Velkostatek Křivoklát. Jedná se o velice rozsáhlý archivní fond, ve kterém ale k tématu pozemkové reformy není deponováno mnoho archiválií, v podstatě se jedná pouze o opisy trhových smluv o odprodeji Lán československému státu v roce 1921 a nájemní a pachtovní smlouvy na pozemky a budovy ze 20. let 20. století. Dále je fond doplněn o bohatý mapový materiál, který ale zachycuje situaci na velkostatku pro 19. století.

Politické projednávání problematiky fürstenberského majetku lze mapovat na základě archivního materiálu, který je uložen v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.⁴¹ Jedná se o různé stížnosti vnuceného správce na fürstenberské úředníky, na Maxe Egona Fürstenberga ohledně špatného hospodaření na zabraném velkostatku, o korespondenci mezi Fürstenbergem a Kanceláří prezidenta republiky ohledně zámku v Dřevíči, paláce v Praze a dalších majetků, resoluce o prodeji částí velkostatku do německých rukou, či o obvinění Maxe Egona Fürstenberga z korupce, interpelace poslanců v této otázce podané.

Při heuristice pramenů jsem se obecněji zaměřila na období první republiky, dále na pozemkovou reformu a postoje politických stran k ní, úžeji pak na průběh pozemkové reformy na šlechtických majetcích, konkrétně na Křivoklátsku a rodinu Fürstenbergů. V této souvislosti jsem více přihlédla k antiaristokratickému aspektu pozemkové reformy a snažila

³⁷ Národní archiv (dále NA). Fond: Svaz československých velkostatkářů.

³⁸ NA. Fond: Svaz československých velkostatkářů, sign. 1083, kart. 125 dopisy členů Max Egona Fürstenberg, Donausingen, velkostatek Křivoklát (1921–1925).

³⁹ NA. Fond: Ministerstvo veřejných prací, kart. 1560 (inv. č. 2518), sign. 237.

⁴⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV), VI. sekce.

⁴¹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR). Fond: KPR – protokol T – tajné 1921–1944, T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94.

se nastínit aktivity, které jako člen různých organizací Maxmilián Egon Fürstenberg pro záchranu svého majetku podnikl. Při této příležitosti využiji prvků biografické metody. Zaměření na konkrétní region s sebou nese využití prvků mikrohistorie. Při citování dobových materiálů je dodržována původní forma a jazyk textu, texty jsem pouze gramaticky korigovala. Dále jsem zvolila psaní jmen šlechtických rodin ve verzi, kterou používá rodina, například píši v textu práce Fürstenbergové, ale pokud se jedná o citaci z původních pramenů, kde je užito „k“ – Fürstenberkové, tak jméno používám v původní podobě.

3. Právní rámec pozemkové reformy a klima doby

„Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky; je dovršením a vlastním uskutečněním převratu.“

Tomáš G. Masaryk

Nově vzniklá Československá republika se rozhodla vyřešit ohromnou pozemkovou držbu v rukou šlechty a římskokatolické církve. Potřeba změnit tuto situaci se objevovala již před rokem 1918. Během 19. století šlechta ztratila mnoho ze svých tradičních výsad, ale v jejich rukách se soustředil finanční kapitál, který ve většině případů používala pro podnikatelské záměry.⁴² Půda byla vázána fideikomisem⁴³ zaručujícím nedělitelnost a nezcizitelnost majetku. A tak se často pronajímala. Pachtýři však nebyli spokojeni, jelikož nehosподаřili na svém vlastním majetku. Trh s půdou byl omezený, zejména pro obyvatele usedlé na vesnici, kde byla větší výměra půdy potřebná k sociální emancipaci, tj. spolehlivému existenčnímu zajištění a tím i k postupu na společenském žebříčku. Obzvláště v prvním desetiletí 20. století bylo pachtovné vnímáno jako vysoké, odváděla se pozemková renta majitelům půdy.⁴⁴

Ještě před rozpadem monarchie přišlo několik návrhů, jak problém nedostatku volné půdy k prodeji vyřešit a trh s půdou rozhýbat. Česká strana agrární vyřešení tohoto problému kladla mezi své primární cíle, o čemž svědčí její program z roku 1903. *„Jako jeden z jeho stěžejních cílů bylo totiž vyzvednuto odhodlání podporovat [...] zakládání nových kmenových statků tím, že alodiální a rustikální velkostatky byly by zakupovány, na statky střední velikosti děleny a rodinami rolnickými osazovány.“*⁴⁵ Uvažovalo se o vykoupení půdy, ale vzhledem k existenci fideikomisu šlechtici půdu k odprodeji ani nabídnout nemohli a další velký pozemkový vlastník, tedy katolická církev, pokládal svoji půdu za neměnnou a věčnou, tzv. mrtvá ruka.⁴⁶ V Německu se trh s půdou uvolnil zrušením instituce fideikomisu.⁴⁷ U nás byl

⁴² Více URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982, s. 59.

⁴³ Fideikomis: neprodejně rodinné svěření, držitel fideikomisu byl jen jeho správcem, měl povinnost vyživovat ostatní členy rodiny a neztenčeně svěření předat dědici.

⁴⁴ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 34.

⁴⁵ Citováno dle: *Pozemková reforma – nástroj národního přerozdělení půdního fondu*, in: JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard. *Nacionalismus ...*, s. 275–276.

⁴⁶ Tamtéž, s. 278.

⁴⁷ Tamtéž, s. 278.

fideikomis zrušen podle právních předpisů československého státu zákonem č. 179/1924 Sb. z. a n., ze 3. července 1924.⁴⁸

Mimo tyto sociální a hospodářské motivace k provedení pozemkové reformy se v ní skrýval i prvek nacionální. „*Půda jest současně sídlem národa [...] Musí tudíž národu záležeti na tom, aby půda jeho zachována byla v rukách vlastních příslušníků.*“⁴⁹ V roce 1905 se ustavila agrární strana německá, která si naopak za cíl kladla ochranu Němců žijících v Čechách: „[...] *jejímž nejvyšším cílem je udržení národní a hospodářské državy německého lidu v Čechách.*“⁵⁰ Dále pak strana ve svém programu uváděla, že „[...] *jen německý sedlák může postavit do cesty pronikajícímu Slovanstvu pevnou hráz [...].*“⁵¹

Ideu pozemkové reformy vyslovil poprvé jasně koncem roku 1917 František Udržal, člen Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (RSZML). Představa pozemkové reformy se měla stát součástí návrhu prvních hospodářských opatření, k nimž se mělo přistoupit po vyhlášení samostatného státu. Tato opatření byla vypracována v září 1918 skupinou kolem Jaroslava Preisse, Aloise Rašína a Přemysla Šámala, kteří byli formálně zaštitěni Národním výborem. Idea pozemkové reformy v tomto návrhu spočívala na představě nuceného výkupu latifundií a velkostatků.⁵² Dokonce se i tento koncept nuceného výkupu objevil v *Prohlášení československého národa jeho prozatímní vládou*, takzvané Washingtonské deklaraci z 18. října 1918, které výslovně uvádí: „[...] *velkostatky budou vykoupeny pro domácí kolonizaci [...].*“⁵³

To, že v brzké době dojde k pozemkové reformě, naznačoval zákon o obstavení velkostatků, který byl přijat Národním výborem již 9. listopadu 1918. Jedná se o zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., jehož autorem byl Karel Engliš, první rektor Masarykovy univerzity v Brně a pozdější ministr financí v několika prvorepublikových vládách.⁵⁴ Obstavení se týkalo majetku zapsaného v deskách zemských. Vlastní pozemková reforma byla zahájena zákonem z dubna 1919 č. 215/1919 Sb. z. a n., *o zabránění velkého pozemkového majetku.*⁵⁵ Tento zákon byl rámcový, později musel být doplněn ještě o návazné prováděcí normy. Bylo stanoveno, že

⁴⁸ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha, 2006, s. 254.

⁴⁹ Citováno dle: JANČÍK, D. *Pozemková reforma...*, s. 279.

⁵⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 279.

⁵¹ Citováno dle: Tamtéž, s. 281–283.

⁵² Tamtéž, s. 285.

⁵³ Citováno dle: Tamtéž, s. 285.

⁵⁴ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1918*, Praha 1918, zákon č. 32/1918, o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918. Zákon měl tři paragrafy, byl zrušen č. 30/1927 Sb. z. a n., ze dne 24. června 1927.

⁵⁵ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1919*, Praha 1919, zákon č. 215/1919 sb. z. a n. z 16. dubna 1919.

dojde k „záboru“⁵⁶ pozemkového majetku náležejícího jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům s rozsahem větším než 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy. Přitom pod pojmem „zemědělské půdy“ se rozuměly role/pole, louky, zahrady, vinice a chmelnice a „půdy veškeré“ představují především lesy, rybníky a pastviny. Předpokladem záboru nebyla teritoriální souvislost pozemků, mohlo se jednat i o pozemky navzájem oddělené. Nebylo rozhodující, kde byly pozemky zapsány, zda byly evidovány v zemských deskách, pozemkových knihách či jiných evidencích nemovitostí (například v horních knihách).⁵⁷

Bez náhrady byl zabaven majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny habsbursko-lotrinské, zrádců apod.⁵⁸ Pravomoc Československa vyvlastnit majetky habsbursko-lotrinské dynastie byla již vymezena v mírových smlouvách.⁵⁹ Na nově vzniklý stát pak přešla část dluhů Rakouska-Uherska.⁶⁰ Současně se zákonem o obstavení velkostatků byl podán návrh na zřízení parlamentního výboru „*pro vnitřní kolonizaci a pro věci s ní souvislé, zvláště pro úpravu vlastnictví k půdě*“.⁶¹ Tento návrh byl podepsán Přemyslem Šámalem, spisovatelkou Boženou Vikovou-Kunětickou, před válkou první ženou v českém zemském sněmu, Aloisem Jiráskem či až radikálně nacionálně laděným Viktorem Dykem a neméně radikálním redaktorem Národních Listů Františkem Síssem, blízkým spolupracovníkem Karla Kramáře.⁶²

Již v květnu 1919 byl schválen zákon č. 318/1919 Sb. z. a n.,⁶³ který se týkal zajištění půdy drobným pachtýřům, podle něhož byl pachtýř oprávněn, aby mu byl do vlastnictví přidělen pozemek zabraný podle záborového zákona (deskový, církevní či nadační), jestliže jej od 1. října 1901 obdělával v pachtu a pokud takto přidělená půda i s vlastní půdou pachtýře nepřevýšila výměru 8 ha. Ceny za příděl byly stanoveny podle cen z roku 1913 a mohly být

⁵⁶ Pojem „zábor“ pro pozemkovou reformu vytvořil Jan Krčmář. Autoři zákona se snažili vyhnout pojmu vyvlastnění – vlastníkem nadále zůstával dosavadní vlastník zabraného majetku, který byl ve svém právu omezen. In: KOLEKTIV, *Slovník veřejného práva československého*, Svazek III. Brno, 1934, s. 338. To komentuje Ferdinand Peroutka: „Poněvadž se zároveň trvalo i na vyvlastnění, i vyvlastnění vzbuzovalo obavy, byl pozván do pozemkového výboru odborník, univerzitní profesor JUDr. Jan Krčmář, aby našel nějaký termín. Jeho zásluha spočívá v tom, že objevil pro tuto potřebu slovo „zábor“, kterým se všichni uklidnili.“ In: PEROUTKA, Ferdinand. *Budování národa...*, s. 558.

⁵⁷ Tamtéž, s. 335.

⁵⁸ HORÁK, O. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*. ..., s. 77.

⁵⁹ Podle náhradového zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (§ 35) měl být bez náhrady převzat pouze majetek bývalé panovnické rodiny habsbursko-lotrinské a za určitých podmínek také nadací spojených s právy ze šlechtictví. S ohledem na poválečné mírové smlouvy, Versailleskou, Saint-Germainskou a Trianonskou, které zakazovaly konfiskace majetků státních příslušníků poražených států, tak nedošlo k plnému využití zmocnění v záborovém zákoně. Otázka majetku příslušníků bývalé panovnické rodiny byla v návaznosti na mírové smlouvy řešena zákonem č. 354/1921 Sb. z. a n., *o převzetí statků a majetku případných podle mírových smluv čsl. státu*.“ Cit. dle: Tamtéž, s. 56.

⁶⁰ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu...*, s. 175.

⁶¹ JANČÍK, D. *Pozemková reforma...*, s. 288.

⁶² Citováno dle: Tamtéž, s. 288.

⁶³ 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 27. května 1919.

soudem rozvrženy na deset let splátek. Dvě z těchto splátek musel pachtýř zaplatit ještě před zápisem do pozemkové knihy, ostatní se platily ročně počínaje 1. říjnem 1920.⁶⁴ Na podzim roku 1919 bylo zavedeno opatření tzv. vnucených pachtů zákonem č. 593/1919 Sb. z. a n.⁶⁵ Pachtovatel podle něj nesměl pacht vypovědět a nemohl ani zvýšit pachtovné. Původně bylo toto opatření plánované pouze na 1 rok, nakonec se však udrželo až do roku 1926.⁶⁶

Zvláštní náhradový zákon stanovoval odškodnění, která měla být vyplacena za vyvlastněný a prodaný majetek. Jedná se o zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., *o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový*.⁶⁷ Přijetí tohoto zákona předcházela debata ve sněmovně, zdali by nebylo spravedlivější zabrat majetek šlechty bez náhrady. Tato myšlenka ovšem odporovala všem právním normám. Proti této kampani vedené pod heslem „*Odčičme Bílou horu*“ se postavil mimo jiné i historik Josef Pekař. Ve svém díle *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* se snažil alespoň o částečnou obhajobu šlechty a jejího práva na soukromé vlastnictví. Podle jeho argumentace zašla pozemková reforma příliš daleko. Přiznal mj. šlechtě zásluhu na vývoji českého národa. Své stanovisko sám vysvětlil v úvodu své stati: „*Patřím k těm, kteří se obávají, že pozemková reforma, velebená nejednou jako »největší dílo české revoluce«, »dovršení národního osvobození« atd. přinese více škody než prospěchu naší budoucnosti. Patřím k těm, kteří jsou přesvědčení, že méně by bylo více, t. j. že zákon zašel v převratové horečce příliš daleko a že neuvědomil si ani zdaleka všech povážlivých důsledků, jež vzbudí tak radikální operativní zásáhnutí v živoucí tělo národní. Patřím také k těm, kteří jsou přesvědčení, že pravou pohromou původní opravné myšlenky musí se stát kvap, s kterým snaží se zájmové strany proměnu tak ohromnou a tak mnohonásobně do veškerého života našeho zasahující ve skutek uvést. Těch, kdož smýšlí podobně, je legie; myslím pak že se neminu s pravdou, napíši-li, že k nim náležejí především ti, kteří prospěch národního celku kladou výše, než volební úspěch politické strany.*“⁶⁸ Josef Pekař byl také znám jakožto aktér tzv. sporu o smysl českých dějin, v jehož kontextu bychom si pasáže z jeho děl měli vykládat. Například v citované pasáži od Tomáše G. Masaryka přejal označení pozemkové reformy jakožto „největšího díla české revoluce.“⁶⁹

⁶⁴ RYCHLÍK, J. *Pozemková reforma v Československu...*, s. 131.

⁶⁵ 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů, ze dne 30. října 1919.

⁶⁶ RYCHLÍK, J. *Pozemková reforma v Československu...*, s. 131.

⁶⁷ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920*, Praha 1920, zákon č. 329/1920 Sb. z. a n. z 8. dubna 1920.

⁶⁸ Citováno dle: PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí...*, s. 5.

⁶⁹ O sporu o smysl českých dějin viz literatura: PEKAŘ, J. *Smysl českých dějin*. 2. vyd. Praha : vlastním nákladem, distributor: Klub historický, 1929. a HAVELKA, Miloš. *Spor o smysl českých dějin I, 1895–1938*, Praha 1995. Týž. *Spor o smysl českých dějin*. 2, 1938–1989. Posuny a akcenty české otázky, Praha, 2006.

Pekař souhlasil se zábořem majetku habsburského domu, navrhoval dále „manifestační potrestání“ potomků knížete Karla z Liechtensteina, představitele někdejší zvěle. Ale uvědomoval si, jak je tato otázka z mezinárodního hlediska problematická. Jeho stanovisko podpořili i historik Josef Šusta či právník Karel Kadlec.⁷⁰ Zákon náhradový byl nakonec po veřejné diskuzi postaven na principu výkupu zabrané půdy na základě cen z let 1913–1915, které byly nižší než aktuální ceny.⁷¹ „[...] již sama pozemková reforma znamenala značný zásah do soukromého vlastnictví. Náhradový zákon zase paralyzoval kritiku, že reforma nerespektuje nedotknutelnost soukromého vlastnictví.“⁷² Vláda byla zmocněna, aby nařízením vyhlásila závazné stupnice cen se zřetelem na cenový průměr vyšetřený pozemkovým úřadem pro nemovitosti stejného způsobu užívání, druhu kultury, jakosti a polohy. Na základě toho vydala vláda dne 21. ledna 1921 nařízení č. 53/1921,⁷³ které v srpnu 1922 novelizovala.⁷⁴ Už první měnovou reformou bylo uzákoněno, že jedna koruna měny rakousko-uherské se počítá za 1 korunu československou. Takto se stanovila hrubá cena, která podléhala tzv. latifundijním srážkám. Srážky plynuly do fondu pro vnitřní kolonizaci a nesměly činit více než 40 % hrubé přejímací ceny. Půda do 1 000 ha srážkám nepodléhala.⁷⁵ Pokud byla výměra v rozmezí 1 000–2 000 ha, tak srážky činily až 5 %, v případě, že výměra představovala 2 000–5 000 ha, tak srážky mohly být až 10 %. U výměry nad 50 000 ha byla stanovena maximální srážka 40 %.⁷⁶ Úřad měl dále povinnost vzít ohled na investice provedené po 24. dubnu 1919, „pokud užitek těchto investic stále trval anebo se měl dostavit a pokud tyto investice sledovaly vyšší výnosnost či udržení dobrého stavu hospodaření.“⁷⁷ Mezi pozemkovým úřadem a vlastníkem mohla být sjednána dohoda o náhradové ceně, pro stát se pak tato smlouva stala závaznou podpisem předsedy pozemkového úřadu.

Průměr cen půdy v letech 1913–1915 se týkal statků s výměrou 100 ha, přitom u statků o ploše nad 100 ha se náhrada snižovala o 5–40 %. Již z ustanovení záborového

⁷⁰ JANČÍK, D. *Pozemková reforma...*, s. 295.

⁷¹ Tamtéž, s. 295.; Takto propočítaná částka však nebyla vlastníkům vyplacena hotově, nýbrž zanesena do tzv. odškodňovací knihy. V první řadě z ní byly vyrovnány státní a soukromé pohledávky, mezi jinými nezaplacené daně, dávka z majetku a eventuálně hypoteční dluhy zatěžující velkostatek. Suma, která poté zbyla, náležela dosavadnímu majiteli – nacházela se však mnohonásobně pod skutečnou hodnotou vyvlastněné půdy. In: BALCAR, J. *Pozemková reforma...*, s. 29.

⁷² Citováno dle: RYCHLÍK, J. *Pozemková reforma v Československu...*, s. 133.

⁷³ 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. 1. 1921.

⁷⁴ 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový, státem převzatý, ze dne 7. 8. 1922.

⁷⁵ PEICHOVÁ, A. *Konfiskace, pozemkové reformy...*, s. 39.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Citováno dle: tamtéž.

zákonu vyplývalo, že za příděl bude třeba platit. Náhradu totiž bylo možno zaplatit jedině z peněz získaných prodejem přídělu, což se mohlo stát problematické při přidělování půdy nemajetným rolníkům a bezzemkům. Proto se zákonem č. 116/1920 Sb. z. a n.⁷⁸ umožňovalo získání úvěru až do výše 9/10 ceny přídělu, dále do výše 50 % ceny hospodářských budov při jejich koupi anebo do výše 9/10 při jejich stavbě. Zvláštní fondy byly zřízeny pro legionáře, válečné poškozence, vdovy a sirotky po nich. Dále existovala možnost poskytnout provozovací úvěr družstvům na nákup živého a mrtvého inventáře. Úvěr, který byl takto poskytnut, byl nevypověditelný a nezvýšitelný a pokud nebyl splacen, nebylo možno na jeho úhradu bez souhlasu SPÚ prodat přidělenou usedlost. Pokud SPÚ se zcizením nesouhlasil, měl převzít na úhradu dluhu příděl sám. Na poskytnutí úvěru nebyl podle zákona právní nárok.⁷⁹

Na začátku bylo důležité zřídit zastřešující instituci, která by pozemkovou reformu řídila a prováděla. Proto byl zákonem č. 330/1919 Sb. z. a n. zřízen Státní pozemkový úřad (SPÚ). V jeho čele stanul člen agrární strany Karel Viškovský, jenž funkci zastával 11. června 1919 až do roku 1926, kdy ho vystřídal další agrárník Jan Voženílek, autor rozsáhlého díla mapujícího předběžné výsledky pozemkové reformy.⁸⁰ SPÚ fungoval až do roku 1935, kdy byl začleněn do Ministerstva zemědělství. Výjimečné postavení SPÚ a jeho funkce jsou definovány v § 15 zákona č. 330/1919 Sb. z. a n. Důležitý je také § 11 obsahující výjimku ze zákona, jíž mohl SPÚ majiteli půdy udělit. Tato výjimka spočívala v tom, že za jistých okolností může být původnímu majiteli ponecháno až 500 ha půdy. Muselo se však jednat o potřebnou půdu nebo celky, které se nedaly dělit, např. hrady, zámky, přírodní rezervace, parky, apod. Tato možnost dávala velké pravomoci SPÚ, v zákoně totiž nebylo naprosto přesně stanoveno, jakých celků se výjimka týká, proto bylo na pozemkovém úřadě, aby určil, komu ji udělí. Podle archiválií uložených v Národním archivu existují doklady o úplatcích úředníkům Státního pozemkového úřadu v případě velkostatků Nové Hrady Karla Buquoye a dále frýdlantského velkostatku Clam-Gallase.⁸¹

V lednu 1920 navázal na předchozí zákony další č. 81/1920 Sb. z. a n., *o přídělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní*.⁸² Zde bylo ustanoveno, komu a za jakých

⁷⁸ 116/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, z 11. března 1920.

⁷⁹ RYCHLÍK, J. *Pozemková reforma v Československu...*, s. 132–133.

⁸⁰ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, Praha 1930., viz výše.

⁸¹ Národní archiv (dále NA), fond Svaz československých velkostatkářů, karton 7, inv. Č. 142, sign. 1., s tímto odkazem pracuje konkrétněji JELÍNKOVÁ, D. *Transformace...*, s. 118.

⁸² *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920*, Praha 1920, zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. z 30. ledna 1920.

podmínek bude půda přidělena.⁸³ První paragraf obsahoval výčet osob, které měly nárok na půdu. Patřili k nim např. malí zemědělci, domkáři, bezzemci, legionáři a váleční vysloužilci. Ve druhé části zákona od § 30 definuje zákon vznik tzv. rolnických nedílů, tedy zemědělsky soběstačných usedlostí o výměře 6–15 ha. Podle zákona přidělového mohl SPÚ směnít zabranou půdu za půdu svobodnou za účelem, aby byla získána půda pro přiděly tam, kde jest zabrané půdy nedostatek, nebo aby byla upravena pozemková držba s ohledem na zaokrouhlení a zajištění hranic, či na rozšíření obytných a hospodářských budov s příslušenstvím.⁸⁴ Vládní nařízení č. 117/1922 a č. 74/1923 Sb. z. a n.⁸⁵ umožňovalo vznik tzv. zbytkových statků, zemědělských objektů, jejichž výměra činila alespoň 30 ha. Cena za tyto statky se odvíjela od oblasti, v níž se zbytkový statek nacházel, zda-li ležel v řepařské, obilnářské, obilnářsko-bramborářské nebo píceinářské výrobní oblasti. Zbytkové statky se pohybovaly rozlohou průměrně od 30–100 ha.

SPÚ prohlásil pozemkovou reformu za skončenou již v roce 1933, ale agendu zajišťoval až do roku 1935. Jeho činnost byla ukončena vládním nařízením č. 22/1935 Sb. z. a n., *kterým se ruší Pozemkový úřad (Státní pozemkový úřad) a jeho působnost se přikazuje ministerstvu zemědělství*.⁸⁶

V období Protektorátu od dubna 1942 působil Bodenamt für Böhmen und Mähren (Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu), jemuž předcházelo jmenování oberführera SS von Gottberga komisařem IX. odboru ministerstva zemědělství v červnu 1939. Do vlastnictví zemědělské půdy se zasahovalo formou vnucených správ na zemědělské majetky, vyvlastňování půdy pro účely zřizování vojenských cvičišť, či německými kolonizačními akcemi.⁸⁷ Po druhé světové válce byla odstartována tzv. druhá pozemková reforma. Na základě dekretů prezidenta⁸⁸ a nařízení Slovenské národní rady z roku 1945 byl konfiskován německý a maďarský majetek. V letech 1946–1948 došlo k revizi, resp. k dokončení prvorepublikové pozemkové reformy. V dubnu 1947 v Hradci Králové deklaroval ministr zemědělství Julius Ďuriš heslo: „Půda patří těm, kdo na ní pracují“, což se stalo ideovým východiskem revize pozemkové reformy, která byla uzákoněna v červenci

⁸³ HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 81.

⁸⁴ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 17.

⁸⁵ PŠENÍČKOVÁ, Jana. *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*, Praha 1998.

⁸⁶ HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 87.

⁸⁷ KUBAČÁK, A. *Dějiny zemědělství v českých zemích*, s. 91.

⁸⁸ *Dekret prezidenta o neplatnosti některých majetkově - právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*, dostupné online na stránkách PSP, dekret č. 5/1945 Sb. <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html> [8. 6. 2012]

1947.⁸⁹ Později se ÚV KSČ rozhodlo pozemkový majetek scelit v rámci zemědělských družstev a odstartovalo tak proces zvaný kolektivizace.⁹⁰

3.1 Důvody k provedení pozemkové reformy

Dne 9. ledna 1920 bylo vydáno vládní nařízení č. 61/1920 Sb. z. a n.⁹¹ nařizující pořízení soupisu velkého majetku pozemkového. Podle výsledků podléhalo v zemi České a zemi Moravskoslezské záboru 739 214,80 ha půdy zemědělské a půdy ostatní 1 647 359,44 ha, celkem tedy 2 386 574,24 ha, což z celkové výměry činilo 15,6 % zabrané zemědělské půdy, ostatní zabrané půdy 52,4 % a veškeré zabrané 30,3 % z příslušné půdní skupiny obou zemí.⁹² Vlastníků zabraného majetku bylo celkem 854, pokud se nepřihlíží k rozdělení zabraného majetku na majetek alodní⁹³ a fideikomisní. V obou zemích dosahoval pacht na zabrané zemědělské půdě v různých svých velikostních skupinách od pachtu parcelního až po velkopacht celkem 43 % celkového počtu dvorů a 43, 6 % celkové výměry těchto dvorů. Tyto údaje se vztahují na půdu zabranou, tj. na objekty přes 150 ha zemědělské výměry s vyloučením objektů téže skupiny, pokud přináležejí obcím, okresům, zemím a státu, neboť tyto záboru nepodléhaly.⁹⁴ A jak proklamoval druhý prezident SPÚ: „*Vysoké procento pachtovné půdy jest vždy známkou nezdravé vlastnické struktury pozemkové. Velkostatek se přirozeným procesem drobiti jednak nechtěl, jednak (pokud šlo o fideikomis a majetky církevní) nemohl.*“⁹⁵ Důvody pachtu mohly být různé. Například nedostatek provozovacího kapitálu pro vlastní režii, obtížná a drahá správa objektů vzdálených od vlastního centra majetku, dostatečná nabídka hospodářsky a finančně zdatných pachtýřů a podobně. To bylo

⁸⁹ Týkalo se majetku, který byl ze záboru vyloučen, propuštěn z důvodu veřejného zájmu nebo byl vlastníku přidělovým zákonem ponechán; pozemkového majetku, který již sice byl zabrán, avšak nebylo u něj rozhodnuto o propuštění ze záboru či provedeno přidělové řízení; pozemkového majetku ve formě tzv. zbytkových statků ve výměře větší než 50 ha, přičemž vlastník takového statku si mohl půdu do 50 ha nespádající pod revizi vybrat. Revizi nepodléhal majetek vyloučený či propuštěný ze záboru, nebo ponechaný vlastníkovu podle záborového a přidělového zákona, pokud byl ve vlastnictví státu, svazků územní samosprávy nebo výdělečných a hospodářských družstev a půda zkonfiskovaná či znárodněná podle dekretů prezidenta republiky. In: KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo*, s. 273.

⁹⁰ Více k tématu kolektivizace viz JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

⁹¹ 61/1920 Sb. z. a n., *nařízení vlády republiky Československé o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového*, ze dne 9. ledna 1920.

⁹² VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 15.

⁹³ Alod – „v právu něm. a lenním nazýváno bylo svobodné, neomezené vlastnictví pozemkové na rozdíl od vlastnictví vázaného, jímž bylo léno, feudum, kde občasnému držiteli náleželo vl. Jen právo užívací; slovem tím pak označován byl všechn i nepozemkový majetek, svobodně směnitelný majetek.“ In: Kolektiv. *Masarykův slovník naučný*, I. díl, Praha 1925, s. 110.

⁹⁴ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 17.

⁹⁵ Citováno dle: Tamtéž.

jedním z často opakovaných důvodů pro provádění pozemkové reformy, neboť došlo k silnému přetlaku poptávky po půdě nad její nabídkou.

Mezi často připomínané důvody pozemkové reformy patří kumulace půdy v rukou velkostatkářů. V materiálech SPÚ jsou na prvním místě nejčastěji udáváni Schwarzenbergové s celkovou výměrou 252 400 ha a velmi vysoko (většinou kolem devátého místa) se pohybuje rod Fürstenbergů se 41 000 ha.⁹⁶ Fideikomisních bylo celkem 126 statků s celkovou plochou 583 595 ha, což činilo 11,24 % z celkové výměry všech statků v deskách zemských zapsaných i nezapsaných.⁹⁷ Dále zaznívalo, že rozložení půdy velkostatků na jednotlivé oblasti, kraje a okresy je značně nerovnoměrné a kolísá mezi 74 až 100 % výměry celého okresu. Pro soudní okres Křivoklát se uvádí, že z celkové výměry okresu zabírá velkostatek od 70–75 %, ⁹⁸ ale celková výměra velkostatku Křivoklát bude jiná, jelikož pod tento velkostatek spadaly i majetky v jiných soudních okresech. Německý národohospodář A. Buchenberg uváděl Čechy již na sklonku 19. století jako klasický příklad toho, jak velkostatek pohlcuje malé zemědělské usedlosti, pokud tomu legislativa nebrání. Dále hodnotil Čechy jako zemi s nejhorším rozdělením půdního fondu v rámci celého Rakouska.⁹⁹

Tendence přistoupit k přerozdělení půdního fondu se objevovala již před rokem 1918. V pozdější argumentaci vycházející ze SPÚ se vysvětlovalo, že pozemková reforma byla požadována z hlediska sociálního, kdy bylo rozdělení půdy označováno za nejvýše nepříznivé. „*Sociálně spravedlivým nelze nazvat koncentrování veliké části celkové pozemkové renty na několik málo osob velkostatkářů. Tito jedinci požívají nesmírných důchodů z půdy, zatím co sta tisíce drobného lidu zbaveného možnosti nabytí potřebné plochy půdní žijí v bídě a nedostatku.*“¹⁰⁰ Ozývaly se i názory na špatné hospodaření pachtýřů a nájemců půdy, jelikož pokud poměr soukromovlastnický skutečně zaveden není, „*kde například zemědělec jest toliko dočasným uživatelem půdy – ať již ve formě nájemné či jiné – všude možno pozorovat silnou tendenci dosavadní nevyhovující poměr k půdě v poměr vlastnický přeměnit. [...] hospodařící člověk, pobádán zdravou zřítností, snaží se dojíti co největšího zisku, což jest možno jen při největší volnosti v nakládání a využívání všech prostředků a pomůcek k hospodářské činnosti – chce tedy míti také plnou časovou jistotu, že*

⁹⁶ VOŽENÍLEK, JAN. *Výsledky...*, s. 11. Voženílek v této tabulce řadí velkostatky osob fyzických v Čechách; 40 099 ha veškeré půdy udává KUBAČÁK, A. *Obnova venkova...*, s. 31. a řadí tak Maxe Egona Fürstenberga na šesté místo v Čechách i na Moravě, dále připojuje poznámku, že se jedná “o rozsah držby u některých velkostatkářů”. Rozsah držby sestavil na základě daňového příznání z roku 1918.

⁹⁷ Tamtéž, s. 20.

⁹⁸ Tamtéž, s. 23.

⁹⁹ SLEZÁK, L. *Tvůrci...*, s. 201. Odkazuje na BUCHENBERG, A. *Agrarwesen und Agrarpolitik*, I, Lipsko 1892, s. 383, 425.

¹⁰⁰ VOŽENÍLEK, JAN. *Výsledky...*, s. 29.

*volné disposiční právo nad těmito prostředky zůstane mu do budoucnosti plně zajištěno.*¹⁰¹ Ze stejných důvodů druhý ředitel SPÚ v roce 1919 argumentoval i proti utváření družstev, jelikož vady kotví „*v přílišném egoismu jednotlivce, který právě při formě společenstva dává se snadno sváděti ke sledování prospěchu vlastního na útraty členů ostatních.*“¹⁰² Mezi další nedostatky družstevního hospodaření patří i nešetrné nakládání se společným družstevním inventářem, který je využíván nešetrně a neekonomicky na „*útraty celku a tedy i své vlastní.*“¹⁰³

Námítky ohledně garance nedotknutelnosti soukromého majetku ze strany státu vyřešila Československá republika, když do ústavní listiny z roku 1920 zabudovala § 109, kde se ve druhém odstavci ustavovalo: „*Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.*“¹⁰⁴ Tímto krokem byl rozostřen princip ochrany vlastnictví a připravily se tak podmínky i pro následné totalitní zásahy do soukromého vlastnictví.¹⁰⁵ Později byla otázka provádění pozemkové reformy řešena před Nejvyšším soudem a v rozhodnutí z 8. dubna 1927 Nejvyšší soud obsáhle vysvětluje motivace a oprávněnosti pozemkové reformy: „*Tato nedotknutelnost vlastnictví však je pouhá fráze, která nic neopraví a nepatří do zákona vůbec, natož dokonce do státního základního zákona. Vyslovuje teoretickou ideu bez všeho praktického obsahu, neboť přes to může se zákon vlastnictví všelijak dotknouti a také se dotýká. Zda vlastnictví prohlášeno za nedotknutelné či ne, jest lhostejno, neboť vždy přijde jen na to, zda je tu občanský zákon a zda a co o vlastnictví stanoví, zda a jakým povinností vlastníka podrobuje. Sám st. zákl. zákon svou zásadu nedotknutelnosti vlastnictví prolomil, stanově jedním dechem, že vyvlastnění může nastati pokud to zákon stanoví: zákon může a tedy vlastnictví dotknouti, jak chce, jest třeba jen ho vydati. Fráze o nedotknutelnosti vlastnictví byla r. 1867¹⁰⁶ pojata do zákona pro útěchu obyvatelstva, které ve své převážně většině bylo antisocialisticky orientováno, byl to slib, že zákonodárství zachovává ústav soukromého vlastnictví a nebude sledovati radikální socialistické nauky, jež hlásaly jeho odstranění, prohlašující soukromé vlastnictví za krádež [...] Ústavní listina čl. v §u 109 pojavši do sebe dle staršího vzoru*

¹⁰¹ Citováno dle: tamtéž, s. 36.

¹⁰² Citováno dle: tamtéž, s. 39.

¹⁰³ Citováno dle: tamtéž, s. 40.

¹⁰⁴ Citováno dle: HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 30–31.

¹⁰⁵ Obsáhle se této problematice ve svých studiích věnuje Ondřej Horák, například v HORÁK, O. *Konfiskace a vyvlastnění od válek napoleonských do válek světových. (K vlastnictví a zásahům do vlastnického práva v českých zemích)*. In: KOTULÁN, Jaroslav, UHLÍŘ, Dušan (edd.). *Evropa 1805*. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu. Brno 26. –28. září 2005, Brno 2006, s. 561–576.

¹⁰⁶ V článku 5 státního zákona z 21. prosince 1867 č. 142 bylo stanoveno: „Majetek je nedotknutelný. Vyvlastnění proti vůli majitele může nastat jen v těch případech a takovým způsobem, jak je to stanoveno zákonem.“ In: HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 43.

zbytečnou, protože samozřejmou bezvýznamnou frází, že „soukromé vlastnictví lze omezit jen zákonem“ – nahrázel to za dřívější nedotknutelnost – dodala, že vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá. Tu je výslovně řečeno, co dříve mlčky platilo a v právu rakouském posud jen mlčky platí, že zákon může stanoviti i náhradu nižší nebo i vyvlastnění bez náhrady. Otázka jen je, zda zákon tak může učiniti libovolně, anebo jen má-li pro to zákonodárny důvod, tudíž důvod mravní, kterým ovšem nemůže býti nic jiného než to, co může býti důvodem vyvlastnění sama; zda to vyžaduje obecné blaho, veřejné dobro (§ 365: das allgemeine Beste) by vlastník odstoupil své vlastnictví jen za náhradu částečnou nebo úplně bez náhrady.“¹⁰⁷ V podstatě tedy nejvyšší soudní instance přiznávala zákonodárcům právo vyvlastnit bez náhrady kohokoliv. Toto zpochybnění soukromého vlastnictví má v sobě zabudováno nebezpečí zaboru majetku, ať je jeho vlastníkem kdokoliv a z jakékoliv příčiny. Byl tak tedy narušen tradiční princip ochrany vlastnictví a připraven prostor pro zákonné nástroje pro další zásahy do soukromého vlastnictví, k čemuž za okupace v dobách nesvobody a po roce 1948 skutečně došlo.

3.2 Zápas politických stran o tvář pozemkové reformy

Pozemková reforma se samozřejmě stala i tématem předvolebních kampaní politických stran. Ty se zaměřovaly hlavně na voliče z venkova, pro které žádaly novou půdu. Je zapotřebí soustředit se na hlavní politické strany a jejich programy a sledovat, jak reflektovaly otázky spojené s pozemkovou reformou: zda-li se bude majetek konfiskovat, nebo bude zabrán za náhradu, jaká bude výše této náhrady, kde bude hranice, od které se bude majetek zabírat a podobně.

Za počátek zápasu o pojetí pozemkové reformy v Československé republice lze považovat vládní vyhlášení Karla Kramáře z 9. ledna 1919, ve kterém deklaroval: *„Vyvlastnění velkostatků [...] přesahující určitou výměru má vláda za nezbytnou potřebu poválečného hospodářství. [...] Kolonizace jest hospodářskou a sociální nutností.“*¹⁰⁸ Národní socialisté, které reprezentoval Emil Franke, přišli tehdy s myšlenkou konfiskace velkostatků a tyto konfiskované velkostatky měly být převedeny do správy státu. Sociální

¹⁰⁷ Citováno dle: HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 31, dále viz VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských IX. a. 1927*. Praha 1928, s. 631–666.

¹⁰⁸ Citováno dle: JANČÍK, D. *Pozemková reforma...*, s. 288.

demokracie požadovala znárodnění velkostatků a jejich obhospodařování pomocí družstev malovýrobců.¹⁰⁹ Československá strana lidová se zase postavila za princip náhrady, tato strana se v parlamentních volbách v dubnu 1920 stala druhou nejúspěšnější stranou, dostala se i před Republikánskou stranu československého venkova, čili stranu agrární. V těchto volbách se nejsilnější stranou stala sociální demokracie.

3.2.1 Agrární strana

Strana agrární se s myšlenkou pozemkové reformy ztotožňovala a samu sebe pokládala za nejpopulárnějšího uskutečňovatele této reformy. Prostřednictvím této banky vstupovala strana do vnitropolitického boje, například Kolonizační kancelář byla financována Agrární bankou.¹¹⁰

Strana již ve svém programu z roku 1903 zdůrazňovala nutnost provedení pozemkové reformy. Půda měla být přidělena drobným rolníkům. To se jí až do konce habsburské monarchie prosadit nepodařilo.¹¹¹ Během války strana navrhovala například zrušení institutu fideikomisu, který považovala za překážku rozvoje obchodu s půdou. Agrární strana navrhovala vytvoření pachtovních družstev, jež by dvory či velkostatky pronajímala a obhospodařovala je s využitím nové techniky.¹¹² Po první světové válce agráři postavili svoji předvolební kampaň na již několikrát zmíněném hladu po půdě. Drobný lid měl dostat půdu a zajistit si tak existenční minimum. Na venkově byly zakládány účelové organizace tzv. Domoviny, které měly organizovat uchazeče o půdu a zjišťovat, jak moc velká poptávka po půdě je. Byla zřízena i Kolonizační kancelář, jež měla zjistit, kdo si o půdu žádá. Obce byly obeslány dotazníky. Ve svém programu ze dne 29. dubna 1919 deklaruje agrární strana tuto myšlenku: *„Rozdělení půdy v naší republice jest jednak dílem strašných křivd historických na národu spáchaných, jednak odporuje v jednotlivých oblastech republiky příkré potřebám a tužbám širokých vrstev obyvatelstva venkovského. Latifundie, jež se nalézají většinou v držení nepřátel našeho národa a chráněny jsou před dělením poutem svěřenským, rdousily až dosud hospodářský i sociální rozvoj velkých území republiky.“*¹¹³ Užívání výrazů „strašná křivda“, „nepřátelé národa“, „rdoušení“ apod. vypovídají

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 288.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 288. O Agrární bance podrobněji: NOVOTNÝ, J., ŠOUŠA, J. *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*, Praha 1996.

¹¹¹ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 33.

¹¹² Tamtéž, s. 34.

¹¹³ Citováno dle: HARNA, J., LACINA, V. (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*, Historický ústav AV ČR, Praha, 2007, s. 105.

o emocionálním vypětí, jež sestavování programu agrární strany provázelo. Nakonec agrární strana pro sebe získala většinu venkovského obyvatelstva a stala se tak hlavním vykonavatelem pozemkové reformy.

3.2.2 Sociální demokracie

Konkurentem agrární strany v konečném boji o hlasy voličů byla sociální demokracie. Již v roce 1910 poslanci za tuto stranu navrhovali na moravském zemském sněmu, aby půda s výměrou nad 250 ha byla vyvázána z velkostatků, a to z důvodů obecného blaha a její vrácení národu. Tento návrh byl dle rétoriky jeho předkladatelů odůvodňován lichvou s potravinami, která prý byla zaviněna skutečností, že národ sám na půdě nehospoďaril.¹¹⁴ Tento návrh byl spolupodepsán i poslancem agrární strany Františkem Staňkem.

V prvních měsících po skončení války v řadách strany sociálních demokratů probíhala radikalizace. Všeobecně se přijal požadavek vyvlastnění velkostatků. Pod vlivem revoluce v Rusku se šířila myšlenka vyvlastnění bez náhrady, ale nakonec se Františku Modráčkovi, který na XII. sjezdu tuto problematiku představil, podařilo prosadit stanovisko, že za vyvlastněné velkostatky má být poskytnuta náhrada. Konfiskovány bez náhrady měly být statky panovnického rodu a náhrada neměla být vyplacena Lichtenštejnům, Clam-Martiničům a Černínům, jelikož byli označeni za nepřátele českého národa.¹¹⁵ Ve straně nepanovala ani shoda ohledně výměry půdy, od níž se měly velkostatky vyvlastňovat. Radikální křídlo strany požadovalo tuto hranici ustálit na 50 ha, kdežto František Modráček navrhoval hranici 100 ha. Na zmíněném sjezdu byla přijata hranice 100 ha.¹¹⁶

Oficiální postoj k pozemkové reformě prezentovala sociální demokracie v manifestu z 1. května 1918: „*Za nejdůležitější krok k tomu cíli [myšleno odstranění lichvy – pozn. K.K.], a tudíž za největší problém praktické politiky po válce, jehož řešení již nyní nutno se domáhati velkým lidovým hnutím, prohlašujeme znárodnění půdy, k němuž prvním krokem musí být vyvlastnění velkých statků. Válka ukázala, že soukromohospodářské držení půdy je monopolem nejnebezpečnějším. Hruzná výše cen životních potřeb je toho důkazem. Kdo bude mít v českém státě půdu, ten bude mít v rukou život národa.*“¹¹⁷ Vzhledem k datu vydání ještě v průběhu války se v argumentaci používá špatná zásobovací situace, která je odůvodňována nelidsky tržním chováním vlastníků velkostatků.

¹¹⁴ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 37.

¹¹⁵ LACINA, VI. *Představy o pozemkové reformě ...*, s. 36.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 36.

¹¹⁷ Citováno dle: OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 59.

Sociální demokracie sice žádala vyvlastnění velkostatků, ale ty měly přejít do majetků družstev a státu s účastí dělníků na jejich vedení. Strana odmítala parcelaci jednotlivých velkostatků a přerozdělení půdního fondu. Tím pádem sociální demokracie přišla o hlasy venkovského lidu a poskytla tak agrární straně šanci stát se hegemonem pozemkové reformy.

3.2.3 Československá strana socialistická

Z počátku tato strana úzce spolupracovala se sociální demokracií, ale vzhledem k rozporům uvnitř sociální demokracie nakonec ke sloučení těchto dvou stran nedošlo. Strana socialistická patřila k tzv. Pětce.¹¹⁸ Pod vlivem sociálně demokracie strana podporovala myšlenku družstevního obhospodařování půdy, i když uznávala přiděl půdy rolníkům do soukromého vlastnictví.¹¹⁹ Drobné zemědělce se strana snažila ovlivnit prostřednictvím koncem ledna 1919 založené organizace Jednoty československých malozemědělců, do jejíhož čela byl postaven Vladislav Drobný, autor stranické kampaně. Na zasedání širšího výkonného výboru ve dnech 13. a 14. února 1919 byl přijat radikální program, který žádal vyvlastnění statků nad 50 – 100 ha podle jakosti půdy bez náhrady vyjma kostelních, nadačních, zádušních, obecních pozemků a statků cizích státních příslušníků. Půda měla být přidělována jednotlivcům, tak aby nepřesáhla 4 – 10 ha, a to do vlastnictví nebo nájmu. Připouštěla se i možnost zřizování družstev. Strana nicméně venkov na svou stranu nezískala.¹²⁰

Ve straně si své místo získalo i extrémní křídlo, vedené Bohuslavem Vrbenským, které samozřejmě ve svých požadavcích ohledně pozemkové reformy bylo mnohem radikálnější. Jelikož se socialisté orientovali spíše na voliče z měst, zůstával pro ně venkov stranou, čímž se nakonec ani pozemková reforma nestala jejich hlavním tématem. S příchodem anarchokomunistů se strana začala více orientovat na dělníky. Pozemková reforma v programu socialistů figurovala spíše jako součást upevňování pozic nově vzniklého státu.

3.2.4 Československá strana lidová

Do složité situace se dostala strana lidová. Jakožto platforma zastupující katolickou církev byla v nebezpečí, že se všeobecná nechuť k církvi otočí i proti lidové straně. Dále požadavky

¹¹⁸ Pětka bylo mimoparlamentní sdružení představitelů silných prvorepublikových stran.: Švehla, Rašín, Bechyně, Štříbrný a Šrámek. Vůdce Pětky byl sám Masaryk. In: OLIVOVÁ, V. *Dějiny...*, s. 116.

¹¹⁹ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 62.

¹²⁰ Tamtéž, s. 159.

pozemkové reformy byly namířeny i proti majetkům církevním, tudíž strana byla na konečném provedení pozemkové reformy majetkově zainteresována.

I přesto se ale pozemkové reformě dostalo jakéhosi posvěcení samotným arcibiskupem Františkem Kordačem, prvním arcibiskupem po převratu roku 1918 ustanoveným v září 1919, který prohlásil: „*Soukromé vlastnictví není absolutní, jak je pojímali Římané, nýbrž relativní tím, že slouží všeobecnému dobru, jsouc vázáno zákony spravedlnosti a lásky k bližnímu; vyžaduje-li toho všeobecné blaho, může stát vyvlastnit jedince i celé společnosti a jejich majetek přivlastnit státu nebo obcím; i soukromý majetek výrobních prostředků může stát přivlastnit výrobnímu dělnictvu, vyžaduje-li toho rozřešení sociální otázky, aby vyrábějící člověk byl v přirozenou jednotu spojen se svým výrobním nástrojem, od něhož byl kapitalistickou výrobou odtržen.*“¹²¹ Ale když přišlo k provádění reformy, tak v protestu podaném Ministerstvu zemědělství Československé republiky a prezidentu republiky proklamoval: „*Uznávající povinnosti církevních velkostatků přiměřenou částkou půdy přispět k podělení bezzemků a odkazující na značné procento odstoupené již půdy 24%, uplatňujeme účel církevního jmění k veřejnému všeobecnému dobru náboženského kultu a křesťanské charity, jak bylo vůlí zbožných nadatelů stanoveno [...] Úprava majetkových poměrů církve tvoří podstatnou součást poměrů státu k církvi, a tudíž vylučuje jakýchkoli zákonů výjimečných.*“¹²²

Na svatodušním sjezdu strany v roce 1918 bylo přijato toto usnesení: „*Velkostatky buďte zákonem přinuceny k nucenému odprodeji polí za mírné ceny a na dlouhodobé splátky za tím účelem, aby řady maloroľnictva byly co nejdříve rozmnoženy a posíleny.*“¹²³ Což nám ukazuje, na jaký kompromis chtěla strana přistoupit. Mělo dojít k nucenému odprodeji půdy, což by vyřešilo silný hlad po půdě. Za povšimnutí stojí též, že půda měla připadnout do rukou výhradně maloroľníkům. Na sjezdu katolických domkařů v Praze dne 20. března 1919 se v rezoluci pravilo: „*Katoličtí domkáři a chalupníci kladou slavnostně svůj požadavek, aby velkostatky všechny bez rozdílu byly vyvlastněny a půda předána nebo svěřena k obdělání zemědělcům, kteří jí mají málo.*“¹²⁴ Reakcí strany lidové byl návrh v Národním shromáždění, ve kterém požadovala nucený odprodej velkostatků za přiměřenou cenu a za pomoci selských nebo hypotéčních bank, což bylo v souladu s programem ze svatodušního sjezdu roku 1918.

¹²¹ Citováno dle: HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 28.

¹²² Citováno dle: KUBAČÁK, A. *Provádění pozemkové reformy...*, s. 56. viz Protestní nota pražského arcibiskupa Františka Kordače proti záboru církevního majetku z 8. 1. 1921, NA, fond SPÚ, čj. 19097/24, k. 348.

¹²³ Citováno dle: OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 67, viz Čech (noviny) 24. 5. 1918.

¹²⁴ Citováno dle: Tamtéž, s. 165, viz Lid (noviny) 28. 3. 1919.

Později při jednáních o zákonech pozemkové reformy se lidová strana snažila zabránit konečnému přijetí zákonů pozemkové reformy. Mimo jiné i žádostí u prezidenta Masaryka, aby dotyčný zákon nepodepisoval. Pražský arcibiskup Karel Kašpar okomentoval přijetí záborového zákona těmito slovy: „*Smrtnou ránu však namnoze nasadil u nás církvi vyvlastňovací zákon dovolující nájemcům, kteří nemají 9 ha svých pozemků, aby si mohli koupit pole pronajaté od 18 let, a to za cenu předválečnou [...] Tento zákon je hrozný.*“¹²⁵ I z tohoto výroku je patrné, jak bezprostředně se zákon dotýkal majetků katolické církve.

3.2.5 Ostatní politické strany

Již výše bylo nastíněno, jak citlivé téma pozemková reforma v době první republiky představovala. Strany se shodly na nutnosti provedení pozemkové reformy, ale na jednotlivé aspekty této reformy měly rozdílný názor. Aktivně vystupoval i Bund der Landwirte, který stejně jako žádná německá strana nebyl zastoupen v Revolučním národním shromáždění, a tak nemohl většinu klíčových zákonů pozemkové reformy ovlivnit. Tato strana nicméně uznávala nutnost provedení pozemkové reformy a slibovala, že se zasadí o rozparcelování velkostatků pro válečné invalidy a zemědělské dělníky. To jí mělo zajistit více voličů z těchto sociálních skupin.¹²⁶ Strana rovněž žádala, aby byla zrušena všechna privilegia na půdu (fideikomis, mrtvá ruka – na oblast lovu a rybaření atd.) a trvala na zajištění soukromého vlastnictví půdy. Představa o pozemkové reformě byla tedy taková, že část půdy bude postoupena zemědělským dělníkům, válečným invalidům a rozšíří se rolnické usedlosti.¹²⁷ Později při průběhu reformy strana protestovala proti personálnímu obsazování SPÚ a navrhovala jmenovat německé odborníky.¹²⁸

K pozemkové reformě se samozřejmě vyjadřovalo více politických stran. Ve svém výčtu jsem se snažila postihnout především ty strany, které považuji za zásadní při tvoreni výsledné podoby pozemkové reformy. Účelem této práce není detailní popis předvolebního boje jednotlivých politických stran s využíváním otázky pozemkové reformy, ale postihnout záborovou praxi na konkrétním velkostatku Křivoklát.

¹²⁵ Citováno dle: Tamtéž, s. 181, viz Lid (noviny) 6. 6. 1919.

¹²⁶ RANDÁKOVÁ, A. *Bund der Landwirte...*, s. 29.

¹²⁷ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 143.

¹²⁸ V srpnu 1919 strana požadovala, aby členové byli vybíráni podle výsledků obecních voleb: “Es wird gefodert, dass die Zusammensetzung des Bodenmantes im Bezug auf die leitenden Funktionäre im Verhältnis der bei den Gemeindewahlen von beiden Nationen erzielten Stimmen erfolge. Nach diesem Verhältnis gebührt den Deutschen der erste Stellvertreter des Vorsitzenden, der tschechischen Nation der Vorsitzende und der Zweite Stellvertreter.” In: RANDÁKOVÁ, A. *Bund der Landwirte...*, s. 49.

Legislativně se reforma začala projednávat v parlamentu. V prosinci 1918 byl ustanoven šestnáctičlenný parlamentní výbor pro vnitřní kolonizaci. Po čtyřech zástupcích v něm měli agráři a sociální demokraté.¹²⁹ Za agrární stranu s projevy v parlamentu vystupovali hlavně Karel Viškovský a Karel Prášek. Kompromisem parlamentních stran se dospělo k vyhlášení záborového zákona, který byl přijat 16. dubna 1919 Revolučním národním shromážděním. Další právní vývoj byl již naznačen výše. Vůdčí úlohu v provádění pozemkové reformy nakonec převzala strana agrární, celým názvem Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.

Národní shromáždění jednalo bez zástupců německých stran, které proti těmto jednáním zcela pochopitelně vystupovaly. Mezi hlavní strany německé patří jak představitelé německé agrární pravice z Bund der Landwirte (Svaz zemědělců), tak členové německé sociální demokracie.¹³⁰ Bund der Landwirte vydal proti záborovému zákonu ostrý protest, v němž kritizoval oprávněnost českého Národního shromáždění, aby o tak citlivých otázkách rozhodoval bez účasti Němců. Dále zdůrazňoval význam pozemkové reformy jako nacionálního nástroje k ovládnutí německé půdy. Dle slov této strany se mělo jednat o podlomení ekonomické moci jinonárodního konkurenta.¹³¹

3.3 Fungování Státního pozemkového úřadu

SPÚ byl zřízen zákonem č. 330/1919 Sb. z. a n. Svoji činnost zahájil k 15. říjnu 1919 a fungoval až do 1. května 1935, kdy byl zrušen vládním nařízením z 25. ledna 1935. Funkcí náhradové banky byl pověřen Poštovní úřad šekový, který se ve své činnosti řídil souborem zákonů a nařízením, týkající se pozemkové reformy.

Záborová a přidělová praxe probíhala dvojím způsobem. První se nazývá „řádné řízení přidělové“ a postup byl následující: půdu od původních majitelů převzal stát a sám ji také přidělil. Druhé, takzvané „zkrácené řízení přidělové“ se dalo tak, že stát uzavřel dohodu s majitelem a bývalý vlastník úřadem stanovenou výměru rozprodal za přidělovou cenu osobám, které byly úřadem ke koupi oprávněny. Toto zkrácené přidělové řízení bylo velmi populární. Přidělci se domnívali, že koupí je jejich vlastnické právo lépe zajištěno. Naopak

¹²⁹ JANČÍK, D. *Pozemková reforma...*, s. 289.

¹³⁰ „Strana německých agráriků vydala proti záborovému zákonu ostrý protest, v němž především odmítala oprávněnost českého Národního shromáždění, aby rozhodoval bez účasti Němců o německé půdě zvláště v době, kdy podle ní nebylo rozhodnuto ještě o tzv. Deutschböhmen a Sudetách.“ citováno dle: OTÁHAL, M. *Zápas ...*, s. 179.

¹³¹ Tamtéž.

majitelé velkostatků často žádali vyšší cenu, než by dostali formou náhrady.¹³² Celkem bylo zabráno 1 283 286 ha půdy zemědělské a 2 738 332 ha půdy nezemědělské. Z toho bylo přiděleno do vnuceného pachtu 141 172 ha, 265 182 pachtýřům, v rámci výkupu dlouhodobých pachtů, v řádném řízení přidělovém 633 000 ha a ve zkráceném řízení přidělovém 528 000 ha. Lesní půda tvořila 61 % zabrané půdy.¹³³

V roce 1931 byl přijat tzv. malý zákon přidělový. Jedná se o zákon č. 93/1931 Sb. z. a n.¹³⁴ tímto zákonem se měnily a doplňovaly předpisy o právním poměru k přidělené půdě, které byly obsaženy v zákoně přidělovém. Disposiční vázanost s přidělenou půdou (mimo nedílů a lesů ze zabrané půdy ve výměře nad 100 ha) byla u výměry do 5 ha omezena na dobu 4 let a u výměr nad 5 ha na dobu 10 let, a to počínaje od knihovního vkladu vlastnického práva původním nabyvatelům, nejdříve však ode dne účinnosti malého přidělového zákona, tj. od 12. června 1931.¹³⁵ Tímto zákonem byla alespoň částečně uvolněna vázanost přidělu.

Finanční provádění pozemkové reformy se od státní pokladny oddělilo, když byly zřízeny samostatné fondy, na které dohlížel Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Existoval rovněž i Fond náhradový. Jednalo se o provozovací kapitál pro převzetí a přiděl půdy. Příjmy fondu tvořily přidělové ceny a financovaly se z něj přejímací ceny.¹³⁶ Tento fond obdržel státní zálohu 150 milionu Kč, kterou měl z případného přebytku navrátit. Za léta 1920–1933 činil celkový obrat příjmů a vydání přes 28 miliard Kč.¹³⁷ Dále existoval Státní kolonizační fond, dotovaný státem jednorázovou částkou 20 milionu Kč. Celkový bilanční obrat fondu za léta 1920–1933 činil 4, 1 miliardy Kč. Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků obdržel jednou pro vždy státní dotaci 5 milionu Kč. Ale od května 1936 vyplácel zálohově za Fond náhradový 50 % příplatky staropensistům ze zabraných velkostatků. Celkový bilanční obrat tohoto fondu v letech 1920–1933 byl 258 milionu Kč. Mimoto existoval i Fond československých legionářů pro pozemkovou reformu, který byl dotován Kanceláří československých legií při ministerstvu obrany částkou 1 milion Kč. SPÚ mu poskytl vklad 1, 3 milionu Kč za státního fondu kolonizačního. Celkový bilanční obrat za léta 1921–1933 byl 24, 8 mil Kč.¹³⁸ V roce 1923 byla zřízena Náhradová banka pro pozemkovou reformu při

¹³² RYCHLÍK, J. *Pozemková reforma v Československu...*, s. 135.

¹³³ NA. HAAS, A., JANDEROVÁ, H. *Inventář fondu Státního pozemkového úřadu*, s. 3.

¹³⁴ 93/1931 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě, ze den 27. května 1931.

¹³⁵ PAVEL, A. *Pozemková reforma...*, s. 1.

¹³⁶ Národní archiv. HAAS, A., JANDEROVÁ, H. *Inventář fondu Státního pozemkového úřadu*, s. 4.

¹³⁷ PAVEL, A. *Pozemková reforma...*, s. 8.

¹³⁸ Tamtéž.

Poštovním úřadě šekovém. Tato banka však neměla základní jmění a celkový obrat Náhradové banky v letech 1924–1935 činil 977, 6 mil Kč.¹³⁹

SPÚ byl organizován třístupňově. V čele bylo ústředí sídlící v Praze, poté obvodové úřadovny a v hierarchii nejnižší stáli přiděloví komisaři. Vedle presidia mělo ústředí sedm oddělení: I. právní, II. realitní, III. hospodářské, IV. technické, V. kolonizační, VI. účtárna, VII. kancelář a litografie. Přímou ústředí byl podřízen Kolonizační referát pro Slovensko a Podkarpatskou Rus (v Bratislavě). Obvodové úřadovny měly za úkol udělovat svolení ke zcizení, dělení a pachtu zabrané a při pozemkové reformě získané půdy, pokud její výměra nepřesahovala 10 ha, činit opatření podle zákona o řádném hospodaření, vést provádění přípravných prací, které byly potřebné k převzetí a přidělu, např. technické práce pro zaknihování. Obvodové úřadovny dozíraly na hospodaření na přidělené půdě. Úřadoven bylo v průměru deset, jejich počet a sídlo se střídaly podle potřeby. Nejdéle působily v Praze, Mladé Boleslavi, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Plzni, Brně, Olomouci, Bratislavě, Zvolenu, Prešově a Užhorodě.¹⁴⁰ Příděloví komisaři prováděli přípravné práce pro převzetí a následné přidělení, vyhotovovali elaborát, pracovali na výpočtu přidělové ceny a podobně.¹⁴¹ Přídělových komisariátů bylo původně 56, v roce 1937 jich bylo již jen 16.¹⁴² V zemi České a Moravskoslezské působilo celkem 32 přidělových komisariátů a sedm obvodových úřadoven.¹⁴³ Tyto komisariáty zajišťovaly místní řízení přidělové a každodenní styk s veškerými zájemci pozemkové reformy, obvodové úřadovny vyplňovaly podrobné dotazníky o všech objektech svého zájmového obvodu. Dále existovaly Kolonizační referát v Bratislavě a sekce Kolonizačního referátu při obvodové úřadovně v Užhorodu. A nad činností všech těchto úřadů vykonával dozor dvanáctičlenný správní výbor, jehož členové byli voleni Národním shromážděním na tři roky. K další volbě již ale nikdy nedošlo. Správní výbor mimo čtyři rezignující trval ve svém složení až do roku 1935, kdy byl zároveň se Státním pozemkovým úřadem rozpuštěn.¹⁴⁴ Členy správního výboru byli Fr. Biňovec, A. Černý, I. Dérer, Vl. Drobný, A. Chalupa, F. Juriga, A. Kaderka, Dr. Král, R. Laube, B. Mackovik, L. Medvecký, J. Vraný.¹⁴⁵ Během trvání správního výboru rezignovali A. Chalupa, R. Laube, A. Kaderka a V. Drobný. Poslední schůze se konala 26. dubna 1935 a jednalo se o 182. schůzi, zde správní výbor schválil Závěrečnou zprávu o své činnosti, která

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ NA. HAAS, A., JANDEROVÁ, H. *Inventář fondu...*, s. 9.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 10.

¹⁴² PAVEL, A. *Pozemková reforma...*, s. 2., Ve své publikaci z roku 1930 uvádí Jan Voženílek počet stálých komisariátů 50. In. VOŽENÍLEK, J. *Výsledky pozemkové reformy...*, s. 4.

¹⁴³ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 15.

¹⁴⁴ NA. HAAS, A., JANDEROVÁ, H. *Inventář fondu...*, s. 11.

¹⁴⁵ PAVEL, A. *Pozemková reforma...*, s. 1.

posléze byla předložena zákonodárným sborům a vládě.¹⁴⁶ Prezidenti SPÚ byli v letech 1919–1926 Karel Viškovský a od roku 1926 do roku 1935 Jan Voženílek. Víceprezidenti byli postupně Josef Svozil, Josef Malý, Josef Holúbka a Milan Radlinský.¹⁴⁷

Dále působily poradní sbory, složené ze zástupců zájmových skupin.¹⁴⁸ Převážně z neúředníků byly i při SPÚ ustanoveny další instituce, jako Kuratorium fondu pro zaopatření zaměstnanců, které mělo sedm členů a sedm náhradníků. V kompetenci devítičlenné Rozhodčí komise (plus dalších devět náhradníků) bylo rozhodování o odvoláních aktivních zaměstnanců vůči rozhodnutí SPÚ o jejich zaopatření a o odvoláních bývalých zaměstnanců vůči rozhodnutím Kuratoria fondu. Dalším činným orgánem byl Poradní sbor při fondu pro podporu vnitřní kolonisace, který měl celkem 13 členů a 13 náhradníků a rozhodoval o povolení provozovacího úvěru prostřednictvím družstev. Kuratorium fondu československých legionářů mělo celkem tři členy a další tři náhradníky, kteří měli v kompetenci rozhodovat o povolení úvěru legionářům z tohoto fondu.¹⁴⁹ Tuto organizaci vychvaloval druhý ředitel SPÚ Jan Voženílek, jelikož díky tomu bylo vidět, že „*pozemková reforma není teda prováděna výlučně byrokraticky, aparátem úředním, nýbrž jak patrně, účast odborných činitelů neúředních jest velmi značná.*“¹⁵⁰

Náhradovým zákonem a vládním nařízením č. 305/1922 Sb. z. a n. a č. 192/1924 Sb. z. a n. byli bývalí zaměstnanci na zabrané půdě odškodněni. Dělo se tak buď přidělem půdy (hlavně nemovitostí), zprostředkováním, příkázáním nebo jiným opatřením náhradního zaměstnání či odškodněním na penězích anebo zaopatřením starobním a invalidním. Bývalí pachtýři se často stávali vlastníky zbytkových statků. Při získávání zbytkových statků podle §17 přídělového zákona upřednostňoval SPÚ legionáře.¹⁵¹

Zřizování zbytkových statků se stalo běžnou praxí SPÚ. Podle vládního nařízení č. 117/1922 a č. 74/1923 Sb. z. a n. byl za zbytkový statek považován zemědělský objekt, kde výměra zemědělské půdy činila alespoň 30 ha. Hlavními právními normami pro zbytkové statky se staly zákony č. 81/1920 Sb. z. a n., konkrétně § 24 a 25 tohoto přídělového zákona,¹⁵² a § 50 zákona náhradového č. 329/1920 Sb. z. a n.¹⁵³ Celkem bylo 2 055 uchazečům přiděleno 2 291 zbytkových statků o úhrnné výměře 226 306 ha veškeré a 192 194

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ PAVEL, A. *Pozemková reforma...*, s. 1.

¹⁴⁸ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 12.

¹⁴⁹ VOŽENÍLEK, J. *Výsledky...*, s. 4–6.

¹⁵⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 6.

¹⁵¹ PŠENIČKOVÁ, J. *Zbytkové statky ...*, s. 54.

¹⁵² *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920*, Praha 1920, zákon č. 81/1920 sb. z. a n. z 30. ledna 1920.

¹⁵³ Tamtéž, zákon č. 329/1920sb. z. a n. z 8. dubna 1920.

ha zemědělské půdy.¹⁵⁴ Nabyvateli zbytkových statků se často stávali velcí pachtýři a bývalí hospodářští úředníci na vyvlastněných velkostatech¹⁵⁵ a patřili k nim rovněž agrárníci a i někteří sociálně demokratičtí předáci.¹⁵⁶ Z významných funkcionářů strany agrární to byli například Rudolf Beran, Ladislav Karel Feierabend, Jan Malypetr, František Staněk, ze sociální demokracie hlavně Rudolf Bechyně a František Biňovec.¹⁵⁷

Na podzim roku 1920 vyhlásil SPÚ tzv. akce S a R, jednalo se o přiděl půdy stavební a rozptýlené. Akce S byla zaměřena na obyvatele, kteří potřebovali půdu k postavení rodinného domku či k zřízení zahrádek a podobně, kdežto akce R byla primárně mířena na zemědělce, kterým se přidělovala půda okrajová a odlehlá.¹⁵⁸ Tyto akce vycházely z přidělového zákona z 30. ledna 1920. Stalo se tak ještě před vznikem obvodové úřadovny SPÚ v Praze.

Existence centrálního úřadu, který byl podřízen přímo ministerské radě, neměl v cizině obdoby a v zahraničí byla dle slov Jana Voženílka tato situace uznávána za výhodnou. Připomínal, že na studijních cestách v Jugoslávii a po Rumunsku byl často upozorňován na riziko častých změn ve složení vlády a parlamentu, jež mají nepříznivý vliv na pevné směrnice a celkovou linii pozemkové reformy. Za výhodu pokládal skutečnost, že na rozdíl od jiných států (Rumunsko, Jugoslávie) byla v Československu za 10 let provedena ve vedení SPÚ pouze jediná změna. Naopak jinde byla tato změna provedena dvanáctkrát až osmnáctkrát, a tyto časté změny jistě nezaručovaly pracovní stability.¹⁵⁹

Státní pozemkový úřad, potažmo agrární strana, se nevyhnuly kritikám ohledně nakládání se zabranou půdou. Ostatně při přidělovém řízení byli přednostně uspokojováni členové či zájmové organizace agrární strany.¹⁶⁰ Ale aféry se, jak přesvědčivě dokládá Jana Pšeničková,¹⁶¹ netýkaly jen strany agrární, nýbrž i dalších politických stran činných v období první republiky jako například: sociálních demokratů, národních socialistů, lidovců, národních demokratů a luďáků.¹⁶² V roce 1920 při prodeji Liběchova vypukla první aféra agrární strany související s pozemkovou reformou.¹⁶³ Tato aféra pochopitelně nešla pozornosti dobového tisku a instituce SPÚ jím byla silně kritizována. Velké množství afér se

¹⁵⁴ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 201.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 54.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 199–200.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 200.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 193.

¹⁵⁹ VOŽENÍLEK, J. *Výsledky...*, s. 4.

¹⁶⁰ PŠENÍČKOVÁ, J. *Aféry...*, s. 101.

¹⁶¹ Na téma afér souvisejících s pozemkovou reformou vydala ve Sborníku státního ústředního archivu v Praze článek, který je převážně soustředěn na stranu agrární. Ale ve kterém dokládá i účast dalších politických stran.

¹⁶² Více PŠENÍČKOVÁ, J. *Aféry...*, s. 102.

¹⁶³ Tamtéž.

objevilo hlavně v souvislosti s přidělováním zbytkových statků. Velké pravomoci SPÚ byly kritizovány i prezidentem Československé republiky Tomášem G. Masarykem, který považoval podřízení tohoto úřadu ministerské radě za velkou chybu, neboť provádění pozemkové reformy by se pak jen těžko kontrolovalo.¹⁶⁴ Kritiku SPÚ také vzpomenu v novoročním projevu z roku 1922: „*Na každý způsob tříletá zkušenost nutí k opravě této tak důležité instituce a rozumí se mně samo sebou, že úřad pozemkový musí být odpolitizován. [...] jak naše zákony o pozemkové reformě, tak i organizace úřadů je provádějících potřebuje opravy – tedy opravujme.*“¹⁶⁵

3.4 Pozemková reforma v Evropě

Československo nebylo jedinou zemí, která po první světové válce přistoupila k provedení pozemkové reformy. Celkem byla pozemková reforma realizována ve dvanácti státech Evropy.¹⁶⁶ Průběh pozemkové reformy za hranicemi naší země by mohl být ve srovnání s naší reformou jistě velmi inspirativní. Například v Německu se nejprve právně zrušila instituce fideikomisu¹⁶⁷ a pak se přistoupilo k výkupu velkostatků a jejich rozprodeji zájemcům, kteří ovšem nemuseli ihned splatit celou kupní cenu a ke splácení se přistoupilo v ročních intervalech. Jednalo se o takzvanou rentu, odtud pochází často používaný výraz rentový statek. Stávající problém se dle slov německého zástupce u československo-německého rozhodčího soudu¹⁶⁸ Dr. Luega vyřešil sám. Poznamenal totiž, že „*pozemková reforma v Německu se řeší sama sebou. Velkostatky jsou předloženy a nemohou existovat bez státní subvence. Subvence se udělí jen oněm velkostatkům, které budou uznány za schopny další existence. Ostatní jako zralé k parcelaci se rozdělí.*“¹⁶⁹ U nás byly činěny pokusy o napodobení tohoto konceptu pozemkové reformy, a to prostřednictvím Živnostenské a později Agrární banky, ale pro malý rozsah neměla akce většího významu a ke zrušení instituce fideikomisu právním předpisem československého státu došlo až ve dvacátých letech.

¹⁶⁴ BALCAR, J. *Pozemková reforma...*, s. 30.

¹⁶⁵ Citováno dle: SLEZÁK, L. *Tvůrci...*, s. 213., viz novoroční projev T. G. Masaryka v roce 1922.

¹⁶⁶ RYCHLÍK, Jan. *Sociální a národnostní...*, s. 43.

¹⁶⁷ V Německu se tak stalo v návaznosti na čl. 155 Výmarské ústavy zvláštními zákony jednotlivých zemí. In: HORÁK, O. *Lichtenštejnové...*, s. 18.

¹⁶⁸ Soud měl své sídlo v Ženevě, jednacím řádem přijatým oběma stranami je datován 9. listopad 1921. Blíže viz KUBŮ, Eduard. *Majetkoprávní problematika v československo-německých vztazích meziválečného období* In: *Historie a cestovní ruch. Perspektivní a podnětné spojení*. Praha 2009, s. 7–99.

¹⁶⁹ AMZV, VI. sekce, karton 501, záznam z 26. dubna 1933. Jedná se o záznam jednání s Dr. Luegem, věc: čsl. – německý smíšený rozhodčí soud.

Procentuelně bylo nejvíce půdy na celkové výměře zabráno v Lotyšsku a Estonsku. Československá republika zaujímala v Evropě třetí místo.¹⁷⁰ Pozemková reforma se musela právně upravovat, aby platila i pro slovenskou část země, kde nefungoval institut desek zemských jako v českých zemích. Zákon o obstavení velkostatků si tudíž vyžádal další právní úpravy. V této souvislosti prohlásil ministerský předseda Karel Kramář „[...] aby i na Slovensku věděli, že my také v tomto směru máme alespoň tolik sociálního smyslu jako Maďari, kteří dnes slibují najednou okamžité rozparcelování velkostatků [...]“.¹⁷¹ V Maďarsku 15. února 1919 přistoupila vláda k pozemkové reformě, mezi rolníky měly být přerozděleny statky nad 700 akrů,¹⁷² ale pro vesnickou chudinu byla hranice nízká a magnáti považovali tuto hranici za příliš vysokou. Sociální demokracie bojovala za zrušení všech středních a velkých statků, které měly být přeměněny v družstevní farmy, jelikož prý majetek činí rolníky „konzervativními“. Týden po vydání dekretu byla pouze rozdělena část Károlyiho statku. Následně se dosavadní Károlyiho vláda rozpadla.¹⁷³ Poté převzala moc komunistická strana, 4. dubna 1919 bylo rozhodnuto, že veškeré velké a střední statky, tj. téměř 60 % orné půdy v zemi, přechází do vlastnictví „proletářského státu“ a že budou obdělávány družstvy venkovského proletariátu.¹⁷⁴ Tato vláda byla svržena v srpnu 1919.

Telékiho vláda zahájila pozemkovou reformu v prosinci 1920. Asi 425 000 rodin zemědělských dělníků, převážně bezzemků, dostalo maximálně po pěti akrech půdy, v průměru tři akry. To se týkalo 8,5 % obdělávatelné půdy v zemi. „Reforma splnila svůj hlavní účel, neboť vyvolala hrdost nebo spíše klam z vlastnictví, a tím pro režim dočasně získala další část populace, třebaže vysoké splátky půjček brzy přinutily mnohé z novopečených majitelů svých nově nabytých pozemků se vzdát. Nicméně nezměnila stratifikaci společnosti: zvětšila jen počet drobných hospodářství a téměř polovinu venkovského obyvatelstva (neboli přes dvacet procent veškeré populace) tvořili i nadále zemědělstí dělníci bez sebemenšího kousku země.“¹⁷⁵ Ale i přes pokus provést pozemkovou reformu zůstalo v rukou méně než čtyř stovek magnátů zhruba 30 % půdy. Každý z nich

¹⁷⁰ LACINA, Vlastislav. *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním*, in: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 35.

¹⁷¹ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 147 odkazuje na Archiv Národního shromáždění, fond Zápisy z konferencí předsedů poslaneckých klubů, str. 168.

¹⁷² 1 akr = 0,405 hektarů

¹⁷³ KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*, s. 307.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 310.

¹⁷⁵ Citováno dle: Tamtéž, s. 320.

vlastnil zhruba 1 500 akrů. V horthyovském Maďarsku se životní styl a držba půdy tak výrazně nezměnily.¹⁷⁶

Situací v okolních státech se inspirovali českoslovenští politici, a tak například v československé sociální demokracii proběhla bouřlivá diskuze o tom, jak naložit se získanou půdou. Jedna koncepce, kterou prezentoval Rudolf Bechyně, přicházela s představou přetvoření vyvlastněných velkostatků ve státní podniky s účastí zemědělských dělníků ve správní struktuře podniků. Zcela pochopitelně tuto variantu podporovali právě zemědělstí dělníci. Druhá koncepce, jíž reprezentoval František Modráček, chtěla vyvlastněné velkostatky dlouhodobě pronajímat družstvům malovýrobců.¹⁷⁷ Vzorem pro ideu vytváření družstev na vyvlastněné velkostatkářské půdě byly Itálie a Rumunsko. Družstva v těchto státech znal Modráček z vlastní zkušenosti.¹⁷⁸ V Rumunsku z více jak 9 milionů hektarů půdy, které vlastnily statky s více jak 100 ha, bylo vyvlastněno přes 6 milionů, což tvořilo 66 %. 3, 7 mil ha půdy získalo 1, 4 milionu rolnických rodin a z komunálního vlastnictví se rozdělilo 2,7 mil ha. Průměrně rodina měla 3, 8 ha, ačkoliv by bylo třeba 5 ha. Rolnická otázka nadále zůstávala vážným problémem, malým rolníkům trvale chyběl kapitál a dále se zadlužovali.¹⁷⁹ V Rumunsku získala pozemková reforma rovněž silný nacionální podtext „[...] *ústava čl. 18 jen Rumuni a zde naturalizovaní mohou získati a držeti venkovské nemovitosti v Rumunsku. Cizinci mají právo pouze na peněžitou cenu těchto nemovitosti* [...]“.¹⁸⁰ Dokonce se v souvislosti s pozemkovou reformou v Rumunsku objevila i stížnost u československého SPÚ „[...] *že Státní pozemkový úřad přistupuje při provádění pozemkové reformy vůči velkostatkářům rumunským státním příslušníkům ve všech směrech s největší blahovůlí a poskytuje jim mnohé výhody, jakých se nedostává občanům československým* [...] *Zákon rumunský o pozemkové reformě, platný v Sedmihradech, je po všech stránkách nesrovnatelně přísnější nežli zákonodárství československé a nejen to, provádí se způsobem, který nezná jakýchkoli ohledů, jak vůči rumunským příslušníkům, tak i vůči cizincům bez rozdílu; byli jim postiženi krutě také občani českoslovenští.*“¹⁸¹

Pro porovnání se jeví velmi zajímavým i příklad Polska. V červenci 1919 bylo sejmem schváleno usnesení o pozemkové reformě. Podle tohoto usnesení měly být parcelovány státní majetky, pozemky válečných spekulantů, pozemky špatně obhospodařované a půda převzatá státem za výkup, který se týkal výměr nad 180 ha anebo nad 400 ha na Ukrajině, Bílé Rusi

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ LACINA, V. *Představy...*, s. 36.

¹⁷⁸ OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 57.

¹⁷⁹ TEJCHMAN, M. *Dějiny Rumunska*, s. 272.

¹⁸⁰ Archiv ministerstva zahraničních věcí, VI. sekce, kart. 510.

¹⁸¹ AMZV, VI. sekce, karton 501.

a v bývalém pruském záboru. Předpokládala se i parcelace církevní půdy a náhrada byla stanovena ve výši poloviny tržní ceny. Tento vývoj ale byl negován novou ústavou, která v článku 99 garantovala nedotknutelnost soukromého vlastnictví. Pozemková reforma tak dostala ráz dobrovolnosti, za prodávanou půdu se platila celá tržní cena.¹⁸²

3.4.1 Československá pozemková reforma v kontextu mezinárodního práva

Pozemkovou reformu upravovaly mezinárodní normy. Už při Versailleské mírové konferenci po skončení první světové války se objevily v jednotlivých smlouvách články, které garantovaly nedotknutelnost majetků příslušníků poražených států. Konkrétně se jedná o článek 267 smlouvy Saint-germainské, uzavřená s Rakouskem dne 10. září 1919, uzákoněna byla v Československé republice zákonem č. 507/1921 Sb. z. a n.¹⁸³ V Trianonské smlouvě s Maďarskem se jednalo o článek 250, včleněný do československého práva zákonem č. 102/1922 Sb. z. a n.¹⁸⁴ Obsahem těchto zákonů byl zákaz konfiskace nebo likvidace majetku, práv a zájmových účastenství rakouských a maďarských příslušníků nebo společností na území bývalého mocnářství Rakousko-Uherska. Podle mírových smluv u Společnosti národů vznikl smíšený soud. Problematická se nicméně ukázala otázka kompetencí a to nejen v Československu. Vláda odmítala, aby pod smíšený soud spadala i otázka pozemkové reformy.

Ministr zahraničních věcí Edvard Beneš adresoval Radě memorandum,¹⁸⁵ v němž jménem vlády obhajoval pozemkovou reformu jako sociální a ekonomickou nutnost. Dále vysvětloval, že pod takto vzniklý smíšený soud by se nemohli obracet příslušníci vítězných států, jelikož smíšený soud měl řešit sporné otázky mezi poraženými a vítězi. Edvard Beneš zde jednoznačně odmítl kompetenci smíšených soudů pro řešení sporů plynoucích z pozemkové reformy: „Československá vláda neuznává prostě kompetence smíšených rozhodčích soudů pro otázku pozemkové reformy.“¹⁸⁶ Obě strany se na doporučení předsedy

¹⁸² RYCHLÍK, Jan. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*, in: *Československá pozemková reforma 1919 – 1935...*, s. 45.

¹⁸³ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1921*, Praha 1921, zákon č. 507/1921.

¹⁸⁴ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1922*, Praha 1922, zákon č. 102/1922.

¹⁸⁵ KUBŮ, Eduard. *Majetkoprávní problematika v československo-německých vztazích meziválečného období* In: *Historie a cestovní ruch. Perspektivní a podnětné spojení*. Praha 2009, s. 79.

¹⁸⁶ Citováno dle: Tamtéž, s. 79. Odkazuje na AMZV, III. sekce, k. 14, o. Edvard Beneš – expozé V., čj. 121196/27.

rozhodčího soudu Roberta Fazyho¹⁸⁷ snažily uzavřít dohodu. V dubnu 1928 proběhla u SPÚ neformální jednání s německým zástupcem u rozhodčího soudu A. Lenhardem a jeho asistentem B. Werichem, jehož se zúčastnil i československý zástupce u rozhodčího soudu Antonín Hobza.¹⁸⁸ V prosinci téhož roku se obě strany shodly na uzavření formální všeobecné dohody obou vlád o provádění pozemkové reformy. Ta byla uzavřena v lednu následujícího roku.¹⁸⁹

„Zákonodárství o p[ozemkov]é r[eform]ě vychází ze státní suverenity a souhlasí se zásadou, že immobilia obnoxia sunt territorii. [...] pokud jde o poměr k cizincům, vyslovil zásadu pro budoucí zvláštní zákon (zákon náhradový) [...]. Zákon náhradový přihlížel již k mírovým smlouvám [...] a platí předpisy o převzetí za náhradu, neboť mírové smlouvy nedovolují čl. státu převzít majetek příslušníků nepřátelských států bez náhrady. Mírové smlouvy nevyjímají tyto příslušníky z domácího obecného zákonodárství o p[ozemkov]é r[eform]ě.“¹⁹⁰ Klád se důraz na to, aby cizí státní příslušníci na základě mírových smluv nechtěli pro sebe odvozovat právní nárok, aby jejich velký pozemkový majetek nebyl podroben zaboru. Vnitrostátní zákony nijak nenasvědčovaly tomu, že by ohledně majetku cizích státních příslušníků měla platit mírnější ustanovení než pro majetek československých státních příslušníků. Mírová smlouva s Německem¹⁹¹ v článku 297 pod písmenem b) dala právo mocnostem spojeným a přidruženým likvidovat majetek, práva a zájmová účastenství německých příslušníků nebo společností, které jsou na území těchto mocností spojených nebo přidružených, což byl i případ Československé republiky. A v odstavci d) se říkalo, jak má být naloženo s čistým výtěžkem, kterého bude docíleno při likvidaci provedené na základě výjimečného válečného zákonodárství a nebo podle čl. 297. Podle článku 304 byl zřízen smíšený rozhodčí soud,¹⁹² který měl řešit sporné otázky. Československý stát se zřekl práva likvidace majetku německých příslušníků a společností na svém území smlouvou

¹⁸⁷ Jednalo se o švýcarského soudce – AMZV, VI. sekce. Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků z 8. února, 1938.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 80.; Věc se dostala před Radu Společnost Národů, pro niž vypracoval Sir Austen Chamberlain a v září 1927 předložil zprávu obsahující posudek šesti právníků. Tito došli k přesvědčení, že smíšený rozhodčí soud jest zásadně nepřislušný pro žaloby z pozemkové reformy. In: KOLEKTIV, *Slovník veřejného práva...*, s. 403.

¹⁸⁹ Více o podrobnostech vyjednávání a o ustanoveních závěrečné dohody viz KUBŮ, E. *Majetkoprávní ...*, s. 78–99.

¹⁹⁰ Citováno dle: KOLEKTIV, *Slovník veřejného práva...*, s. 401.

¹⁹¹ 217/1921 Sb. z. a n.

¹⁹² Podle záznamů uložených v AMZV, VI. sekce, kart. 181. Jednalo se o zrušení smírčího soudu v prosinci 1938. Zde v dopise ze 13. 12. ministerský rada Edvard Vondruška píše velvyslanci Krnovi o dopise od německého zástupce u smíšeného soudu Luega, ve kterém jej žádá, aby zbývající dva případy pozemkové reformy na majetku německých státních příslušníků, a to Thurn-Taxise a Madelghema, byly již skončovány a umožnilo se tak zrušení československého-německého rozhodčího soudu. V lednu 1939 měla proběhnout osobní jednání. E. Vondruška připomíná, že říšskoněmecké návštěvy u něj se netají požadavkem odčinění tvrdosti pozemkové reformy. K dopisu mu přikládá Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků datované 8. února 1938.

s Německem z 29. června 1920.¹⁹³ Toto právo si v omezené míře vyhradil pro určité kategorie podniků veřejného zájmu.

¹⁹³ 350/1921 Sb. a 359/1922 Sb.

4. Názory na bývalou šlechtu v období první republiky

„Bývalí šlechtici nesmějí užívatí svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví.“

61/1918 Sb., ze dne 10. prosince 1918

Na sklonku habsburské monarchie se s naléhavostí ozval problém velikého pozemkového vlastnictví kumulujícího se převážně v rukou velkostatkářů a katolické církve. Vznik nového samostatného československého státu s sebou nesl rozjitřené nálady. Nový nástupnický stát byl vystaven na myšlence československého národa, který se začal vyhraňovat vůči „přežitkům“ habsburské monarchie. Mezi tyto dobovou propagandou označované „přežitky“ dob nedávných se zařadila hlavně šlechta a římskokatolická církev.

Stejně jako habsburská monarchie 19. století nebyla národnostně jednolitým celkem, netvořila ani její šlechta národnostně homogenní skupinu. Například ze Španělska do monarchie přišla hrabata Salamanca-Ortenburg, z Portugalska zase hrabata Sylva-Taroucca. Italským původem se mohou honosit rody jako Paar, Belcredi, či Colloredo. Francouzská revoluce přivedla do habsburské monarchie rody Mensdorff-Pouilly a Rohan. Již dříve (od třicetileté války) zde byly usedlé jiné francouzské rody – např. Buquoy. V neposlední řadě sem patří samozřejmě rody z německého území, jež zastupují i Fürstenbergové. Většina jejich rodových držav se nacházela v Bádensku–Württembersku. Akulturace těchto rodů do domácí šlechty proběhla často rychle a úspěšně, což můžeme vidět díky uznání, jakého se některým rodům podařilo v habsburské monarchii dosáhnout: *„Vznik Rakouského císařství v roce 1806 znamenal další krok v cestě za centralizací monarchie a unifikací její šlechty. Od této doby nemělo být již více české, haličské nebo lombardské šlechty, ale jen jedné a jednotné šlechty, jež zahrnovala všechny císařovy poddané. Duch kosmopolitismu tuto snahu Habsburků také podporoval a přispěl k tomu, že habsburská šlechta, spřízněná s významnými rody po celé Evropě, ztratila svůj národní charakter.“*¹⁹⁴

Rozhodovala se šlechta v národnostních sporech během vlády Františka Josefa I., na čí stranu se postaví? Zda na stranu Němců nebo na stranu Čechů? Či se nevyhraňovali nijak? Bylo však aristokratovo vnímání takto jednoznačné? Někteří příslušníci šlechty

¹⁹⁴ Cit. dle: ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty*. Praha 2007, s. 100.

podporovali v první polovině 19. století národní obrození, či se věnováním svých sbírek podíleli na vzniku institucí jako Národní muzeum, různých vlastivědných spolků apod.

Situace, kdy v roce 1897 byla přijata tzv. Badeniho jazyková nařízení, která zaváděla rovnost češtiny a němčiny ve vnitřním úředním styku,¹⁹⁵ vyvolala v Říšské radě konflikt, při kterém dokonce létaly vzduchem i kalamáře. A na to Oswald Thun reagoval velice trefně: „*Rakousko se svléká z kůže [...] Milovými kroky se blíží okamžik, kdy národní živel zcela převládne. A z nás budou mrzáci, protože vázání povinností se cítíme císařštějšími než císař.*“¹⁹⁶ Určitá skupina šlechticů se snažila působit jako jazýček na vahách mezi národními a nadnárodními silami, což bylo nezbytné pro udržení křehkého systému. Byli si vědomi, že pokud dojde k nerovnováze a pomyslná miska vah se přikloní na stranu nacionalismu a národních zájmů jednotlivých národů, znamenalo by to ohrožení nejen celé monarchie, založené na nadnárodním principu, nýbrž i šlechty jako sociální skupiny. Tato hrozba přiměla aristokraty vytvořit vlastní podoby české a německé národní identity, umírněné silnou oddaností rakouské říši.¹⁹⁷ Z toho důvodu se šlechticům začalo přezdívat „*obojživelníci*“ a byli terčem výtek, „*že se povýšeně drží stranou národních půtek.*“¹⁹⁸ Šlechtici se většinou přizpůsobili rakouské ideji, kterou spojovali se službou habsburskému domu, jak Oswald Thun podotkl, často byli „*císařštější než císař*“, a vlastní jim byla rakouská monarchie. Další skupina šlechticů se vyhraňovala na základě identity zemské. Ta protestovala proti ustupování významu zemských institucí na úkor institucí fungujících na celorakouské úrovni. Toto nerespektování zemských práv spatřovali hlavně v neochotě císaře Františka Josefa I. nechat se korunovat českým králem. Šlechtické rody, které byly nobilitovány vyšším titulem než šlechtictvím před rokem 1848, získaly inkolát a s ním plná politická práva, se počítaly mezi zemské stavy a vžilo se pro ně označení stavovská šlechta. Šlechtictví s sebou neslo sociální kapitál, který je zavazoval k dodržování určitého souboru pravidel, jako byl výběr partnera pouze z přípustných kruhů, či pravomoc nejstarších mužských příslušníků rodu nad ostatními členy rodu a podobně.

Pro šlechtice byla důležitá otázka jejich stavovství. Sami sebe vnímali hlavně jako přirozenou součást habsburské monarchie, k níž byli většinou velmi loajální. Ještě 22. října 1918 přednesl Jindřich Karel Clam-Martinič jménem české konzervativní šlechty Prohlášení

¹⁹⁵ Stremayrova jazyková nařízení roku 1880 zrovnoprávnila němčinu a češtinu při vnějším styku občana s úřady, ale vnitřní úřadování zůstalo německé. Právě Badeniho nařízení měla zrovnoprávnit češtinu a němčinu i ve vnitřním úřadování. Tuto jazykovou úpravu se ale nepodařilo prosadit a situace vedla k Badeniho politickému pádu.

¹⁹⁶ Citováno dle: GLASSHEIM, E. *Urození...*, s. 21., odkazuje na dopis Oswalda Thuna Maxu Egonovi Fürstenbergovi z 28. prosince 1898, in: RUTKOWSKI. *Briefe und Dokumente*, Bd. 1, 580.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 22.

¹⁹⁸ Citováno dle: Tamtéž, s. 23.

věrnosti panovnickému domu: „[...] jménem stoupenců strany prohlašuji slavnostně, že tuto věrnost přeneseme na svaz států, který nově vznikne s pomocí boží pod žezlem Habsburků, a že až do posledního dechu neochvějně zachováme naši dynastii zděděnou věrnost.“¹⁹⁹

Pod toto prohlášení se podepsali členové panské sněmovny Zdeněk kníže Lobkowicz, František kníže Liechtenstein ml., Eugen hrabě Czernin, Jaroslav hrabě Chotek, Vojtěch hrabě Schönborn, Josef hrabě Nostitz, Jaroslav kníže Thun, Alfons hrabě Mensdorff-Pouilly, kníže Metternich, hrabě Szerenyi, Arnošt hrabě Chotek, Ferdinand princ Lobkowicz.²⁰⁰

V národnostní politice konce 19. století se šlechtici rozdělili do dvou bloků. Ústavověrní velkostatkáři podporovali vídeňský centralismus a stavěli na rakouské státní myšlence, která počítala s „duchovní jednotou rozmanitých národů předlitavské poloviny říše, zastřešené císařem.“²⁰¹ Feudální konzervativci upřednostňovali autonomii Čech v rámci federalizované říše. „Je to právě historická šlechta, která reklamovala potvrzení státního práva Českého království, opírajíc se o historická práva království, jež podle Obnoveného zřízení zemského zajišťovala právní samostatnost Českého království, požadovala uznání suverenity zemí Koruny svatého Václava v rámci habsburské monarchie, přičemž si přála nově definovat vztah mezi Korunou a národem. Jednalo se o politickou skupinu sice početně velmi omezenou, zato však zastoupenou několika nejvýše postavenými rody v monarchii: Fürstenbergové, Lobkowiczové, Schwarzenbergové, Salmové, Windischgraetzové, Trauttmansdorffové atd.“²⁰² Politická příslušnost byla záležitostí jedinců. O rozdílnosti postojů jednotlivých členů rodiny Fürstenbergů bude pojednáno v dalších kapitolách.

I přestože několik šlechticů v 19. století podporovalo „českou věc“ a to nejen finančně, ale například darováním sbírek Národnímu muzeu jakožto zcela české instituci, přesto v našem prostředí byla šlechta vnímána jako prvek stojící neustále jaksí mimo, což se projevilo v republikánské propagandě, kdy se o šlechtě hovořilo jako o „neštěstí a bídě českého lidu, a posléze i hrobu české samostatnosti.“²⁰³ A zcela v tomto duchu se nesla prvorepubliková protišlechtická propaganda, která se primárně zaměřila na bývalou šlechtu

¹⁹⁹ Citováno dle: KUBAČÁK, Antonín. *Obnova venkova...*, s. 30.

²⁰⁰ *Venkov*: orgán České strany agrární, z 22. října 1918, s. 3. pro širší kontext: “[...] toho času černoorskému guvernérovi hr. Clamu-Martinicovi, jenž celý se třesa, ubíral se oděn v generálskou uniformu na své místo, aby proti českému projevu a tím i stanovisku, jež zaujímá celý československý národ, promluvil jménem tzv. české konservativní šlechty historické. Hr. Clamovi hlas se chvěl, takže se i několikrát zakoktal, když zatracoval stanovisko českého národa a prohlašoval, že on i jeho straníci do poslední hodiny zůstanou věrni dynastii a Rakousku.“ Ohledně podpisu nepanovala shoda uvnitř jednotlivých rodů, například své podpisy nepřipojil Bedřich kníže Lobkowicz. Dále se nepodepsal ani Bedřich princ Schwarzenberg. U knížete Metternicha a hraběte Szerenyiho nejsou uvedena křestní jména.

²⁰¹ Citováno dle: GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 33.

²⁰² ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, R. *Rodinné...*, s. 288.

²⁰³ Citováno dle: MARUŠÁK, K. *Šlechta, velkostatek...*, s. 5.

jako na germanizující pobělohorskou náplavu cizinců.²⁰⁴ Pozemková reforma ve svém podtextu vyjadřovala heslo: „*Odčičme Bílou horu.*“ Publicistická kampaň, která byla zaměřena na širokou veřejnost, karikovala šlechtu do podoby „*agilních přísluhovačů monarchie a němectví, potomků dobrodružných cizáků, kteří se v pobělohorské době temna českého národa z milosti habsburské dynastie zmocnili české půdy.*“²⁰⁵ Podle této teze pobělohorská šlechta nabyla svého majetku na úkor původních českých vlastníků po oné největší prohře „českého národa“. V některých dobových textech jako například ve spisu Karla Marušáka o šlechtě se připomínalo, že „*Národní shromáždění vrátilo lidu moc, již uchvátla šlechta neprávem.*“²⁰⁶ A ozývala se volání: „*Ať tomuto lidu vrátí také urvanou půdu.*“²⁰⁷ Zpochybňovala se pozitivní role šlechty v historii, jelikož „*šlechty Čechové neměli: byli si všichni rovni a svobodni. Scházivali se na sněmích župních a zemských, aby stejným hlasem rozhodovali o věcech týkajících se záležitostí vnitřních i zahraničních, o válce i míru.*“²⁰⁸ A připomínalo se negativní působení šlechty v českých dějinách, například Moravské pole „*jest nejsmutnějším dokladem zvrhlosti šlechty.*“²⁰⁹ Nutnost provedení pozemkové reformy se mimo jiné odůvodňovala také tím, že „*151 velkostatkářů má ve svých rukou téměř jednu třetinu bývalého království Českého [...] zatímco většina obyvatelstva nemá, kde by hlavy složila.*“²¹⁰ Dalším pozoruhodným materiálem, na kterém lze demonstrovat aspekty dobové propagandy v prvorepublikovém období, je časopis určený dětem Malý čtenář, v němž se můžeme setkávat s tradičními schématy líčení života šlechtické společnosti: Malý chlapec Honzíček, který se vydá do Prahy, se setká s panem doktorem a vzpomíná na svoji rodnou ves, kde „*kmotr Hořínek říká, že pradědek tohoto knížete, co mu kolem nás patří všechny lesy a dvory, přišel do Čech s děravými kalhotami.*“²¹¹ Načež doktor zobecňuje: „*Ano, ubíjeli český lid, brali mu víru, svobodu, majetek, řeč a za to taškařili*

²⁰⁴ V období národního obrození se čeští šlechtici s měšťanskými vlastníci společensky stýkali častěji, kdy podporovali české kulturní snahy o národní obrození. Ale po revoluci roku 1848, když české národní hnutí s Palackým v čele převzalo demokratickou a panslavickou rétoriku, styky šlechticů s českými vlastníci ochably. To, že se přestala „demokraticky sdružovat“, šlechtu do jisté míry vzdálilo a izolovalo od silící demokratizace (a nacionalizace) každodenního života na konci 19. století. In: GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 30.

²⁰⁵ Citováno dle: KREJČÍ, L. Marek. *Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy*. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepiscectví na formování obrazu české minulosti. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24. –25. dubna 1998 v Lázních Sedmihorkách, Semily, 1998, s. 64.

²⁰⁶ Citováno dle: MARUŠÁK, K. *Šlechta, velkostatek...*, s. 5.

²⁰⁷ citováno dle: Tamtéž.

²⁰⁸ Citováno dle: Tamtéž, s. 6.

²⁰⁹ Citováno dle: tamtéž, s. 11.

²¹⁰ Citováno dle: tamtéž, s. 25.

²¹¹ Citováno dle: SVÁTEK, František. *Sociální elity v první československé republice...*, s. 406.

českou půdu.²¹² Všechny tyto názory a pohledy jsou v dobovém kontextu počínajícího státu, který byl vystaven na antihabsburské tezi, pochopitelné.

Na namíření pozemkové reformy jak proti bývalé aristokracii jakožto společenské skupině, tak proti jejímu majetku, poukazoval historik Josef Pekař, který přiznával, že není proti myšlence pozemkové reformy, ale nesouhlasil s politizováním tématu: „*Řekněte revoluce! Vím jako historik, co dovede revoluce, zejména je-li to opravdová revoluce a ne jenom imitace. Proto bych také porozuměl smyslu hesla: vezmeme bohatým, čeho mají přebytek, a rozdělíme chudým; poznáte ostatně, že nejsem nijak zásadně proti pozemkové reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pravé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé v zemi teprv od půlstoletí, ty, kteří celkem vždy a všude stáli v táboře protičeském [...] nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě [...]*“²¹³ Z uvedeného textu je patrné, že bývalá šlechta měla i své zastánce, i když převažovalo množství jejích kritiků.

Navzdory celé protišlechtické kampani a zákonným opatřením proti této sociální skupině se zároveň ale v období první republiky formovala skupina bývalé aristokracie českých zemí, která přijala československý stát jako výsledek československé národní revoluce za svůj a za zcela legitimního nástupce habsburské monarchie. Její vlastenectví bylo zemské a státní.²¹⁴ I přes spletnost prvorepublikového vývoje cítili někteří příslušníci bývalých šlechtických rodů v roce 1938 v předvečer mnichovské krize, že by se k nastalé hrozbě měli vyjádřit. Dne 17. září 1938 dorazila na Pražský hrad delegace české šlechty, aby přednesla jakýsi slib věrnosti novému státu. Toto prohlášení bylo adresováno prezidentu republiky, v tomto případě Edvardu Benešovi. A mimo jiné se v něm pravilo: „*Věrnost k českému státu, který naši předkové pomáhali budovati a udržeti, je pro nás povinností tak samozřejmou, že jsme se rozmýšleli ji výrazně zdůrazniti [...] ujišťujeme, že jsme si vědomi svých zděděných povinností k vlasti a ke státu.*“²¹⁵ Tohoto prohlášení se ale nezúčastnily rody, které se považovaly za německé. Naopak někteří bývalí šlechtici se stali podporovateli nacionálního socialismu, což je i případ rodiny Fürstenbergů, jež nás vzhledem k tématu práce zajímá nejvíce.²¹⁶

²¹² Citováno dle: tamtéž.

²¹³ Citováno dle: PEKAŘ, J. *Omyly...*, s. 23–24.

²¹⁴ KARNÍK, Z. *Česká národní aristokracie...*, s. 249.

²¹⁵ Citováno dle: tamtéž, s. 252. Dvanácti člennou delegaci tvořili: Jan z Lobkowicz, Zdeněk Radslav Kinský, Zdeněk z Kolowrat, Rudolf Czernin, Leopold Sternberg, Weikard Colloredo-Mansfeld, Karel Parish, Jindřich Dobrzenský, Hugo Strachwitz a Karel Belcredi.

²¹⁶ Motivacím pro vstup do NSDAP rodiny Clary-Aldringen pojednává: JELÍNKOVÁ, Dita. „*Když ta širá různorodá vlast přestala existovat...*“, s. 125–162.

4.1 Svaz československých velkostatkářů a další zájmové organizace

Rok 1918 přinesl výrazné změny značné části vnějších struktur, které dosud utvářely život šlechty a držely tuto vrstvu jako sociální skupinu pohromadě. Tyto dosavadní vnější struktury v první řadě reprezentoval císař, respektive tradiční směřování šlechty k určitému profesnímu uplatnění jak u císařského dvora tak v politické a podnikatelské sféře habsburské monarchie, a dále fideikomisy chránící dosud majetek šlechty před jeho drobením a rozprodejem. V období před první světovou válkou nejsilnější politickou stranou sněmu se 49 mandátů byli velkostatkáři, druhé místo zaujímali agráři se 43 mandáty.²¹⁷ Mezi nejvýraznější zásahy do dosavadního života rakousko-uherské šlechty patří zákon o zrušení šlechtictví,²¹⁸ dále zákonem zrušená instituce fideikomisu,²¹⁹ který připravil šlechtu o ochranu jejího majetku založenou na principu jeho nedělitelnosti. Ztráta těchto jistot a výsad vytvořila prostředí, v němž se dosavadní aristokracie rozhodla zachránit co nejvíce. Pro tento boj využila všech svých kontaktů jak v Československé republice, tak v zahraničí.²²⁰

Svaz československých velkostatkářů²²¹ byl založen již v květnu roku 1919 česky cítící šlechtou, hlavním cílem byla snaha čelit ostrému provádění pozemkové reformy. V období habsburské monarchie, jak již bylo naznačeno výše, představovali velkostatkáři silnou politickou sílu, leč chyběla jim jednoznačná organizace, působili bez pevného politického programu, jednalo se o volné sdružení velkostatkářských poslanců. Uvnitř této skupiny docházelo ke sporům mezi tzv. konzervativními českými velkostatkáři a skupinou

²¹⁷ KUBAČÁK, A. *Svaz československých...*, s. 326.; Velkostatek byl v počtu mandátů s ohledem na svůj daňový výnos preferován před městy i venkovem, a tím byla zakotvena vláda hospodářsky nejsilnější vrstvy a potvrzen centralistický systém sněmu, neboť se vládě pomoci volební geometrie a upřednostněním městského obyvatelstva před venkovským podařilo vytvořit mandátovou rovnováhu mezi německými a českými občanskými poslanci. Dle: VELEK, Luboš. *Český zemský sněm v letech 1848–1913. Jeho charakter a hlavní rysy*. In: Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku. Opole, 2000, s. 96.

²¹⁸ 61/1918 Sb. z. a n., ze dne 10. prosince 1918.

²¹⁹ 179/1924 Sb. z. a n., ze dne 3. července 1924. Podle původních záměrů mělo být zrušení svěřenectví ošetřeno v rámci novelizace obecného zákoníku občanského, vzhledem k politickému zájmu na urychleném provedení byla nakonec otázka upravena samostatným zákonem. O překotném spěchu svědčí i skutečnost, že ani poté, co navrhovatelé předlohy nedokázali konkrétně objasnit, na jak velký rozsah majetku se má zrušení fideikomisu vztahovat, nebyla vrácena k dopracování, nýbrž se základním souhlasem většiny politických klubů projednána ve zkráceném řízení, aby mohla být ještě na téže schůzi 26. června 1924 přijata. Zákon se soustředil na samotné zrušení právního institutu svěřenectví, úpravu právních vztahů mezi držiteli svěřenectví a čekateli ponechal jejich vzájemné dohodě; pouze pro případ, kdy by nedošlo k dohodě, stanovil, že svěřenectví nabude dočasný držitel, avšak s omezením fideikomisární substituce ve prospěch nejbližšího čekatele. In: KREJČÍ, L. Marek. *Zrušení svěřenectví...*, s. 66.

²²⁰ Aktivity Alfonse Clary-Aldringena na mezinárodním poli velice přehledně mapuje ve svém příspěvku JELÍNKOVÁ, Dita. *Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě: postoje, strategie, konsekvence*. In: HAZDRA, Zdeněk, HORČIČKA, Václav, ŽUPANIČ, Jan (editoři). *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, 2011, s. 107–131.

²²¹ Více o činnosti: KUBAČÁK, Antonín. *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919–1943*. In: Sborník archivních prací, 37, Praha, 1987, s. 325–373.

ústavověrných velkostatkářů s nacionálně německým programem. Konzervativní velkostatek vstoupil v užší spolupráci s Čechy. A otázka politické orientace jednotlivých šlechticů byla diferencovaná například i uvnitř rodů. To je případ i rodiny Fürstenbergů, která nás v souvislosti s pozemkovou reformou na velkostatku Křivoklát primárně zajímá. Karel Egon III. (1820–1892) a Maxmilián Egon I. (1822–1873) sympatizovali s konzervativní stranou, ale Karel Egon IV. (1892–1896), Maxmilián Egon II. (1863–1941) a Karel Emil (1867–1945) se přiklonili na stranu ústavověrnou.²²² Ostatně Maxmilián Egon II. byl vlastníkem velkostatku Křivoklát právě v období probíhající pozemkové reformy, jehož politické názory, jak bude níže naznačeno, se samozřejmě do dobové propagandy promítly. Od roku 1883 kurii velkostatku na českém sněmu ovládal konzervativní velkostatek, v roce 1902 došlo ke kompromisnímu obnovení menšinového zastoupení ústavověrného velkostatku na sněmu.²²³

Během ožehavého projednávání pozemkové reformy se ve Svazu československých velkostatkářů (SČV) ustanovil přípravný výbor v čele s velkostatkářem F. Malínským, který začátkem dubna 1919 odeslal zhruba 300 výtisků náborového dopisu velkostatkářům podle vlastního výběru.²²⁴ Do Svazu se hlásili velcí pozemkoví vlastníci: Lobkowiczové, Schwarzenbergové, Kinští, Harrachové, Waldsteinové a mimo jiné i Fürstenbergové,²²⁵ tak i drobnější majitelé: Riegrové, Bartoňové, Daňkové apod. Jako podmínka členství bylo stanoveno vlastnictví nebo spoluvlastnictví ve výměře nejméně 100 ha zemědělské nebo lesní půdy bez rozdílu, zda se jedná o půdu zemskodeskové velkostatku o půdu velkostatku rustikálního, církevního či obecního. V počátku měl SČV 249 členů, do roku 1923 se zvyšoval, načež následně klesal.²²⁶ Příčinou poklesu bylo za prvé zklamání z toho, že se Svazu nepodařilo vyjednat příznivější podmínky pro provedení pozemkové reformy,²²⁷ či naopak úspěch při žádostech o propuštění ze záboru. Tito úspěšní žadatelé již v SČV nesetrvávali, jelikož členství bylo vázáno na finanční příspěvek. Členské příspěvky se stanovovaly podle výměry velkostatků a platily se z jednotlivých hektarů. V době největšího

²²² ELTZ, Erwein - H., STROHMEYER, Arno, (edd.). *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, Weitra 1994, s. 371. Mezi konzervativci je jmenován Josef Fürstenberg in: GEORGIEV, Jiří. *Až do těch hrdel a statků?*, s. 107. Z kontextu není zcela zřejmé, o kterého příslušníka rodiny se jedná, ale nejspíše by to měl být Josef Fridrich landkrabě z Fürstenbergu (1860–1906) z vedlejší moravsko-rakouské linie rodu.

²²³ VELEK, Luboš. *Český zemský sněm...*, s. 96.

²²⁴ KUBAČÁK, A. *Svaz československých...*, s. 327.

²²⁵ Tamtéž, s. 328.

²²⁶ Tamtéž, s. 329.

²²⁷ Vystoupivší člen J. Menšík v dopise napsal: "...jelikož Vám nelze v nynější těžké situaci mi nápomocni býti a jsem udiven Vaší nečinností před akcemi Státního pozemkového úřadu, nezbývá mi než ze Svazu vystoupiti." In: KUBAČÁK, A. *Svaz československých...*, s. 329.

počtu členů (léta 1919 – 1929) ve Svazu byly organizovány velkostatky o celkové výměře asi 450 000 hektarů půdy.²²⁸

Prvním předsedou SČV byl Otto Metal, po jehož smrti v roce 1921 se předsedou stal Bedřich Lobkowicz, majitel velkostatku Mělník. Po dvou letech ve funkci v roce 1923 zemřel a předsedou se stal příslušník dolnobeřkovické linie Leopold Lobkowicz. Posledním předsedou od roku 1928 byl Jan Lobkowicz. Jednatelům se stal Zdeněk Kolowrat.²²⁹ Od založení Svazu do roku 1937 pod názvem *Zájmy zemědělské výroby* vycházel měsíčník, později se jmenoval *Československý velkostatek* a od roku 1939 do zřízení Protektorátu se název zredukoval na *Velkostatek*. Jeho vydávání bylo zastaveno v roce 1942. Zpočátku vycházel v Praze, později bylo jednatelem Zdeňkem Kolowratem vydávání přeloženo do Rychnova nad Kněžnou (1926 – 1928), v roce 1928 se vrátilo opět do Prahy. Svaz se podílel i na vydávání časopisu Svazu německých velkostatkářů: *Mitteilungen des Verbandes der Deutschen Grossgrundbesitzer Böhmens in Prag*.²³⁰

V květnu 1919 byla vyhlášena zásada, že SČV má sdružovat československé velkostatkáře, kteří jsou zcela loajální k nově vzniklé Československé republice.²³¹ Tato podmínka se pro některé velkostatkáře stala nepřijatelnou a z toho důvodu byl na jaře roku 1920 založen Svaz německých velkostatkářů. Docházelo ke spolupráci mezi těmito Svazy a někteří velkostatkáři byli zároveň členy jak Svazu československých velkostatkářů, tak Svazu německých velkostatkářů. Každý ze Svazů používal pro ochranu majetku velkostatkářů jiné prostředky, všechny tyto strategie se svým dvojitým členstvím někteří majitelé velkostatků snažili využít. Což, jak dále uvidíme, byl případ i rodiny Fürstenbergů.

Ačkoliv Svaz ve svých stanovách negoval jakoukoli politickou činnost, byli někteří jeho členové zároveň členy politických stran. Konkrétně se jedná o F. Maška a R. Bergmana, kteří byli členy Národně demokratické strany a V. Donáta z agrární strany.²³² Svého členství v politických stranách využívali ke zprostředkování kontaktů mezi Svazem a vládou.

Svaz československých velkostatkářů ve svých prohlášeních a návrzích nutnost pozemkové reformy uznal, měla však být prováděna v souladu se zájmy velkostatkářů.²³³ V podání prezidentu republiky členové zdůrazňovali, že „v našem státu se ujal problém pozemkové reformy již proto snadno, že u nás bylo o reformě pozemkové uvažováno již dávno před vypuknutím světové války. Ovšem tyto návrhy řešily pozemkovou reformu s hlediska

²²⁸ Tamtéž, s. 330.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Tamtéž, s. 334.

²³¹ Tamtéž, s. 335.

²³² Tamtéž.

²³³ Tamtéž, s. 341.

*národohospodářského, nikoliv s hlediska politického.*²³⁴ Zde jsou vzpomenuta jednání vedená o podobě pozemkové reformy ještě v období předválečném. Dále je připomenuto, že Československo je státem, který pozemkovou reformu řeší „*způsobem nejradikálnějším, ač bychom mohli viděti osudné chyby, jichž se dopustilo v této otázce Rusko, Rumunsko a země jiné.*“²³⁵

V argumentaci Svazu se objevuje i jednoznačné odsouzení současné podoby pozemkové reformy: „*Zákon záborový – s pyšným názvem „pilíř pozemkové reformy“ byl diktován záští a nenávisť.*“²³⁶ Dále je v textu zdůrazněno, jakou roli sehrála zášť a nenávisť k velkým pozemkovým vlastníkům, z kteréhož důvodu hrozilo nebezpečí konfiskace. K těmto výše zmíněným negativním motivacím k provedení pozemkové reformy se připojila ještě touha po pomstě. Text je psán velmi emotivně, například zákon záborový je nazýván „*zrůdou, poněvadž uzákoněna jím nespravedlnost, vyřčeno bezpráví a poněvadž vznikl z práva trestajícího a touhy vykonati mstu na osobách, jimž nelze dokázati subjektivní vinu.*“²³⁷ Objevuje se kritika náhradového zákona, ve které je přirovnán až ke konfiskaci, cena, která byla stanovena průměrem cen let 1913–1915, je označována za směšnou. Dále na konkrétním příkladu vypočítává, jak vysoké jsou ztráty velkostatkáře.

Velkostatkáři uvedli, že za první dva roky samostatné republiky zemědělská produkce klesla. Za hlavní důvod označili „*nejistotu práva vlastnického vyvolanou zákony o pozemkové reformě.*“²³⁸ Počátek této nejistoty spatřovali v zákonu o obstavení velkostatků. K této výtce lze naopak uvést výsledky sčítání zemědělských závodů z let 1921 a 1930, které dokládají, že vlastnické poměry v zemědělství se nijak převratně nezměnily.²³⁹ Velkostatkáři dále kritizovali i velkou libovůli v nakládání se zabraným majetkem, kterou zákony umožňují SPÚ. Vypočítávali nedostatky spojené s propouštěním pachtovní půdy a zdůrazňovali, v jaké sociální nejistotě žijí zaměstnanci velkostatku. Zde se jedná o ne zcela podložený argument, jelikož zaměstnanci rozparcelovaných velkostatků byli odškodňováni přidělem půdy, peněžní náhradou, penzí nebo opatřením náhradního zaměstnání, to se vcelku týkalo 66 920 zaměstnanců.²⁴⁰ Velkostatkáři se v závěru dokumentu přiklonili k myšlence pozemkové reformy: „*Zdůraznili jsme již v četných podáních, že nejsme nepřáteli pozemkové reformy*

²³⁴ NA, Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné, kart. 190, inv. č. 33. Jedná se o Opis podání panu prezidentu republiky. Ze dne 20. prosince 1920, který je podepsán Bedřichem Lobkowiczem.

²³⁵ NA, Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné, kart. 190, inv. č. 33. Jedná se o Opis podání panu prezidentu republiky. Ze dne 20. prosince 1920, který je podepsán Bedřichem Lobkowiczem.

²³⁶ tamtéž.

²³⁷ tamtéž.

²³⁸ tamtéž.

²³⁹ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. I. díl, Brno 2004, s. 127.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 126.

a opětuje znovu, že jsme ochotni na jejím díle spolupůsobiti a vládu ze všech sil podporovati, budou-li splněny tyto požadavky.“²⁴¹ Požadovali přesný plán pro provádění pozemkové reformy se stanovením etap po jednotlivých desetiletích, aby bylo předem řečeno, které objekty budou zabrány, a zbytek majetku byl státem garantován. K tomu se ještě přidaly požadavky úplného vyloučení lesů a rybníků ze záboru, politické nezávislosti SPÚ, revizi přidělu půdy do vnučeného pachtu a zvýšení ceny půdy, zvýšení minimální výměry objektů pod zábor nespádajících a uvolnění pohybu půdy. Za splnění těchto požadavků slibovali podporovat vládu „i při celé výstavbě státu, zejména při řešení problémů finančních.“²⁴²

Zaměřme se nyní blíže na odpověď, kterou Svaz československých velkostatkářů na své požadavky obdržel.²⁴³ V první řadě bylo v odpovědi vysvětleno, že pozemková reforma představuje nejen hospodářský, ale i sociální problém a dodává, že „u nás pak má pozemková reforma i vysloveně stránku národní: odčinit »habsburskou pozemkovou reformu« několikrát provedenou proti českým městům (po r. 1547), české šlechtě, zejm. po r. 1620 a českým sedlákům ještě ve století XIX.“²⁴⁴ Upozornění na národní stránku pozemkové reformy se z řad velkostatkářů ozývalo často, ale pro toto tvrzení v legislativní úpravě neexistovala žádná opora. K protestům proti záborovému zákonu se uvádí, že mezi více zájmovými stranami nemůže dojít ke shodě, jelikož „pojem sociální spravedlnosti u představitelů velkostatkářstva a českého lidu se vždy lišil.“²⁴⁵ V odpovědi bylo dále vyjmenováno, k jakému hospodářskému vzestupu došlo a že tedy nejsou pravdivé námitky předložené Svazem československých velkostatkářů. V poválečném období se Československo ekonomicky osamostatnilo, vlastnické přeměny rozšířily ekonomické pozice české a slovenské podnikatelské vrstvy a životní úroveň obyvatelstva vzrostla.²⁴⁶ V odpovědi bylo zcela jednoznačně odmítnuto nařčení z protekcionářství SPÚ. Z výše nastíněného vyplývá, že i přes intervence Svazu se nepodařilo dojít ke společnému postupu při provádění pozemkové reformy mezi vládou a Svazem. Ještě v Pamětním listu z března 1921,²⁴⁷ který reagoval na usnesení SPÚ z února 1921, se opět připomněl politický aspekt pozemkové reformy a SPÚ se vyčítalo nesplnění slibů daných Karlem Viškovským o zřízení stálého

²⁴¹ NA, Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné, kart. 190, inv. č. 33. Jedná se o Opis podání panu prezidentu republiky. Ze dne 20. prosince 1920, který je podepsán Bedřichem Lobkowiczem.

²⁴² tamtéž.

²⁴³ NA, Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné, kart. 190, inv. č. 33. Jedná se o nedatovaný Opis odpovědi, který je podepsán jménem A. Macek.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské...*, s. 110.

²⁴⁷ NA, Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné, kart. 190, inv. č. 33. Pamětní spis z 22. března 1921 podepsán Lobkowiczem za Svaz československých velkostatkářů a Belcredim za Svaz moravských velkostatkářů.

poradního sboru pro otázky hospodářské při SPÚ. V tomto Pamětním spise se zástupci Svazu československých velkostatkářů a zástupci Svazu moravských velkostatkářů dovolávají „*pítevního nože historika*.“²⁴⁸

Se Svazem československých velkostatkářů byl spojen i Svaz moravských velkostatkářů, který podporoval argumenty a strategie Svazu československých velkostatkářů. Větší důraz kladl na svůj stavovský ráz než na oddanost československému státu. Dále podporoval zájem německého Svazu (Verband) přenést námitky proti pozemkové reformě na mezinárodní fórum: „*velkostatkáři nemohou stát na půdě nového státu, jestliže jim stát tuto půdu pod nohama odnímá*.“²⁴⁹ Svaz moravských velkostatkářů nebyl natolik konfrontační jako německý Verband, argumentačně odsuzoval pozemkovou reformu z důvodu diskriminace velkostatkářů jako stavovské skupiny.

Členem Svazu československých velkostatkářů byl i Max Egon Fürstenberg a jeho správa velkostatku Křivoklát v září 1923 poukázala na negativní vliv pozemkové reformy na Křivoklátsku: „*Je dokazatelným faktem, že v době provádění pozemkové reformy šmahem nebo částečnou parcelací upadá zemědělské hospodaření a rozvoj lihovarů, pivovarů, píl, neboť i tomuto se daří jen dobře v době klidné a jisté. Tím upadá hlavně i hospodářský pokrok, neboť pokusy na poli hospodářsko-živočišném, rostlinném a praktickém vyžadují dlouhé doby a klidné nerušené práce. Pozemková reforma všechny tyto započaté a zdárně se vyvíjející práce většinou soukromým majetkem prováděné ničí*.“²⁵⁰ Argument o škodlivosti pozemkové reformy pro hospodářství z důvodů nejistoty se objevuje i v oficiálních protestech Svazu.

Na základě korespondence Ústředního ředitelství fürstenberských velkostatků se Svazem československých velkostatkářů²⁵¹ lze alespoň částečně rekonstruovat činnost Maxe Egona Fürstenberga ve Svazu. Přihláška do Svazu, v níž přihlásil 15 591 ha, je datována 17. březnem 1922. Taxa byla stanovena 80 haléřů z 1 ha, tudíž členský příspěvek byl vyměřen částkou 12 427, 80 Kč, plus zápisné 100 Kč. K čemuž byla připojena nabídka *Věstníku*, který vycházel měsíčně za 60 Kč.²⁵² Jelikož byl Max Egon Fürstenberg zároveň členem Svazu německých velkostatkářů, platil z poloviny majetku členský příspěvek u Svazu

²⁴⁸ Tamtéž. Pro lepší pochopení uvádím v širším kontextu: “Bezpráví se nemůže státi právem, ani když je odhlasuje ta či ona sněmovna. V očích soudné společnosti a pod pitevním nožem historika zůstane bezprávím, i když bylo vtěleno ve formu zákona.”

²⁴⁹ Citováno dle: GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 102.

²⁵⁰ Citováno dle: KUBAČÁK, A. *Dějiny Svazu...*, s. 348. Odkazuje na NA, fond SČV, inv. č. 124, k. 8. Ústřední správu fürstenberského panství na Křivoklátě 11. 9. 1923.

²⁵¹ Uloženo v NA. Fond: Svaz československých velkostatkářů, sign. 1083, kart. 125 dopisy členů: Max Egon Fürstenberg, Donauschingen, velkostatek Křivoklát (1921–1935).

²⁵² Tamtéž, dopis Ústřední správě ze dne 17. 3. 1922, bez podpisu.

československých velkostatkářů a z druhé poloviny u Svazu německých velkostatkářů. Pro takovéto případy existovala dohoda mezi oběma Svazy. Žádost o členství dorazila do kanceláře Svazu 16. března.²⁵³ Obratem byla vyřízena platba ze členství a objednávka tří *Věstníků*, jeden pro Ústřední ředitelství, druhý pro hospodářský úřad v Křivoklátě a třetí pro lesní úřad v Křivoklátě.²⁵⁴

Častou agendu tvoří i různé nabídky zaměstnanců, již v dubnu 1922 správa velkostatku odmítla umístit inženýra agronoma.²⁵⁵ Naopak o doporučení vhodného kandidáta pro lesnické místo žádalo Ústřední ředitelství v říjnu 1923.²⁵⁶ Do *Věstníku* vydávaného přímo Svazem i do dalších specializovaného tisku – *Dřevařské Listy* zasílalo Ústřední ředitelství inzeráty s poptávkou po zaměstnancích.²⁵⁷ Zaměstnanecká otázka byla jistě jednou z hlavních, jelikož v červenci 1922 došlo k revizi zaměstnanců na velkostatku.²⁵⁸ Svaz se na žádost parlamentních kruhů²⁵⁹ snažil sestavit dokument o dopadu pozemkové reformy na zaměstnance velkostatku a pro ten účel na podzim 1922 žádal údaje o tom, jak bylo ze strany SPÚ postaráno o existenci úředníků, zřízenců, čeledě a dělnictva na zabraném majetku. Načež Ústřední ředitelství odpovědělo, že všichni zaměstnanci podléhající pensijnímu pojištění jsou přihlášení u nemocenské pokladny soukromých úředníků a zřízenců v Praze.²⁶⁰

Ústřední správa velkostatku Křivoklát se angažovala i ve věcech, které se přímo netýkaly fürstenberského majetku. Do kanceláře Svazu přišly dopisy, které prosily o přimluvu za majetek schönbornský²⁶¹ na Podkarpatské Rusi v Mukačevě.²⁶² Kvůli nedoplatkům na dávce z majetku byla proti ředitelství schönbornskému vedena exekuce, na intervenci sekretáře Svazu Ervína Mayera u III. oddělení Ministerstva financí Československé republiky byla nakonec exekuce zrušena.²⁶³

²⁵³ Tamtéž, dopis Svazu ve věci: členská přihláška pana majitele velkostatku Křivoklát ze dne 10. 3. 1922, ve kterém se rozepisuje druh půdy. 13 024 ha tvoří půda lesní a 2 567 ha půda hospodářská, podepsáno generálním ředitelem Krtkem.

²⁵⁴ Tamtéž, dopis Svazu ze dne 19. 3. 1922, podepsán gen. ředitelem Krtkem.

²⁵⁵ Tamtéž, dopis ze dne 18. 4., podepsán gen. ředitelem Krtkem. Záležitost povedou v patrnosti a hned jak se místo uprázdní, budou Svaz informovat.

²⁵⁶ Tamtéž, dopis Svazu ze dne 11. 10. 1923, ve kterém se sekretář Mayer odvolává na ústní rozmluvu a doporučuje pana Bakesche. V dopise z 13. 10. prosí pana sekretáře Mayera, aby vyzval pana Bakesche k podání žádosti o místo na velkostatku Křivoklát.

²⁵⁷ Tamtéž, dopisy z 9. 1., 17. 1., 24. 1. 1924, 31. 1. 1924.

²⁵⁸ Tamtéž, dopisy ze 3. 7. a 20. 7. 1922 generálnímu řediteli panu Krtkovi ve věci revize zaměstnanců.

²⁵⁹ Tamtéž, dopis Ústřední správě ze dne 16. 11. 1922, ve kterém je uvedeno: "*Kruhy parlamentní samy od nás žádají bližší údaje [...] snad jednání zahájí jednání nově stanovená parlamentní komise, která má soubor otázek souvisejících s pozemkovou reformou prozkoumatí a vypracovati iniciativní návrhy.*"

²⁶⁰ Tamtéž, dopis Svazu ze dne 22. 11. 1922, podpis nečitelný.

²⁶¹ Irma Fürstenberg (1867–1946), manželka Maxe Egona Fürstenberga pocházela z rodiny Schönborn-Buchheim.

²⁶² Tamtéž, dopisy mezi Svazem a Ústředním ředitelstvím z 12. 6. 1923, 13. 6. 1923, 14. 6. 1923, 7. 7. 1923 signovány za Křivoklát generálním ředitelem Krtkem a za Svaz sekretářem Ervínem Mayerem. Mukačev je v této korespondenci označován jako Munkáč.

²⁶³ Tamtéž, dopis sekretáře Svazu Ústřednímu ředitelství ze 14. 6. 1923.

Značnou část uchovaných dokumentů tvoří omluvy Maxe Egona Fürstenberga ze schůzí představenstva a výboru Svazu z důvodu pobytu mimo Prahu.²⁶⁴ Nejčastější omluvou je, že pobývá mimo území Československé republiky, dále často odkazuje na svůj zdravotní stav, kterým vysvětluje svoji neúčast.

V roce 1922 velkostatek přihlásil, jak bylo uvedeno výše, necelých 16 000 ha.²⁶⁵ V průběhu let se ale přihlášená částka měnila. K 1. lednu 1926 výměra v držení Fürstenberga činila 28 987 ha, základem pro vyměření členského příspěvku byla polovina majetku, tedy 14 493 ha.²⁶⁶ K 1. lednu 1927 velkostatek udával celkem 28 619 ha 95 a 22 m².²⁶⁷ K 1. lednu 1928 uváděl výměru 28 615 ha.²⁶⁸ Jelikož v roce 1929 došlo k odprodeji velké části majetku, v roce 1932 uvádí Ústřední ředitelství výměru 472 ha u lesního majetku a 297 ha hospodářského majetku.²⁶⁹ Lze mapovat i platby ve prospěch Svazu. Za rok 1925 byl vyměřen členský příspěvek ve výši 15 661 Kč a za Věstník plus za směrnice zemědělského dělnictva bylo zapláceno 192 Kč. A za rok 1926 bylo vyměřeno 13 884 Kč.²⁷⁰

Svaz poskytoval svým členům i právní rady, čehož je důkazem odpověď na dotaz vznesený správou dvora v Krušovicích. V červnu 1937 podepsal Max Egon Fürstenberg pachtovní smlouvu se zvěrolékařem z Nového Strašecí panem Václavem Kokšem o pronájmu pozemků v Krušovicích v celkové výměře 19, 8313 ha na dobu 10 let.²⁷¹ Jednalo se o příděl, a tak smlouvu musel schválit SPÚ. Tento majetek si pronajal Max Egon Fürstenberg jako fyzická osoba. Dále fürstenbergská správa dvora v Krušovicích pronajala do pachtu pozemky ve výměře 11, 6110 ha na dobu 8 let.²⁷² Správa dvora Krušovice vznesla dotaz, zdali tyto pachtu podléhají ohlašovací povinnosti. Dostalo se jim odpovědi, že podle platné legislativy tyto majetky nepodléhají ohlašovací povinnosti.²⁷³

Ze Svazu československých velkostatkářů vystoupil Max Egon Fürstenberg na konci roku 1939.²⁷⁴ Celkovou činnost Maxe Egona Fürstenberga ve Svazu na základě dochované

²⁶⁴ Tamtéž, dopisy 2.6., 9. 6., 18. 11. 1928, 2.2., 19. 4. 1929, 2. 1., 2. 4., 11. 9. 1930, 19. 11. 1930, 6. 2. 1931, 9. 1. 1932, 1.2., 2.3. 1933, 5.1. 1934, signováno osobním sekretářem Maxe Egona Fürstenberga panem Zwerenzem. 1. 3. 1932 dopis signován Fürstenbergem.

²⁶⁵ Tamtéž, dopis Svazu ve věci: členská přihláška pana majitele velkostatku Křivoklát ze dne 10. 3. 1922, ve kterém se rozepisuje druh půdy. 13 024 ha tvoří půda lesní a 2 567 ha půda hospodářská, podepsáno generálním ředitelem Krtkem.

²⁶⁶ Tamtéž, dopis Svazu z 30. 3. 1926, podpisy nečitelné.

²⁶⁷ Tamtéž, dopis Svazu z 11. 3. 1927, podepsán lesní rada Reinl. Rozepsáno, že hospodářská rezie 1 670 ha 43 a 34 m² a lesní rezie 26 949 ha 51 a 88 m².

²⁶⁸ Tamtéž, dopis Svazu z 1. 3. 1928, podepsán lesní rada Reinl.

²⁶⁹ Tamtéž, dopis ze 7. 1. 1932, signováno panem Zwerenzem.

²⁷⁰ Tamtéž, dopis Svazu z 9. 9. 1926, podepsání Zwerenz a Franěk.

²⁷¹ Tamtéž, dopis Svazu z 29. 3. 1939.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž, dopis ve věci úpravy pachtu ze dne 30. 3. 1939.

²⁷⁴ Tamtéž, dopis Ústředního ředitelství z 23. 1. 1939, podepsán panem Schückerem.

korespondence můžeme hodnotit spíše jako pasivní, například v roce 1933 mu bylo nabídnuto členství v předsednictvu Svazu, kteroužto nabídku odmítl.²⁷⁵

4.1.1 Svaz německých velkostatkářů

Vedle Svazu československých velkostatkářů existoval Svaz německých velkostatkářů, pro jehož zakladatele byly jejich názory na Československou republiku neslučitelné se stanovami Svazu československých velkostatkářů. Jeho zakladateli byli Eugen Ledebur, Adolf Waldstein a Wilhelm von Medinger.²⁷⁶ Rozdíl ve strategii přístupu těchto dvou Svazů spočíval v těchto principech: Svaz kladl důraz na svůj stavovský ráz a loajalitu vůči československému státu, kdežto Verband zdůrazňoval svůj německý charakter a poukazyval na diskriminační povahu pozemkové reformy vůči německé menšině.²⁷⁷ Někteří bývalí šlechtici, jak již bylo naznačeno výše, byli přesto zároveň členy obou organizací. V roce 1927 z celkových 246 členů Svazu to bylo 16 velkostatkářů, což bylo zhruba 7 %.²⁷⁸ Především příslušníci bývalé německé šlechty přispívali do tajného korupčního fondu, který byl využíván k ovlivňování politických představitelů. Tento fond spojoval Svaz německých a Svaz československých velkostatkářů, ale mimoto měli němečtí velkostatkáři ještě jeden vlastní tajný fond pro „různé účely“.²⁷⁹

Došlo ke snaze o spolupráci s bývalým ministrem a senátorem za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu Karlem Práškem, který po úplatkářské aféře let 1923/1924 musel z vysoké politiky odejít. Ale pokusil se o návrat založením nové konservativní agrární strany.²⁸⁰ Dne 17. prosince 1924 výkonnému výboru Karel Prášek spolu s Jaroslavem Rychterou zaslali dopis, v němž oznamovali založení Československé strany agrární.²⁸¹ Strana se účastnila voleb do Poslanecké sněmovny a do Senátu v listopadu 1925, kteréžto pro stranu skončily neúspěšně. Tento neúspěch sváděl Karel Prášek na nedostatek finanční hotovosti, i když jsou doklady, že v té době si Karel Prášek vypůjčil peníze

²⁷⁵ Tamtéž, dopis Maxe Egona Fürstenberga z 1. 7. 1933.

²⁷⁶ JELÍNKOVÁ, D. *Transformace životní reality...*, s. 110.

²⁷⁷ GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 96.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 98.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ NA, fond SČV, kar. 190, inv. č. 1598. Jedná se o nedatovaný strojopis, který popisuje důvody odstoupení Karla Práška z důvodů tzv. lihovarnické aféry a jeho spor s velkostatkáři.

²⁸¹ Tamtéž. 5. prosince 1924 byla do obchodní rejstříku pod č. 4559 zapsána společnost Rychtera a spol., komanditní společnost v Praze II., Jungmannova č. 21., jejímiž osobně ručícími společníky byli pan Jaroslav Rychtera a pan Jan Polach a komandýtní pan senátor Karel Prášek se vkladem 100 000 Kč a Otokar Čapek, statkář v Košátkách s vkladem 25 000 Kč, jejímž účelem bylo provozovat živnost nakladatelskou a která nákladem svým pod redakcí Josefa Svozila počala dnem 1. ledna 1925 vydávat deník Na pravo a týdeník Agrární noviny.

od Vinohradské záložny, pana Sochora, Jana Lhoty a Františka Nepustila. Tuto stranu do září 1925 finančně podporovali i velkostatkáři, ale v září 1925, kdy po této skupině byl požadován další 1 milion Kč, tak slovy Františka Kinského jakoukoliv další podporu odmítli.²⁸² Na tento přístup si Karel Prášek stěžoval v projevu před finanční komisí dne 18. února 1926, kde tvrdil, že korporace velkostatkářů slíbila straně poskytnout 1 mil. Kč, ale tento obnos strana nikdy neobdržela.

Mezi přední podporovatele Práškovy strany patřili Alfons Clary-Aldringen, Jaroslav Thun-Hohenstein, Fridrich Westphalen a Zdeněk Kolowrat.²⁸³ Pro založení tajného fondu na podporu této strany se odehrála schůzka ve Schwarzenberském paláci, jejímž organizátorem byl Adolf Schwarzenberg.²⁸⁴ Jako zástupce velkostatkářů pro vyjednávání s Karlem Práškem byl určen Jaroslav Thun-Hohenstein. Záležitost byla projednána velkostatkáři, došlo ke sběrné akci a 10. září 1924 bylo v bytě Eugena Czernina předáno půl milionu Kč.²⁸⁵ Načež v říjnu 1924 Jaroslav Thun-Hohenstein ze zdravotních důvodů odjel do ciziny a další kontakty velkostatkářů s Karlem Práškem zprostředkovával František Kinský. Karel Prášek požadoval další půl milion Kč, který mu velkostatkáři poskytli spolu s upozorněním, že se jedná o poslední finanční podporu, kterou od velkostatkářů obdrží: „*jest nemožno další obnosy u velkostatkářů sehnati, takže 5 bezprostředních interesentů musil o částku odevzdanou dáti zálohu a že pro budoucnost již s nějakou podporou počítati nemůže.*“²⁸⁶ I přesto byly ze strany Karla Práška vzneseny další požadavky na finanční podporu, což ale velkostatkáři odmítli zaplatit. Od září 1925 mezi velkostatkáři a Karlem Práškem nedošlo k žádným kontaktům. Až v únoru 1928 zkontaktoval K. Prášek J. Thuna-Hohensteina s požadavkem na milion Kč na úhradu deficitu strany. Kterýžto požadavek se nakonec dostal před soud. V této akci byl finančně zainteresován i Maxmilián Egon II. Fürstenberg.²⁸⁷ Jak vyplývá z dopisu zaslaného Buquyem z března 1930,²⁸⁸ žádali jej v únoru „*unterfertigt von Waldstein, Fürstenberg und Kinsky in der Angelegenheit Prášek.*“ Zde Buqoy připomněl, že měl kratičkou příležitost

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ JELÍNKOVÁ, D. *Transformace životní reality...*, s. 111.

²⁸⁴ NA, fond SČV, inv. č. 1598, Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti Jaroslava Thuna – Hohensteina. Jako datum schůzky se v tomto dokumentu udává 20. červenec 1924.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ JELÍNKOVÁ, D. *Transformace životní reality...*, s. 112. Jako další interesanty uvádí: Adolfa Waldsteina, Johanna Hartiga, Viktora Boos Waldeck, Otto Harracha, Hieronyma Colloredo, Aloise Liechtensteina, Karla Buquoye, Eugena Czernina.

²⁸⁸ NA, fond SČV, inv. č. 1598, dopis datovaný 21. března 1930 z Gratzem a podepsaný Buquyem zaslaný „*Lieber Freund*“ O tomto bližším příteli se dozvídáme pouze, že „*Nachdem Du an der erste Stelle unter denjenigen bist*“ možná se tedy jedná o Adolfa Waldsteina.

s Maxem Fürstenbergem o tom mluvit a všechny svoje názory o věci říci.²⁸⁹ Dále Buquoy zdůraznil, že už při prvních jednáních byl k Práškově nové straně skeptický a do tohoto dobrodružství se pouštět nechtěl. Nakonec ale z pocitu solidarity také přispěl. Dále prý věřil v nevinost knížete Thuna, kterého Karel Prášek po jeho smrti zažaloval z důvodu dluhu. Radí, aby se velkostatkáři sjednotili a tomuto sporu učinili přítrž.²⁹⁰

Na konci roku 1921 Medinger přišel s návrhem na propagační kampaň v Anglii, což způsobilo rozdílný přístup ve strategii Svazu československých velkostatkářů a Verbandu. Představitelé Svazu Jan Lobkowicz a Zdeněk Kolowrat požadovali na Verbandu „*záruku, že vylučuje nacionální stránku, a zamýšlí pouze věcnou a odbornou kampaň.*“²⁹¹ Spolu s Völkerbundligou začal Verband připravovat petici pro Společnost národů. První petice byla odeslána v září 1922.²⁹²

Po neúspěchu s Práškovou stranou se velkostatkáři stali opatrnějšími. Založení vlastní strany velkostatkářů, o kterém se v některých kruzích také uvažovalo, nakonec Zdeněk Kolowrat, jednatel Svazu československých velkostatkářů, vyloučil. Politicky zainteresované šlechtice vyzval, aby byli politicky činní jako jednotlivci nebo za kulisami. Domníval se, že agrární strana se posouvá na politickém spektru doprava, a proto by bylo třeba usilovat, aby se postupem času do vedení dostaly osoby z velkostatkářských kruhů.²⁹³

4.1.2 Deutsche Liga für Völkerbund und Völkerverständigung in der Tschechoslowakei (Völkerbundliga)

Jedním ze zakládajících bývalých šlechticů sdružení Völkerbundliga byl v roce 1922 Alfons Clary-Aldringen²⁹⁴ a Wilhelm von Medinger.²⁹⁵ Mezi členy patřil i Max Egon Fürstenberg, dále Karl Buquoy, Alain Rohan, Adolf Schwarzenberg.²⁹⁶ Jednalo se o významný domácí spolek prosazující cíle bývalých šlechtických velkostatkářů a německé menšiny. S tématem

²⁸⁹ Tamtéž: „... als ich jüngst bei der Beisetzung von Onkel Rudolf Kinsky Gelegenheit hatte, sowohl mit Ferry Kinsky als auch mit Franz Thun selbst zu sprechen. Auch mit Maxi Fürstenberg hatte ich kürzlich Gelegenheit darüber zu reden und habe allen meine Ansicht über die Angelegenheit gesagt.“

²⁹⁰ Tamtéž: „... Wenn wir sterben, kann dann einem jeden unserer Nachfolger dasselbe passieren, dass irgendein Lump erklärt, man hätte ihm Millionen versprochen, er bringt einige Kerle mit, die an der Wand gehorcht haben, die beiden dass und die Sache ist erledigt.“

²⁹¹ Citováno dle: GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 116.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Tamtéž, s. 104.

²⁹⁴ JELÍNKOVÁ, D. *Transformace životní reality...*, s. 113.

²⁹⁵ GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 116. O postavě politika Medingera pojednává článek: KRÜGER, Peter. *Wilhelm von Medinger, die internationale Ordnung nach 1918 und der Schatten des Mannes aus der Mancha*. In: Bohemia, Band 26, Collegium Carolinum, München, 1985, s. 257–276.

²⁹⁶ GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 117.

pozemkové reformy jakožto uzákoněného porušování práva menšin často členové Völkerbundligy vystupovali na mezinárodním fóru.

Liga²⁹⁷ vycházela z předpokladu, že stížnosti proti pozemkové reformě nebudou na domácím poli vyslyšeny a je potřeba je přednést na poli mezinárodním a pod nátlakem dosáhnout ústupků československé vlády. Tuto strategii se rozhodla uplatňovat u Společnosti národů, která měla garantovat ustanovení na ochranu menšin v rámci versailleského systému. Völkerbundliga sloužila jako jedna z organizací pro nespokojené Němce v Československu. Nejčastěji se stížnosti týkaly školství, diskriminujících jazykových úprav a pozemkové reformy.²⁹⁸ Mechanismus ochrany práv etnických menšin se v praxi zcela neuplatnil, jelikož byla respektována zásada svrchované rovnosti států – nadřazenost právního systému a legislativy státu.²⁹⁹ „Völkerbundliga i přes faktický neúspěch na půdě Společnosti národů plnila podstatnou úlohu v internacionalizaci otázky československé agrární reformy a postavení německé menšiny i ve třicátých letech, když se stala účinným nástrojem manipulace využívané pro své cíle stranou Sudetendeutschen Partei.“³⁰⁰

4.1.3 Republikánský svaz československých statkářů a nájemců

Mimo tyto zájmové organizace existoval ještě Republikánský svaz československých nájemců v Praze, který po přijetí nových stanov v roce 1924 svůj název změnil a nazýval se Republikánský svaz československých statkářů a nájemců (RSČSN). Vznikl necelé tři týdny po přijetí záborového zákona. K pozemkové reformě nezaujal stejnou pozici jako Svaz československých velkostatkářů.³⁰¹ RSČSN patřil k podporovatelům agrární strany a svoji podporu vyjadřoval i finančně. Cílem členů RSČSN bylo dostat se do struktur v orgánech provádějících pozemkovou reformu, ve stanovách bylo řečeno, že se svaz „pokusí o řešení pozemkové reformy ve prospěch nejen svého členstva, ale i ve prospěch celonárodní.“³⁰² Členy tohoto svazu byli výhradně Češi nebo Slováci a přijetí bylo uskutečňováno na základě

²⁹⁷ V Německu byla založena už v roce 1918 z iniciativy politika katolického Centra Matthiase Erzbergera. Měla propagovat myšlenku Společnosti národů, jejím členem se tehdy Německo jako poražený stát nemohlo stát. Spolupracovala úzce se zahraničním úřadem a do roku 1927 patřila mezi organizace liberálních a demokratických politických kruhů (předsedou byl dlouhá léta hrabě Heinrich von Bernstorff z Německé demokratické strany). Byla také součástí mírového hnutí v Německu, patřila k Německému mírovému kartelu (založenému 1921). Liga měla své organizace ve všech evropských státech, kde žily německé menšiny, které se sdružovaly ve Dederaci Lig pro Společnost národů (od 1919). In: MORAVCOVÁ, D. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932*, s. 44–45.

²⁹⁸ JELÍNKOVÁ, D. *Transformace životní reality...*, s. 114.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 114.

³⁰⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 120.

³⁰¹ SLEZÁK, L. *Tvárci, kritikové...*, s. 205–206.

³⁰² Citováno dle: Tamtéž.

dobrozdání okresních funkcionářů svazu. V roce 1930 měl svaz celkem 1 173 členů, z toho bylo 945 statkářů a 228 nájemců a přispívajících členů. K roku 1935 se dochoval záznam, že členové obhospodařovali celkem 133 924 ha zemědělské půdy. V průměru na jednoho člena připadalo rozmezí 80–100 ha zemědělské půdy. Svaz se nejvíce zaměřoval na zbytkové statky, čemuž odpovídá i to, že jeho členové vlastnili zhruba třetinu všech zbytkových statků vzniklých v celé ČSR. V Československé republice vzniklo celkem 2 280 zbytkových statků.³⁰³ Do 1. ledna 1938 vzrostl počet zbytkových statků na 2 291 s celkovou výměrou 226 306 ha veškeré půdy, z toho 192 194 ha zemědělské.³⁰⁴

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Tamtéž.

5. Fürstenbergové a velkostatek Křivoklát

„...odhodlání Vaší Jasnosti, bez váhání k zabezpečení našich čák věnovati výtěžek za živý a mrtvý inventář z vyvlastněných dvorů k účelům starobního zaopatření, bylo prvním svého druhu v celé republice a nám se tu v celé ušlechtilosti projevil v lidumilném činu Vaší Jasnosti znovu tradiční liberální duch Karlů Egonů a zlaté srdce našich Maxmiliánů.“

Křivoklát, v srpnu 1926, adresa zaměstnanců,

SOA – Chodovec, VS Křivoklát, inv. č. 4071, sign. 1501

Na základě problematiky nastíněné v předchozích kapitolách se zaměříme na průběh pozemkové reformy na fürstenberském velkostatku Křivoklát. Příklad tohoto velkostatku je cenný, jelikož se v něm výraznou měrou soustředí hned několik aspektů pozemkové reformy. V první řadě se jedná o bývalou šlechtu, vůči kteréžto sociální skupině se v dobové propagandě ostře vystupovalo, dále se jedná o cizí státní příslušníky, jejichž zájmy byly přeneseny na mezinárodní fórum. Pozoruhodný je i rozsah pozemkové držby, který dosahoval téměř 41 000 ha. V majetku rodiny byla kulturní památka hrad Křivoklát i některé zámky v okolí, jako například zámek v Lánech, jenž byl vybrán za letní sídlo prezidenta Československé republiky a jak níže uvidíme, v otázce odprodeje vstoupil stát s rodinou posledních majitelů v jednání, která ani po odprodeji zámku státu neutichla a vyústila odkupem zbytku velkostatku Československou republikou.

Jelikož příslušníci rodu Fürstenbergů byli v období první republiky nacionalisticky napadáni, zejména poválečný soukromý majitel velkostatku Křivoklát Maxmilián Egon II. Fürstenberg, je zapotřebí se blíže zmínit o původu rodu. Jedná se o rod pocházející z oblasti dnešního Bádenska-Würtenberska v Německu. Fürstenbergové považují za své předky rod hrabat z Urachu: již k roku 1070 je připomínán první známý předek Egin de Urache.³⁰⁵ V roce 1250 získal Jindřich, další z členů rodu, pro sebe a své potomky titul „hrabě z Vurstenbercu“ a roku 1283 titul „lankrabě v Baaru“. Rod se rozvětvil v 16. století do dvou linií: kinzingtalské a heiligenberské.³⁰⁶

Roku 1664 byl heiligenberské větvi udělen dědičný říšský knížecí titul pro prvorozeného syna. Do stavu říšských knížat byli povýšeni Hermann Egon († 1674), Franz Egon († 1682) a Wilhelm Egon († 1704), kteří patřili mezi stoupence francouzského

³⁰⁵ ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal, STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001, s. 86.

³⁰⁶ ŽUPANIČ, J. - FIALA, M. - STELLNER, F. *Encyklopedie...*, s. 86.

krále Ludvíka XIV. Nejmladší Wilhelm Egon se prosadil na dvoře kolínského kurfiřta. Politiky ve Vídni byl pokládán za císařova nepřítele a na jejich příkaz byl roku 1674 zajat a postaven před soud. Soud jej za zradu poslal na smrt, ale poprava nebyla nakonec vykonána a roku 1679 byl propuštěn. Od roku 1682 působil Wilhelm Egon jako štrasburský biskup a později se stal kardinálem. Heiligenberská větev vymřela již roku 1716 a knížecí titul byl přenesen na větev kinzigthalskou, na linii Mösskirch.

Na českém území se usadila větev kinzigthalská, založená Kryštofem I. Jeho syn Albrecht († 1599) působil jako nejvyšší štolba na dvoře císaře Rudolfa II. Roku 1578 se v Praze oženil s Alžbětou, dcerou Vratislava z Pernštejna.³⁰⁷ Dva synové z jejich třinácti dětí založili vlastní rodové odnože, avšak linie prvorozeného syna Vratislava vymřela již v další generaci. Druhý syn Kryštof získal v Čechách inkolát a oženil se s Dorotou Holickou ze Šternberka a na Líšně. Z jeho tří synů se dva usadili v říši a založili své vlastní rodové linie. Nejmladší syn zemřel bezdětný. Rodová linie Mösskirch od roku 1716 do svého vymření v roce 1744 držela knížecí titul, který poté přešel na dodnes žijící linii Stuhlingen pocházející od druhorozeného syna Kryštofa II. Fridricha Rudolfa. Tato linie v roce 1642 získala velký palatinát.³⁰⁸ Z poboční landkraběcí rakousko-moravské linie proslul obzvláště Bedřich Egon (1813–1892), který se v roce 1853 stal olomouckým arcibiskupem a v roce 1879 kardinálem.

Knížecí větev Fürstenbergů pochází od Josefa Viléma (1699–1762). Roku 1762 byl knížecí titul rozšířen na všechny jeho potomky. Jeho první manželkou se stala Anna Marie z Valdštejna (1709–1756) a tímto sňatkem přešel na rod Fürstenbergů i hrad Křivoklát, z něhož bylo posléze vytvořeno hlavní sídlo pro rodovou sekundogenituru.

Dnešní Fürstenbergové jsou potomky mladšího syna Josefa Viléma Karla Egona I. Fürstenberga (1729–1787). Ten působil jako nejvyšší purkrabí Království českého a jako císařský komoří a tajný rada v letech 1771–1782. Později se stal i prezidentem Královské společnosti nauk a ve svém paláci shromáždil rozsáhlou bibliotéku s více než 20 000 svazky.

³⁰⁷ HALADA, J. *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti*. Praha 1999, s. 49.

³⁰⁸ „Palatinát je označení některých pravomocí v zastoupení panovníka. Panovník výkon vyhrazených práv mohl svěřovat dalším osobám, takto delegovaná pravomoc výkonu vyhrazených práv se nazývala komitiva. Pro celou Svatou říši římskou byly palatináty trvale zřizovány od Karla IV., který v letech 1360–1361 jmenoval 15 palatinů. Podle rozsahů komitiv byl rozlišován velký palatinát a malý palatinát. Každý palatin měl právo jmenovat veřejné notáře, legitimovat levobočky, udílet doktorské tituly, básnické vavříny, ale i udílet erby, propůjčovat predikáty a výjimečně i udělovat nejnižší šlechtický stupeň. Velký palatinát měl zpravidla právo udělit turnajské přílby, zatímco malý jen kolčí. Proti právu palatinátu stála Marie Terezie a odmítala uznávat jejich činnost, především vydávání erbovnic a šlechtických diplomů. V roce 1762 zrušila dědičná práva palatinů na udílení šlechtických titulů a dekretem z roku 1765 prohlásila za neplatné i jejich právo na udílení erbovnic listin. Palatinské právo znovu obnovil její syn Josef II. Se zánikem Svaté říše římské skončila i funkce palatinů.“ In: BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky, světská a církevní titulatura a reálie*. Praha 1994, s. 258.

Od roku 1881 je část této hradní knihovny uložena na Křivoklátě.³⁰⁹ Sbírkou umění a přírodnin věnoval Společnosti nauk, v současné době je v majetku Národního muzea. Druhou manželkou se Karlu Egonovi stala Josefa Marie ze Šternberka (1735–1803).

Po Karlu Egonovi panství zdědil jeho nejstarší syn Philipp Maria (1755–1790), který se oženil se svou sestřenicí Josephou Johannou Benediktou z Fürstenberga (1756–1809). Jeho jediný syn ale zemřel již v raném věku. Državy rodu byly sjednoceny v rukou Karla Egona II. (1796–1854), vlastníci po smrti strýce v roce 1804 i majorát Donaueschingen. Jeho manželkou se stala bádenská princezna Amálie Kristina (1795–1869). Karel Egon II. se zasloužil o rozvoj průmyslu v Čechách, zřizoval hutě a slévárny, koupil i koněspřežnou dráhu, tzv. Buštěhradskou dráhu. Finančně také podpořil založení Národního muzea. Za jeho panování vypukl roku 1826 na Křivoklátě rozsáhlý požár. Teprve roku 1850 přistoupil kníže k opravám hradu, jejichž dokončení se však sám nedožil. Nejstarší syn Karel Egon III. zdědil Donaueschingen, ale tato linie již v další generaci vymřela. Prostřední syn Maxmilián Egon I. (1822–1873) se stal pánem na Křivoklátě, jeho hlavním sídlem byl ale zámek v Lánech. Dodnes žijí potomkové z linií rodu, které založili jeho dva synové.

Plný titul rodu Fürstenbergů zněl: „*Kníže z Fürstenbergu, lankrabě v Baaru a Stühlingenu, hrabě na Heilingenbergu a Werdenbergu, svobodný pán na Hanbenu v Kinzingthalu, Mösskirchenu, Hohenhöwru, Wildenstanu, Waldspergu, Werenwagu, Immeudingenu, Vitorazi a Křivoklátě.*“

Rod Fürstenbergů patřil k rodům s velkým pozemkovým majetkem. Pozemková držba deskových statků³¹⁰ byla vnitřně značně diferencována a v rozhodující míře byla koncentrována v rukou několika desítek šlechtických rodů. Téměř 10 % veškeré půdy patřilo do vlastnictví deseti největších majitelů deskových statků. Největší vlastnictví pozemků v Čechách měli krumlovští Schwarzenbergové, celkem 178 113 ha, z toho 62 943 ha orné půdy, na druhém místě byli Fürstenbergové s 39 593 ha, z toho 7 502 ha orné půdy, po nich následovaly další šlechtické rody, z nejvýznamnějších Lichtenštejnů, Lobkowiczové, Kolovrati, Thunové atd.³¹¹

Konec války přinesl i hysterické obviňování Viléma II. z válečných zločinů. Maxmilián Egon II. jakožto osobní přítel císaře Viléma II. se stal také terčem kritiky.

³⁰⁹ Více o knihovně BIRNBAUMOVÁ, Alžběta, MENCLOVÁ, Dobroslava. *Křivoklát. Státní hrad a památky v okolí*. Praha 1960, s. 22–24.

³¹⁰ Deskové statky – „*ty, na něž právo vlastnické jest zapsáno v deskách zemských.*“ In: Kolektiv. *Masarykův slovník naučný*, II. díl, Praha 1926, s. 188.

Desky zemské – „*všechny záležitosti sporné i nesporné, vyřizované před nejvyššími soudy v jedn. zemích se byly zapisovány do zvl. knih či soudních protokolů, kterým se říkalo desky zemské.*“ In: Kolektiv. *Masarykův slovník naučný*, II. díl, Praha 1926, s. 188.

³¹¹ URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*, s. 290.

V literatuře je často Maxmilián Egon II. také označován za válečného zločince. Nejlépe to lze demonstrovat na následující ukázce: „*Válečný zločinec Egon Fürstenberk* [Maxmilián Egon II. Fürstenberg – pozn. K. K.] *však ušel v Československu nejen znárodnění či parcelaci půdy, ale dokonce i konfiskaci majetku. Stalo se tak jednoduchým právním aktem převodu jmění z otce Egona na syna Maxe knížete z Fürstenberků. I nadále mu zůstalo 27.090 ha lesa a 1.460 ha půdy, zatímco jedenáct zbytkových statků si rozebrali lacino prominenti vysoké československé buržoasie, blízcí vládním kruhům. Také prezidentský zámek v Lánech byl od Fürstenberka odkoupen za 25 miliónů korun. Více průmyslových podniků řídil Fürstenberk i nadále. Z budov zůstal Fürstenberkovi zámek Nižbor, zámek Leontýn a hrad Křivoklát, obrovská kapitálová účast v akciových společnostech, kde jeho jméno zůstalo anonymně ukryto a vlastní podniky sladovna v Kolečovicích, tržnice ZDAŘ BŮH na Kladně a pivovary Křivoklát a Krušovice. A právě pro tyto pivovary potřeboval Fürstenberk elektrický proud. Obstarat jej měla nová elektrocentrála Vilma (podle Vilmy Fürstenberkové), postavená podle letopočtu ve štítě budovy na Belšance v roce 1924, tedy šest let po osvobození a odčinění Bílé Hory. Kola elektrárny roztočil kamenouhelný důl BELŠANKA.*“³¹² Na výše citovaném díle, jež vyšlo v sedmdesátých letech dvacátého století, můžeme vidět, jak i po více než čtyřiceti letech od události byla pozemková reforma a Křivoklátsko v komunistické propagandě využívána.

Ono zahrnování Maxe Egona mezi válečné zločince zaznělo i při jednáních o zákonech pozemkové reformy, kdy agrární strana navrhovala, aby „*o konfiskaci nepřátel českého národa (Clam-Martiniče, Fürstenberga, Černína, aj.) měl rozhodnout soud, pokud by uznal jejich vinu na válce a pronásledování českého národa.*“³¹³ Pro tato obviňování dal Max Egon podnět svojí angažovaností ve straně ústavověrného velkostatku za habsburské monarchie. Tito ústavověrní velkostatkáři nesouhlasili s feudálními konzervativci v taktice řešení národnostních poměrů habsburské monarchie. Kladli důraz na německý ráz předlitavské části monarchie, navázali spojení s německými liberály. Nejvyšší hodnotou ústavověrných velkostatkářů byla věrnost říši. Název strany ústavověrní měl odkazovat na ústavu z roku 1867, v jejímž důsledku došlo k rakousko-uherskému vyrovnání.³¹⁴ Své postoje koncem 19. století vyjádřil Maxmilián Egon II. Fürstenberg po Badeniho jazykových nařízeních v roce 1897 v dopise feudálnímu konzervativci Karlu IV. Schwarzenbergovi, že už přišel čas, kdy „*všechna věrná srdce říši se musejí spojit, aby zachránila, co se ještě*

³¹² Citováno dle: KŘÍŽÍK, Fr. *200 let od rozšíření uhelné těžby Rakovnícka*, 1972, s. 56.

³¹³ Citováno dle: OTÁHAL, M. *Zápas...*, s. 163.

³¹⁴ GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 43–45.

z naší monarchie zachránit dá.“³¹⁵ A jelikož se blížilo padesáté výročí nástupu Františka Josefa na trůn, „*necht' nezáleží na tom, budeme-li našeho císaře slavit německy, česky, polsky nebo chorvatsky [...]. My všichni můžeme přežítí jedině tehdy, shromáždíme-li se viribus unitis kolem našeho císaře.*“³¹⁶ Jedná se o typický postoj příslušníka konzervativní aristokracie, na prvním místě je císař a monarchie.

V roce 1906 byl Max Egon II. Fürstenberg majitelem fideikomisu Křivoklát (Pürglitz) s obcemi Krušovice (Kruschowitz), Nižbor (Nischburg), Podmokly (Podmohl), Skřiván (Skřiwan), Všetaty (Wschetatt), Pustověty, Protivno, Velký Újezd (Panoschov-Aujezd, dnes Panošův Újezd), Olešná (Woleschna), Povelčín (Pawltschin) a Hřebečnický.³¹⁷ Majetky se rozkládaly v okresním hejtmanství Rakovník, Slaný, Kladno, Hořovice a Rokycany, respektive v soudních okresech: Beroun, Kladno, Nové Strašecí, Křivoklát, Rakovník, Unhošť a Zbiroh. Dále byl Max Egon majitelem alodiálu³¹⁸ Petrovice, které patřily pod politický i soudní okres Rakovník. Centrální správa knížecího majetku sídlila na Křivoklátě, zplnomocněncem centrální správy knížecího majetku byl Adolf Solnář a kancléřem byl Josef Wolfram.³¹⁹

V novinovém článku z prosince 1918,³²⁰ který byl nazván „Statky šlechty patří národu“, je zmíněno, že „*nejpohádkovější sídlo v Praze má Osvald Thun, nejkrásnější zahradu přítel německého císaře Fürstenberg, nejznamenitější obrazárnu známý příznivec pražských Němců Nostitz.*“³²¹ Bývalým šlechticům byla vytýkána kromě jejich rakouského a německého národního cítění i nechuť dozvědět se něco o tzv. českém životě. Jedná se o klasickou rétoriku užívanou v období první republiky, jak již bylo výše zmíněno. Opět je tu Max Egon připomínán jako přítel německého císaře Viléma II. Závěrem se v článku proklamuje, že je důležité, aby zabavené statky patřily všem, tj. národu, a „*byly vyrvány z rukou neschopné, degenerované a cizí šlechty.*“³²²

³¹⁵ Citováno dle: Tamtéž, s. 45.

³¹⁶ Citováno dle: Tamtéž, s. 45.

³¹⁷ TITTEL, I. *Schematismus...*, s. 157.

³¹⁸ Alodiální statek – „*zpupný, byl název pro velkostatky v knihách zemských zapsané, s nimiž mohl majitel libovolně disponovati (prodati, odkázati, zadlužiti).*“ In: Kolektiv. *Masarykův slovník naučný*, I. díl, Praha 1925, s. 110.

³¹⁹ Tamtéž, s. 158–161.

³²⁰ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, karton 190, inv. č. 1606. Opis článku z Českého slova z 11. prosince 1918.

³²¹ Citováno dle: Tamtéž.

³²² Citováno dle: Tamtéž.

Když 23. června 1889 Max Egon s manželkou Irmou, rozenou Schönborn–Buchheim, vyjžděli do Lán, kde si místní zámek zvolili za své sídlo v Čechách, vítal je nadšený dav.³²³ O kolik jsou potom rozdílná 20. léta následujícího století, kdy nálada místního obyvatelstva byla v prvních měsících po vzniku Československé republiky vypjatě protifürstenberská. Dne 2. dubna roku 1919 se mezi místní obyvatelstvo rozneslo, že Max Egon III. Fürstenberg zrovna pobývá v Lánech, což rozhořčilo horníky na dolu „Anna“ natolik, že vytáhli na zámek a chtěli Fürstenberga donutit k vystěhování. Dříve než hornický průvod doprovázený zvědavci dorazil do Lán, stačil Max Egon III. odcestovat na Křivoklát. Jeden z horníků, muž malé postavy, který jako jeden z prvních pronikl do zámecké budovy, prý se doslova položil na široký okenní parapet v prvním patře a volal dolů na ostatní: „*Soudruzi, on už tady není!*“³²⁴ Zámek tedy našli havíři prázdný, a proto se rozešli, aniž by bylo došlo k nějakému rabování či demolování. Neprodleně se však hornická deputace vypravila na Křivoklát, aby Fürstenberga jménem dělnictva vypověděla z kraje. Napjatou situaci vyřešilo až Ministerstvo vnitra Československé republiky, když dalo Fürstenbergovi příkaz, aby odjel z Křivoklátu a „*nebouřil lid*“.³²⁵ Na konci první světové války a po 28. říjnu 1918 se v Lánech hodně drancovalo. „*Po převratu 1918 hleděl se tu kdekdo obohatit. Lovecký zámeček a dvůr byly přímo zruinovány.*“³²⁶ Antipatie vůči své osobě se majitel velkostatku Max Egon Fürstenberg snažil vyřešit tím, že se svého majetku vzdal ve prospěch syna Maxe Egona Fürstenberga mladšího. Žádost o převzetí tohoto fideikomisu byla přijata na soud usnesením zemského civilního soudu v Praze dne 5. února 1921.³²⁷

5.1 Doly

V Kladensko-rakovnické pánvi se těžilo černé uhlí, které bylo vesměs karbonského stáří.³²⁸ Na doly v majetku rodiny Fürstenbergů byla na základě zákona z válečného období č. 307 zákoníku říšského schváleného 24. července 1917, kterým se vláda zmocňovala za příčinou mimořádných, válkou vyvolaných poměrů, vydávat potřebná opatření v oboru

³²³ Všechny telegrafní sloupy podél příjezdové silnice byly ověněny klestí a mezi dvorem a zámkem vítaly knížecí pár tří slavobrány. In: VODVÁŘKA, V. *Lány...*, s. 11, kde odkazuje: POŠTA, Fr. *Historie obce a zámku Lány*, s. 36.

³²⁴ VODVÁŘKA, V. *Lány...*, s. 12. Odkazuje na vzpomínky Barbory Vodvářkové z Vašírova, která hornický průvod doprovázela.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Citováno dle: VODVÁŘKA, V. *Lány...*, s. 11. Odkazuje na POŠTA, F. *Historie obce...*, s. 43–44.

³²⁷ SOA. Fond Velkostatek Křivoklát – Nový archiv. Smlouva o odprodeji Lán, sig. G 9342, inv. č. 2546. Jedná se o usnesení zemského civilního soudu v Praze čj. F 51/98/1483.

³²⁸ Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí na Kladensku (historie kladensko-rakovnicko-slánské pánve)*, Ostrava 2006, s. 15.

hospodářském,³²⁹ uvalena vnučená správa dne 12. dubna 1919. Vnučeným správcem byl ustanoven horní rada Bohumil Pfeifer³³⁰ a od dubna 1920 ministerský rada Jaromír Zenger.³³¹ Například za dobu od 1. ledna do 28. února 1921 činil plat vnučeného správce 1 800 Kč (měsíční plat činil 900 Kč).³³² Vnučená správa byla zrušena k 20. červenci 1921.³³³ Odůvodnění pro uvalení vnučené správy znělo takto: „*Fürstenberg jest totiž majitelem většího počtu dolových měr zejména na uhlí, ve kterých se tehdá nepracovalo. Jednalo se tedy o to, přiměti majitele k tomu, aby na svých dolových polích co nejdříve zahájil provoz v přiměřeném rozsahu a tím částečně přispěl na zmírnění tehdejší uhelné nouze.*“³³⁴ Vnučený správce Bohumil Pfeifer se snažil přimět Maxe Egona Fürstenberga k rychlému zahájení provozu, ale to se mu nepodařilo, a tak se vnučený správce rozhodl jednotlivá důlní pole pronajímat drobným pachtýřům. Generální ředitel velkostatku Jindřich Sluka požádal vnučeného správce o povolení nahlédnout do spisů týkajících se kutacích záležitostí pro pana Gustava Gallera. Tato žádost byla postoupena SPÚ,³³⁵ jenž nahlédnutí Gallerovi nakonec povolil.³³⁶ Podle záznamů Ministerstva veřejných prací Československé republiky touto žádostí správa velkostatku projevila zájem o uvedení kutisek do provozu racionálním způsobem.³³⁷ Ale i přesto si vnučený správce stěžoval na pasivitu majitele důlních měr a konstatoval, že „*vnučená správa byla původně myšlena tak, že vnučený správce bude vykonávati pouze dozor nad opatřeními majitele.*“³³⁸ A to se tedy nezasahováním majitele minulo účinkem. To s sebou přineslo komplikaci v podobě diskuze mezi příslušnými orgány ohledně nutnosti podpisu majitele velkostatku. Vnučený správce vycházel z předpokladu, že

³²⁹ *Reichsgesetzblatt 1849–1918 (böhmisch): Zákon, daný dne 24. července 1917, jímž se vláda zmocňuje za příčinou mimořádných, válečným stavem vyvolaných poměrů vydávati potřebná opatření v oboru hospodářském* <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1917&page=799&size=39> [9. 2. 2013]

³³⁰ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga. Dopis ministerstvu veřejných prací ve věci velkostatek Křivoklát a pronajetí důlní míry “Anna” panu Pavlu Münzovi ze dne 27. ledna 1921. Pan Bohumil Pfeifer byl přeložen do Moravské Ostravy.

³³¹ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga. Jmenovací dekret vnučeného správce 24. duben 1920.

³³² Tamtéž. Likvidační protokol. Datováno 8. března 1921, podepsáno panem Zengerem.

³³³ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, zrušení vnučené správy 20. července 1921.

³³⁴ Citováno dle: tamtéž. Přípis ze dne 21. února 1921 podepsaný vnučeným správcem Zengerem.

³³⁵ Tamtéž. “Vnučená správa byla uvalena v dohodě s ministerstvem zemědělství, od kteréhož později agendu vnučených správ Státní pozemkový úřad převzal.” Citováno dle: Odpověď V. odboru ministerstva veřejných prací na dotaz ohledně kutacích ložisek pro Bohumíra Mařince. Datováno 6. března 1921. Vnučený správce podepsal převzetí.

³³⁶ Tamtéž, doporučení pro Gustava Gallera

³³⁷ Tamtéž, přípis na složku došlou dne 31. ledna 1921, poznámka z 5. února 1921, podepsán vnučený správce Zenger.

³³⁸ Přípis ze dne 21. února 1921 podepsaný vnučeným správcem Zengerem.

„již pojem vnucená správa vylučuje odvislosť na souhlasu majitele“,³³⁹ kdežto úřední ředitelství velkostatku Křivoklát argumentovalo poukazem, že vydobytím ložisek dojde k definitivní ztrátě substance a o tom by měl rozhodnout majitel. Dále byl uveden argument o době trvání smlouvy, které je na několik let a nejspíše bude trvat i po zrušení vnucené správy.³⁴⁰ Ze sedmi pachtovních smluv spolupodepsal zástupce M. E. Fürstenberga pouze první dvě a od té doby zaujal jednoznačně odmítavé stanovisko. SPÚ podepsal všechny až na smlouvu pana Bohumíra Mařince.³⁴¹ Ministerstvo veřejných prací Československé republiky doporučilo následující postup: „na příště uchazeče poukázati na Fürstenberga, resp. jeho zástupce, aby se s ním dohodli a předložili již hotovou smlouvu ministerstvu/vnucenému správci ku schválení.“³⁴²

Osoby nájemců byly povětšinou již těžaři z jiných dolů. Josef Dux byl majitelem³⁴³ kamenouhelného dolu „Motolka“ v katastru obce Ruda. U tohoto dolu je uváděno otevření a zahájení těžby k roku 1920, již k roku 1925 je uváděn jako zavřený. Zajímavý je případ Františka Rosenbauma a Oldřicha Weignera, kteří pod hlavičkou své firmy Rosenbaum & Weigner vlastnili kamenouhelné doly „Šachty Filipské“, jednalo se o jámu „Ludvík“, v katastru obce Příčina, kterou znovuotevřeli roku 1906 a prohloubili na 57 m. Tato jáma je k r. 1920 uváděna v majetku Uhelného průmyslového spolku v Teplicích-Šanově.³⁴⁴ Dále vlastnili jámu „Filip II.“ v katastru města Rakovník. Firma se zabývala výrobou kamenouhelných briket v Berouně. Další z nájemců Pavel Münz je k r. 1918 uváděn jako vlastník jámy „Montaria I.“ v katastru obce Petrovice, jáma byla hluboká 12 m, a jámy „Montaria II.“, která byla hluboká 18 m. Původním vlastníkem k roku 1870 obou těchto jam byla Pražská železářská společnost.³⁴⁵

³³⁹ Tamtéž. Odpověď V. odboru ministerstva veřejných prací na dotaz ohledně kutacích ložisek pro Bohumíra Mařince. Datováno 6. března 1921. Vnucený správce podepsal převzetí.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Tamtéž. To, že se jedná o majitele, je uvedeno na jeho razítku, např. na dopise z 15. března 1921, datovaného v Rakovníku. Kdežto v publikaci: Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 182 je uváděn jako nájemce a těžař.

³⁴⁴ Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 162.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 160.

5.1.1 Příklad Josef Nachtigal

Dne 15. ledna 1921³⁴⁶ uzavřel vnučený správce J. Zenger smlouvu s nájemníkem panem Josefem Nachtigalem,³⁴⁷ jednalo se o demobilizovaného kapitána italských legií v Praze. Tato smlouva se týkala dolového pole „Belšanka“, tj. osmi dvojitých dolových měř „Prokop“ na kamenné uhlí v obci Lužná, polit. okres Rakovník.³⁴⁸ Nájem byl vyměřen 1,20 Kč za 1 q vytěženého uhlí. Splatnost nájemného byla ve dvou lhůtách k 1. lednu a k 1. červenci. Pan Nachtigal byl povinen ročně vytěžít 1 000 tun uhlí a přenechat velkostatku Křivoklát ročně 50 vagonů uhlí za výrobní cenu. S touto smlouvou ale nesouhlasil majitel velkostatku a žádal soudní zakročení v případě, že by pan J. Nachtigal začal na dole pracovat. Správa velkostatku argumentovala tím, že pan Nachtigal bez potvrzení smlouvy buď ze strany správy velkostatku anebo SPÚ nemůže uzavřenou smlouvu považovat za platnou.³⁴⁹ Na což pan Nachtigal reagoval dopisem, že smlouva je potvrzena ministerstvem veřejných prací a tudíž je platná.³⁵⁰ Jindřich Sluka, ředitel úřední správy se dopisem tázal vnučeného správce, jestli má proti panu Nachtigalovi soudně zasáhnout.³⁵¹ Vnučený správce zaslal řediteli úřední správy dopis, ve kterém oznamoval, že po dořešení záležitosti dolu „Belšanka“ pominou právní důvody pro trvání vnučené správy a doporučoval panu Slukovi podepsání smlouvy s panem Nachtigalem.³⁵² Až nový generální ředitel fürstenberského velkostatku pan Karel Krtek dne 26. srpna 1921 dodatečně smlouvu s panem Nachtigalem podepsal.³⁵³

³⁴⁶ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, takto je datována smlouva, ale ministerstvem veřejných prací je potvrzena 17. ledna 1921, podepsána panem Čížkem. První splátka v textu je také počítána za období 1. března až 1. července 1921.

³⁴⁷ Tamtéž, pachtovní smlouva mezi vnučenou správou horního majetku M. E. Fürstenberga a panem Janem Nachtigalem, k otázce datace viz výše.

³⁴⁸ Jáma „Belšanka“ byla hluboká 50 m, roku 1924 byla v její blízkosti postavena elektrárna Vilma. Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 178.

³⁴⁹ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, dopis panu Nachtigalovi ze dne 24. ledna 1921.

³⁵⁰ Tamtéž. Dopis Úřední správě od pana Nachtigala z 2. února 1921.

³⁵¹ Tamtéž. Dopis Úřední správy vnučenému správci z 3. března 1921.

³⁵² Tamtéž. Dopis vnučeného správce z 30. března 1921.

³⁵³ Tamtéž. Z dopisu ministerstvu veřejných prací ze dne 12. září 1921.

5.1.2 Případ Pavel Münz

Vnucený správce podepsal s panem Pavlem Münzem smlouvu o propachtování dolové míry „Anna“ s jedním přebytkem kamenného uhlí v obci Petrovice ke dni 15. května 1920.³⁵⁴ Stejně jako v předchozích případech byla stanovena cena 1,20 Kč za 1 q vytěženého uhlí. Pan Münz začal rubat již v dubnu 1920, ale vnucené správě předložil na konci října přehled 8 456 q vyrubaného uhlí, ale takovýto výsledek se zdál podezřele nízký, a tak vnucený správce požádal horního znalce pana Pavlištu o přezkoumání. Ten dospěl k závěru, že Münz vyrubal nejméně 30 000 q.³⁵⁵ Další problémy s panem Münzem přišly, když nechal přípis ze dne 22. ledna 1921 nepovšimnutý a ani na dopisy od správy velkostatku Křivoklát neodpovídal.³⁵⁶ Tyto problémy pokračovaly i nadále a v březnu 1921 vzesla úřední správa velkostatku vůči panu Münzovi požadavek na kauci ve výši 3 000 Kč.³⁵⁷ Částečně se daly částky od pana Münze získat tím, že plnil dodávky uhlí pro hospodářskou správu v Petrovicích a úřední správě velkostatku zaslal požadavek na 7 429,10 Kč, což správa nezaplatila a strhla tuto částku panu Münzovi z účtu.³⁵⁸ Ale ani takto se nepodařilo nesrovnalosti vyřešit, a tak správa velkostatku pověřila pana Frankensteina, advokáta v Rakovníku, aby proti panu Münzovi soudně zakročil.³⁵⁹

5.1.3 Případ Josef Herold

Nájemní smlouvu s panem Josefem Heroldem uzavřel dne 28. dubna 1920 vnucený správce Bohumil Pfeifer, svůj souhlas udělil SPÚ dne 10. září 1920 a následně byla smlouva podepsána i generálním ředitelem fürstenberského velkostatku panem Jindřichem Slukou.³⁶⁰ Problémy se objevily koncem roku 1920, dne 20. ledna 1921 obdržel Josef Herold, hoteliér v Rakovníku, přípis, aby předložil výkaz prodaného uhlí za listopad a prosinec 1920.³⁶¹ A také byl vyzván, aby zaplatil nájem z lesní parcely č. 3822 a č. 3804 v Hanském revíru ročně 1 770,60 K a kauci ve stejné výši. Ale na tento přípis pan Josef Herold nereagoval a dále nepředložil výkaz vyrubaného uhlí za leden 1921 a ani nájem za Hanský revír a kauci

³⁵⁴ Tamtéž. Dopis ministerstvu veřejných prací ve věci velkostatek Křivoklát a pronajetí důlní míry „Anna“ panu Pavlu Münzovi ze dne 27. ledna 1921.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž. Dopis Úřední správy SPÚ ze dne 14. února 1921.

³⁵⁷ Tamtéž. Dopis Pavlu Münzovi z 29. března 1921.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Tamtéž. Dopis Úřední správy ministerstvu veřejných prací ze dne 1. května 1921.

³⁶⁰ Tamtéž. Pachtovní smlouva.

³⁶¹ Tamtéž. Dopis Úřední správy SPÚ ze dne 14. února 1921.

po dvakrát za 323,20 Kč.³⁶² Pan Josef Herold doloval i v dolech, které mu nebyly vnučenou správou pronajaty.³⁶³ Pro porušování smluvních podmínek vnučený správce zrušil povolení panu Heroldovi, ale ten i přesto doloval dál. Pro vnučenou správu tím vznikly velké nepříjemnosti, jelikož jak sama vysvětluje, tak „za takovýchto poměrů není nám vnučená správa pranic platná, neb v pádu potřeby prohlídky dolů jsme nuceni požádati pana Pavlištu,³⁶⁴ aby přezkoumání provedl. Samozřejmě, že takové výlohy musíme p. Pavlišťovi hraditi.“ A proto bylo navrženo, aby se zrušila vnučená správa a pana Pavlištu by platila úřední správa místo vnučeného správce.³⁶⁵ Další stížnost na pana Josefa Herolda poslala úřední správa velkostatku vnučenému správci v červenci 1921.³⁶⁶ Dne 25. července 1921 Josef Herold dopisem oznámil, že musel ukončit dolování v mírách „Barbora“, „Antonín“, „Karolina“ v Lužné.³⁶⁷ Úřední správě předložil výpověď.³⁶⁸ Všechny tyto tři jámy („Barbora“, „Antonín“, „Karolina“) byly zabezpečeny a zasypány.³⁶⁹

5.1.4 Případ Rosenbaum a Weignar

Podle údajů přezkoumaných horním znalcem panem Pavlišťou bylo do konce roku 1920 vyrubáno na dolech v nájmu pánů Rosenbauma a Weignara 51 150,50 q uhlí, kdežto nájemci udávali a zaplatili pouze za 44 710,71 q, tedy o 6 439,79 q méně.³⁷⁰ Ve smlouvě jim byla stanovena taxa 0,60 Kč za 1 q, tudíž dlužná částka činila 3 863,67 Kč.³⁷¹ V březnu 1921 oznámili tito nájemci, že v dole „Lísek“ ve Stradonicích byla většina uhlí již vytěžena a nyní se těží převážně kámen a uhlí špatné jakosti.³⁷² Ještě téhož měsíce byla těžba na dole „Lísek“ ukončena.³⁷³ Po prošetření hornouřední komisí nechali nájemci důl zasypat a stejně tak ukončili těžbu na dole „Zdejčina“.³⁷⁴

³⁶² Tamtéž.

³⁶³ Tamtéž. Dopis Josefu Heroldovi z 30. prosince 1920.

³⁶⁴ Odborník na horní záležitosti. U báňského úřadu zanesen jako zmocněnec Fürstenbergův.

³⁶⁵ Tamtéž. Dopis Úřední správy SPÚ ze dne 11. února 1921.

³⁶⁶ Tamtéž. Dopis Úřední správy vnučenému správci z 5. července 1921, podepsán J. Sluka, generální správce.

³⁶⁷ Jáma „Antonín“ byla situována jihovýchodně od „Belšanky“, jednalo se o 2 sloje 120 a 150 cm mocné. Jáma „Barbora“ byla založena v nejjihnější části katastru v lokalitě „Chladná Stráž“ na základě vrtných průzkumů 1896 a 1918. Jáma „Karolína“ je situována do těsného sousedství jámy „Antonín“. In: Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 180.

³⁶⁸ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, dopis ministerstvu veřejných prací od Josefa Herolda, datován 25. července 1921 v Rakovníku.

³⁶⁹ Tamtéž. Dokumenty k ukončení vnučené správy. Dopis Báňskému hejtmanství v Praze.

³⁷⁰ Tamtéž. Dopis Úřední správy panu ministerskému radovi Jaromíru Zengerovi ze dne 17. února 1921.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Tamtéž. Dopisy nájemců Rosenbauma a Weignara vnučenému správci z 13. března a 15. března 1921.

³⁷³ Tamtéž. Dopis ministerstvu veřejných prací, oznámení o zastavení dolu „Lísek“ ze dne 24. března 1921.

³⁷⁴ Tamtéž. Dopis nájemců Rosenbauma a Weignera vnučenému správci ze dne 23. dubna 1921.

5.1.5 Případ Josef Dux

Pan Dux si pronajímal dva doly „Amálie“ a „Leontina“.³⁷⁵ Podle kontroly provedené panem Pavlištou v únoru 1921 bylo uznáno, že čísla na dole „Amálie“ za rok 1920 souhlasí, ale na dole „Leontina“ za měsíc říjen 1920 pan Dux udal 2 310,38 q, ale podle kontroly bylo za říjen na dole „Leontina“ vytěženo 8 310,38 q, tedy pan Dux udal méně o 6 000q. Nájemné smlouvené s panem Duxem znělo na 1,20 K za 1 q, tudíž dlužná částka za říjen byla 7 200 K.³⁷⁶ Na to pan Dux odpověděl, že v měsíci říjnu 1920 začal na dole „Leontina“ těžit, a tak je vyloučeno, že by udal těžbu o 6 000 q nižší. Prosil o smazání tohoto údajného dluhu. Za chybu považoval zaměnění číslice dva za číslici osm.³⁷⁷ V dubnu 1921 došlo k převodu dolu „Amálie“ na rolníka Františka Stuchlého z Lužné.³⁷⁸

5.1.6 Případ Vojtěch Čebiš a Bohumil Šnobl

Pan Čebiš měl celkem v nájmu tři doly „na Hané“,³⁷⁹ „u Mareše“ a důl „Ludmila“. Na těchto dolech pan Čebiš vytěžil 36 416,41 q, ale udal jen 35 988,88 q, tedy méně o 427,53 q a dále mu byla prokázána chyba ve sčítání 60 q. Celkem tedy pan Čebiš dlužil 487,53 q a při nájemní smlouvě 1,20 K za 1q měl doplatit 585,04 K.³⁸⁰ Pan Bohumil Šnobl byl společníkem pana Čebíše na dolu „Hana“ na „Chladné Stráni“ v Rakovníku. Pan Čebiš panu Šnoblovi odstoupil zbytky pilířů v dolu „Hana“ vyrubat. Opakovaně pan Šnobl žádal o další kruhy.³⁸¹ Za pana Šnobla se přimlouval i sekretariát horníků v Rakovníku.³⁸² Argumentovali obavou z propuštění horníků.

³⁷⁵ Jámy „Amálie“ i „Leontýna“ se nacházely v katastru obce Ruda In: Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 182.

³⁷⁶ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnucená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, dopis nájemců Rosenbauma a Weignera vnucenému správci ze dne 23. dubna 1921.

³⁷⁷ Tamtéž. Dopis Josefa Duxe Jaromíru Zengerovi z 15. března 1921.

³⁷⁸ Tamtéž. Dopis vnucenému správci ze 14. dubna 1921, podepsán Dux Josef, František Stuchlý.

³⁷⁹ Jáma „Hana“, někdy uváděna jako „Hanna“ se nacházela v katastru obce Lubná, byla zde jediná sloj asi 1 m mocná. Bližší situování jámy nezjištěno. Autoři publikace uvádějí křestní jméno pana Šnobla jako Antonín, ale v archivním materiálu je podepisován jako Bohumil. Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 168.

³⁸⁰ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnucená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, dopis Úřední správy SPÚ ze dne 14. února 1921.

³⁸¹ Tamtéž, konkrétně žádá o kruhy číslo 942, 2120 z roku 1908 a o kruh č. 3187 z roku 1900. Pokud by to nebylo možno, tak žádá o čtyři kruhy na „Merkovce“.

³⁸² Tamtéž, Sekretariát horníků v Rakovníku z 28. ledna 1921.

5.1.7 Případ Bohumil Mařinec

Pan Bohumil Mařinec zaslal správě velkostatku i vnučené správě několik žádostí a „*již od počátku [...] opětovně se dokládal, že je to naposledy, co o něco žádá, a že již více nepřijde apod.*“³⁸³ Dne 26. října 1920 byla uzavřena smlouva, do které bylo výslovně pojata, že se uzavírá mezi velkostatkářem Fürstenbergem, zastoupeným panem Slukou, a vnučenou správou na jedné straně a panem Bohumilem Mařincem na straně druhé. Nakonec ale pan Sluka, generální ředitel velkostatku, odepřel smlouvu podepsat a ta tudíž nikdy nevstoupila v platnost. Na to ale pan Mařinec dokládal, že mu věřitelé prodají dům, pokud nebude mít smlouvu uzavřenou do konce října 1920. A i přestože měl neplatnou smlouvu, nebylo nikomu známo, že by mu byl dům prodán. Správa velkostatku uvažovala, že buď Mařinec nemluvil pravdu a předstíral zoufalou situaci anebo neplatnou smlouvou obelstil své věřitele.³⁸⁴ I přestože Mařincova smlouva byla neplatná, dal do provozu kutiska. Dále při zadávání dolových měr obvinil Bohumil Mařinec některé osoby z úplatnosti, například i báňského zmocněnce Fürstenbergova pana Pavlištu. Ministerstvo veřejných prací Československé republiky doporučilo, aby případnou smlouvu s panem Mařincem uzavřel buď přímo majitel anebo jeho správce s odůvodněním, že „*zdejší vnučená správa [...] poukazuje na velkou ztrátu času a nepříjemností, které je tato záležitost již stála.*“³⁸⁵ Na základě archivního materiálu nelze zcela přesně určit, které důlní díly dal Mařinec do provozu, nepoužívá jmen jam, nýbrž čísel, ale jisté je, že se ucházel o důl „Belšanka“. Další Mařincův osud není znám, ale k dolu „Caroli“ v katastru obce Lužná se váže pověst o ubytí polenem účetního a nejspíše i těžaře Mařince.³⁸⁶

Po převodu majetku z otce na syna se držitelem a uživatelem svěřeneckého jmění stal Maxmilián Egon Fürstenberg mladší. Ten prohlásil, že se hodlá plně věnovat správě velkostatku, na místo bývalého generálního ředitele Jindřicha Sluky jmenoval svým generálním ředitelem pana Karla Krtka.³⁸⁷ Právě v osobě pana Krtka, který býval státním

³⁸³ Tamtéž. Bohumil Mařinec v Krupé. Žádost o změnu opční smlouvy, podepsán pan Zenger, ze dne 26. března 1921.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ Citováno dle: Tamtéž.

³⁸⁶ Kolektiv autorů. *Dobývání uhlí...*, s. 178.

³⁸⁷ NA, fond Ministerstvo veřejných prací (č. fondu 1004), kt. 1560, inv. č. 2518, sign. 237, Vnučená správa horního majetku M. E. Fürstenberga, prohlášení SPÚ ve věci zrušení vnučené správy na velkostatku Křivoklát ze dne 20. července 1921, podepsán předseda SPÚ Viškovský. Pan Krtka je zde označován za: „státně zkoušeného lesního hospodáře, jehož činnost jak ze stránky hospodářské tak i administrativní jest zde známa a která

úředníkem, byla spatřována záruka toho, že „*důvod uvalení úřední správy se nebude opěťovati a že konečně odpadl důvod, pro který úřední správa svého času uvalena byla.*“³⁸⁸ V důsledku toho byla v červenci 1921 vnučená správa na horní majetek Maxe Egona Fürstenberga zrušena.

5.2 Finanční otázka

Ke dni 1. prosince 1921 byl Maxmilián Egon Fürstenberg majitelem 7 340 ha 69 a 50 m² zemědělské půdy a 40 099 ha 43 a 39 m² půdy celkem,³⁸⁹ přičemž tento majetek sestával z velkostatku Křivoklát s Petrovicemi, který byl v deskách zemských zapsán pod čísly 1153 a 1070.³⁹⁰ Jednalo se celkem o 29 dvorů³⁹¹ a 25 lesních revírů³⁹² rozkládající se v okresech Rakovník, Křivoklát, Nové Strašecí, Beroun, Unhošť a Zbiroh. Z těchto 29 dvorů bylo celkem 6 obhospodařováno v pachtu (Borek, Karlov, Maxov, Nezabudice a Třtice), ostatní byly obhospodařovány v režii.³⁹³ Dále se do majetku řadil lihovar, lom a sušárna na Amalii, sušárna v Bělči, lihovar, sušárna a lom v Karlově, pivovar, sladovna a elektrárna v Křivoklátě, lihovar, pivovar, sladovna, elektrárna a sušárny v Krušovicích, sušárna v Lišanech, lihovar, cihelna, lom, sušárny a sýrárna v Hustovětech, lihovar a sušárna v Nové Huti, lihovar a sušárny v Olešné, sušárna v Pavlčíně, lihovar, cihelna, lom a sušárna v Petrovicích, sušárna v Požárech, cihelna a sušárna v Rudě, lihovar a sušárna v Újezdu Velikém,³⁹⁴ lihovar, cihelna,

zaručuje, že předmětný velkostatek bude řádně spravován a obhospodařován, stává tu záruka, že bude na tomto velkostatku i po zrušení úřední správy trvale řádně hospodařeno.”

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ NA, fond Státní pozemkový úřad (č. fondu 705/3), karton 157, sign. 71. Seznam vlastníků majetku pozemkového státu zabraného v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dle výsledku soupisu ke dni 1. prosince 1921. 40 099 ha veškeré půdy udává i KUBAČÁK, A. *Obnova venkova...*, s. 29. a řadí tak Maxe Egona Fürstenberga na šesté místo. Jedná se o rozsah držby na základě daňového přiznání z roku 1918.

³⁹⁰ NA, fond Státní pozemkový úřad (č. fondu 705/3), karton 157, sign. 71. Seznam majitelů zabraných velkostatku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl I., Osoby Fyzické A-K, Sestavilo oddělení státního pozemkového úřadu.

³⁹¹ Tamtéž: Amalie, Bieleč, Borek, Chrástřany, Broumy, Hracholusky, Hřebečnický, Karlov, Krušovice, Křivoklát, Lány, Lišany, Maxov, Míče, Nezabudice, Nižbor, Nový Dvůr, Olešná, Pavlčín, Pavlíkov, Petrovice, Poskov, Požáry, Ruda, Renčov, Skřivaň, Třtice, Újezd Velký, Všetaty.

³⁹² Tamtéž: Sv. Alžběta, Bieleč, Buková, Buštěhrad, Dřevíč, Fürstenberg, Hana, Hřebečnický, Hudlice, Chýnava, Kouřimec, Krkvočí Hora, Křivoklát, Kůlna, Lány, Leontýnka, Maxova obora, Míče, Nižbor, Olešná, Petrovice, Ploskov, Poteplý, Rudolfův, Skryje.

³⁹³ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 471.

³⁹⁴ Dnes se tato obec jmenuje Panoší Újezd.

sušárny a sýrárna ve Všetatech, vrcholový lom křemence v Chýnavě, důl ve Stradonicích, lomy v Broumech, pila a mlýn v Roztokách.³⁹⁵

Postupně Maxu Egonovi na daních za majetky bylo předpisováno:

Částky daní z majetku předepsané Fürstenbergovi v letech 1920 – 1923

1920	1 983 000 Kč
1921	2 524 000 Kč
1922	5 122 000 Kč
1923	4 656 000 Kč

Pramen: AMZV, VI. sekce. Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků z 8. února 1938, s. 16–17.

Pro roky 1924, 1925, 1926 a 1927 nebyly daně definitivně předepsány, a proto byla daň ročně stanovena na 4 600 000 Kč.³⁹⁶ Na dávce z majetku a z přírůstku na majetku bylo v roce 1921 uloženo Fürstenbergovi zaplatit 62 970 300 Kč, téhož roku Fürstenberg odvedl cca 25 000 000 Kč.³⁹⁷ Opravnými prostředky bylo v daňových věcech docíleno snížení daňové povinnosti na 6 000 000 Kč za dobu od 1920–1926. Výdělková daň, která činila částku 916 000 Kč, byla snížena na 350 000 Kč v důsledku opravných prostředků a dávka z majetku byla snížena o 22 000 Kč. K výsledné výši této dávky mělo být přihlédnuto podle rozsahu pozemkové reformy.³⁹⁸ Současníci hodnotili tuto částku jako velice vysokou, jak dokazuje skutečnost, že si tento příklad vybral pro svoji argumentaci německý zástupce před smíšeným čl. – něm. soudem A. Lenhard na jednání s českými zástupci v květnu 1928 a označil je, jako „požadavky finanční správy vůči německým velkostatkářům, jež situaci vlastníků nejvíce ohrožovaly.“³⁹⁹ A dále tímto příkladem ukazoval, že oba zásahy vedle sebe: pozemková reforma a požadavky finanční správy potřebují takové praxe, aby dohody v obou směrech nebyly pro velkostatkáře ku škodě.

³⁹⁵ NA, fond Státní pozemkový úřad (č. fondu 705/3), karton 157, sign. 71. Seznam majitelů zabraných velkostatku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl I., Osoby Fyzické A–K, Sestavilo oddělení státního pozemkového úřadu.

³⁹⁶ AMZV, VI. sekce. Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků z 8. února 1938, s. 16, kde jsou tyto částky zmiňované v kontextu jednání mezi českými a německými zástupci (Lenhard a Wersche za německou stranu) z 20.–25. května 1928. Kdy němečtí zástupci přednesli do diskuse požadavky finanční správy vůči německým velkostatkářům, jež nejvíce ohrožovaly situaci vlastníků.

³⁹⁷ Tamtéž.

³⁹⁸ Tamtéž.

³⁹⁹ Citováno dle: Tamtéž.

Dále se k těmto vysokým daňovým nákladům přidalo i zatížení sociálním a penzijním pojištěním. V roce 1928 bylo roční zatížení sociálními dávkami zemědělské půdy na velkostatku Křivoklát:

Režie pro rok 1928, sociální dávky ve vztahu k zemědělské půdě na velkostatku Křivoklát

Příspěvky na nemocenské pojištění úředníků	6 067 Kč
Příspěvky na penzijní pojištění úředníků	33 527 Kč
Příspěvek na sociální pojištění zemědělských dělníků	38 632 Kč
Příspěvek na úrazové pojištění zaměstnanců	2 381 Kč
Hektarový příspěvek ze zemědělské půdy	1 096 Kč
Velkostatkem vyplácené zaopatřovací požitky a dary z milosti zemědělským penzistům, bývalým zaměstnancům a jiným osobám	159 120 Kč
Celkem	240 823 Kč

Pramen: KUBAČÁK, A. *Svaz československých...*, s. 364.

Tudíž celkové sociální dávky ze zemědělské půdy ročně činily 240 823 Kč. V té době při celkové výměře 551 ha zemědělské půdy průměrné zatížení 1 ha činilo 437 Kč.⁴⁰⁰

5.3 Půda, zbytkové statky

Na přelomu let 1918/1919 byla na velkostatky v Čechách uvalena nucená správa. Na velkostatku Křivoklát byl úředním správcem jmenován Stanislav Ambros.⁴⁰¹ V lesním programu Ministerstvo zemědělství Československé republiky počítalo se zabráním lesních velkostatků určených k postátnění v případě Křivoklátska s 15 000 ha z celkové výměry

⁴⁰⁰ KUBAČÁK, A. *Svaz československých...*, s. 364.

⁴⁰¹ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, karton 7, sign. 111–114. Seznam úředních správ na velkostatcích 1918/1919. Kdežto v Dějinách Rakovnícka Václav Kočka uvádí, že: Roku 1921 přišlo panství křivoklátské do vnučené správy Československé republiky, zastoupení pozemkovým úřadem. In: KOČKA, V. *Dějiny Rakovnícka...*, s. 108.

32 759 ha majetku bez půdy zemědělské.⁴⁰² V roce 1922 prováděl pozemkovou reformu na velkostatku Křivoklát přidělový komisař K. Vyhnánek, který byl v roce 1925 vystřídán přidělovým komisařem K. Paterou. Technicky reformu zajišťovali úředníci: H. Jobst, K. Krause, J. Nejedlý, A. Hejl, F. Tatr, F. Cincibuch, K. Patera, E. Markalous. V obvodovém poradním sboru pro pozemkovou reformu Svaz domkařů zastupoval J. Kameník, Domovinu F. Folber, československé křesťanské zemědělce J. Ibl, legionáře J. Černý, hospodářskou záložnu na Křivoklátě V. Šíma, za spořicí a záložní společnost v Petrovicích J. Bureš, zaměstnance velkostatku zastupoval J. Schneiberg, o něm se ještě blíže zmíníme v další části, jelikož mezi ním a generálním ředitelem velkostatku panem Krtkem došlo k vleklým sporům. Za Okresní správní komisariát na Křivoklátě R. Mareš a v Rakovníku A. Hornof a za Zemědělskou radu K. Zelenka.⁴⁰³

V roce 1922 na velkostatku Křivoklát vzniklo prvních pět zbytkových statků,⁴⁰⁴ a to zbytkový statek Nový Dvůr v soudním okrese Rakovník, který získal invalidní zemědělec Václav Drzota. Výměra tohoto zbytkového statku činila 42 ha a přidělová cena činila 180 000 Kč, tudíž cena za 1 ha cca 4 286 Kč. Z údajů z roku 1930⁴⁰⁵ se dozvídáme, že těchto 42 ha je půdy zemědělské a půdy veškeré získal 43,5 ha. Dále byl vytvořen zbytkový statek Borek-cihelna v soudním okrese Křivoklát, který byl přidělen pachtýři Antonínu Hercovi, poškozenému nájemci.⁴⁰⁶ Celkem se jednalo o 51 ha.⁴⁰⁷ Přídělová cena tohoto zbytkového statku tvořila 205 000, tudíž to na 1 ha v průměru činí 4 020 Kč. Z údajů pro rok 1930⁴⁰⁸ se dozvídáme, že z toho 47 ha bylo zemědělské půdy. Pástevecké družstvo získalo zbytkový statek Hřebečnický v soudním okrese Křivoklát, kde stával lihovar, celková výměra činila 108 ha a přidělová cena tohoto zbytkového statku 580 000 Kč, tudíž 1 ha přišel nabyvatele zhruba na 5 370 Kč.⁴⁰⁹ Podle pozdějšího záznamu víme, že z těchto 108 ha bylo 97 ha půdy zemědělské.⁴¹⁰ Družstvu legionářů byl přidělen zbytkový statek Hracholusky v soudním okrese Křivoklát o celkové výměře 101 ha při přidělové ceně 413 647 Kč, z toho vyplývá,

⁴⁰² NA, SČV, karton 7, sign. 119–120. Ministerstvo zemědělství odd. XV. (ústřední ředitelství státních lesů a statků), Lesní program II. b. Zabrané lesní velkostatky určené k postátnění, Čechy, nedatováno (jen rukou připsáno 4/2 27 – mohlo by se jednat o dataci)

⁴⁰³ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 475.

⁴⁰⁴ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Informace o přejímáních a nabývacích cenách zbytkových statků.

⁴⁰⁵ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 471.

⁴⁰⁶ Zbytkové statky byly přidělovány kromě útvarům veřejnoprávních především osobám, které pozemková reforma existenčně poškodila (nájemci a zaměstnanci zabrané půdy) in: PAVEL, A. *Pozemková reforma...*, s. 1.

⁴⁰⁷ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Informace o přejímáních a nabývacích cenách zbytkových statků.

⁴⁰⁸ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 471.

⁴⁰⁹ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Informace o přejímáních a nabývacích cenách zbytkových statků.

⁴¹⁰ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 472.

že cena za 1 ha na tomto zbytkovém statku se pohybovala zhruba ve výši 4 095 Kč.⁴¹¹ Ale podle pozdějších údajů bylo do vlastnictví družstva čsl. legionářů v Podmoklu, později družstva československých bčanů v Hracholuskách celkem 104 ha, z čehož bylo 94 ha zemědělské půdy.⁴¹² Václav Kučera, hospodářský úředník a legionář, získal zbytkový statek Nezabudice v soudním okrese Křivoklát o celkové výměře 59 ha za přidělovou cenu 300 000 Kč, takže 1 ha ho přišel na cca 5 084 Kč.⁴¹³ Ve třicátých letech bylo poznamenáno, že z těchto 59 ha tvoří 57 ha půda zemědělská.⁴¹⁴

V následujícím roce (1923) byly vytvořeny další dva zbytkové statky, a to na Skřivani v soudním okrese Křivoklát, který byl připsán poškozenému úředníkovi J. Schovánkovi. Jednalo se o výměru 57 ha za náhradovou cenu 249 857 Kč (včetně bonitní přírážky v maximální výši 30 % z hrubé ceny náhradové), tudíž 1 ha přišel na 4 384 Kč.⁴¹⁵ Z Předběžných výsledků se dozvídáme, že z těchto 57 ha tvořila 53 ha půda zemědělská.⁴¹⁶ A zbytkový statek Třtice byl přidělen poškozenému úředníkovi Antonínu Krauseovi o výměře 110 ha za náhradovou cenu 549 550 Kč (včetně bonitní přírážky v maximální výši 30 % z hrubé ceny náhradové), čili na 1 ha vychází zhruba 4 996 Kč.⁴¹⁷ Ve třicátých letech⁴¹⁸ byl již majitelem zbytkového statku poškozený úředník⁴¹⁹ Václav Krasalický a vlastnil celkem 112 ha veškeré půdy, z toho 100 ha půdy zemědělské.

Ze statistického formuláře SČV lze vyčíst, že krom náhradové ceny museli nabyvatelé zbytkového statku zaplatit také náhradu za ovocné stromy. V případě zbytkového statku Borek činila tato částka 15 640 Kč, v případě Hřebečníků 71 206 Kč, pro Hracholusky tato náhrada za ovocné stromy přišla nabyvatele na 51 578 Kč, u Nezabudic 24 754 Kč, u Skřivaně 68 635 Kč a pro zbytkový statek Třtice 58 555 Kč.⁴²⁰

Dále vznikly v abecedním pořadí tyto zbytkové statky: v Bělči, soudní okres Křivoklát, o výměře 50 ha, z čehož bylo 49 ha půdy zemědělské. Tento zbytkový statek byl přidělen do vlastnictví poškozeným úředníkům H. a M. Matouškovi. Celkově se cena

⁴¹¹ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Informace o převímacích a nabývacích cenách zbytkových statků.

⁴¹² VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 472.

⁴¹³ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Informace o převímacích a nabývacích cenách zbytkových statků.

⁴¹⁴ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 473.

⁴¹⁵ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Formulář Svazu československých velkostatkářů: Za účelem doplnění naší statistiky o zbytkových statcích utvořených do konce r. 1923.

⁴¹⁶ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 474.

⁴¹⁷ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Formulář Svazu československých velkostatkářů: Za účelem doplnění naší statistiky o zbytkových statcích utvořených do konce r. 1923.

⁴¹⁸ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky...*, s. 475.

⁴¹⁹ Kategorie poškozený se týká osob, které byly poškozeny při provádění pozemkové reformy (úředníci, zřízení, nájemci). In: Kolektiv autorů. *Deset let Československé republiky*, svazek třetí, Praha 1928, s. 446.

⁴²⁰ NA, SČV, karton 7, sign. 121. Formulář Svazu československých velkostatkářů: Za účelem doplnění naší statistiky o zbytkových statcích utvořených do konce r. 1923.

pohybovala od 3 900 Kč do 5 200 Kč za hektar na bývalém statku Běleč.⁴²¹ Podle údajů uvedených v přehledu zbytkových statků od Jany Pšeničkové byl však nabyvatelem tohoto zbytkového statku J. Kynčil⁴²² Je možné, že původně byl statek přidělen panu J. Kynčilovi a posléze se jeho majiteli stali H. a M. Matouškovi. Zestátněno bylo 24 ha vší i zemědělské půdy.⁴²³

V soudním okrese Rakovník byl statek Chrást'any rozdělen a na zbytkový statek, který přešel do vlastnictví J. a Š. Heřmanovi, poškozeným úředníkům, připadlo 34 ha veškeré půdy, z čehož 33 ha tvořila půda zemědělská. Zde se cena za 1 ha pohybovala v rozmezí 3 600 – 9 000 Kč.⁴²⁴

V soudním okrese Křivoklát byl rozdělen statek Karlov, který byl do té doby v pachtu Hosp., náj., byt. a stavebního družstva v Praze II, na dva zbytkové statky: Karlov I. – Ovčín, jenž byl přidělen do vlastnictví poškozenému úředníkovi J. Pluhařovi o výměře 57 ha veškeré půdy, z čehož 56 ha bylo půdy zemědělské. Zde se cena za 1 ha pohybovala v rozmezí 3 000 – 4 700 Kč.⁴²⁵ Karlov II., který v seznamu Jany Pšeničkové chybí, měl celkovou výměru 229 ha, z čehož 211 ha bylo půdy zemědělské. Tento zbytkový statek byl zestátněn, z toho důvodu předpokládám, že se v přehledu J. Pšeničkové neobjevuje.

Další zbytkový statek vznikl v obci Krušovice, soudní okres Křivoklát. Jednalo se o výměru veškeré půdy 106 ha, z čehož bylo 66 ha půdy zemědělské. Cena za 1 ha se pohybovala od 3 500 do 5 200 Kč.⁴²⁶ Tento zbytkový statek byl původnímu vlastníkovvi, tudíž Maxmiliánu Egonovi Fürstenbergovi, propuštěn ze záboru. Předpokládám tedy, že z tohoto důvodu se v přehledu J. Pšeničkové nevyskytuje.

Zbytkový statek vznikl i na Křivoklátě, jednalo se o 35 ha veškeré půdy, z čehož 34 ha tvořila půda zemědělská. Nabyvatelem tohoto zbytkového statku se stal poškozený úředník R. Maresch a cena za 1 ha se pohybovala v rozmezí od 3 500 – 5 500 Kč.⁴²⁷

V obci Lišany, soudní okres Rakovník, vznikly dva zbytkové statky. Lišany I. byly přiděleny do vlastnictví poškozenému úředníkovi A. Francovi. Jednalo se o výměru 66,50 ha veškeré půdy, z čehož 65,50 ha tvořila půda zemědělská. Cena za 1 ha se pohybovala v rozmezí od 4 000 Kč do 5 800 Kč. V tomto případě došlo ke směně půdy⁴²⁸ o výměře

⁴²¹ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 472.

⁴²² PŠENIČKOVÁ, J. *Zbytkové statky...*, s. 92.

⁴²³ HAUNER, S. *Obyvatelstvo, katastrální výměra,...*, s. 6.

⁴²⁴ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 472.

⁴²⁵ Tamtéž.

⁴²⁶ Tamtéž.

⁴²⁷ Tamtéž.

⁴²⁸ Podle ustanovení § 24. zák. ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákona přidělového) mohl SPÚ směnit zabranou půdu za půdu svobodnou za tím účelem, aby byla získaná půda pro přiděl i tam, kde jest zabrané půdy

14,50 ha zemědělské půdy. Dále proběhlo v obci Lišany šest směn o výměře 10 ha zemědělské půdy. Celkově tedy bylo směněno 24,50 ha zemědělské půdy. Zbytkový statek Lišany II. byl přidělen do vlastnictví poškozenému úředníkovi J. Hrdličkovi, jednalo se o veškerou půdu 56,50 ha, z čehož 54,50 ha bylo půdy zemědělské.⁴²⁹

Původní statek Maxov-Emilov, který měly v pachtu Zemědělské podniky v Praze, byl také rozdělen na dva zbytkové statky. Nabyvatelem zbytkového statku Emilov se stal J. Březina, poškozený úředník. Jednalo se o 51 ha veškeré půdy, z čehož 40,50 ha tvořila půda zemědělská, částka za 1 ha se pohybovala v rozmezí od 4 500–6 100 Kč.⁴³⁰ Zbytkový statek Maxov byl zestátněn, a to 427 ha veškeré půdy, z čehož 405,50 ha tvořila půda zemědělská.⁴³¹

Další dva zbytkové statky vznikly ze statku Míče, v soudním okrese Křivoklát. První zbytkový statek byl přidělen do vlastnictví poškozenému úředníkovi O. Mixovi a jednalo se o 56 ha veškeré půdy, z čehož 46 ha tvořila půda zemědělská. Nabyvatelem druhého zbytkového statku se stal poškozený úředník F. Dubitzký, kterému bylo přiděleno 49 ha veškeré půdy, z čehož 48,50 ha bylo půdy zemědělské. Cena ze 1 ha se pohybovala v rozmezí od 4 300 do 4 500 Kč.⁴³²

Zbytkový statek Nezabudice, které původně měla v pachtu R. Sudlíková, v soudním okrese Křivoklát byl přidělen do vlastnictví V. Kučerovi, hospodářskému úředníkovi a legionáři. Jednalo se o výměru 59 ha veškeré půdy, z čehož 57 ha tvořila půda zemědělská. Cena se pohybovala od 3 600 Kč do 6 000 Kč.⁴³³

Poškozenému úředníkovi F. Tobiášovi byl přidělen zbytkový statek Nižbor v soudním okrese Křivoklát. Jednalo se o 62,50 ha veškeré půdy, z čehož 60,50 ha půdy tvořila půda zemědělská. Cena za 1 ha se pohybovala v rozmezí od 3 700 Kč do 5 000 Kč. V obci Nová Huť proběhla směna o výměře 1,50 ha zemědělské půdy.⁴³⁴ Dále byl pronajímán ovčín nad zámkem. Lihovar u zámku byl přidělen místnímu výrobnímu družstvu, zámek využila správa státních lesů. V rámci reformy pak došlo k rozsáhlé parcelaci zemědělských pozemků a vzniku stavebních míst. Obec se od roku 1925 úředně nazývala Nová Huť pod Nižborem.⁴³⁵

nedostatek, nebo aby byla upravena držba pozemkové s ohledem na zaokrouhlení a zajištění hranic, rozšíření budov hospodářských a obytných a jejich příslušenství. In: Kolektiv autorů. *Deset let Československé republiky*, svazek třetí, Praha 1928, s. 449.

⁴²⁹ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 473.

⁴³⁰ PŠENÍČKOVÁ, J. *Zbytkové statky...*, s. 96.

⁴³¹ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 473.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ Tamtéž.

⁴³⁴ Tamtéž.

⁴³⁵ www.nizbor.cz [30. 10. 2012]

V soudním okrese Rakovník byl zbytkový statek Olešná odprodán městu Rakovník, jednalo se o výměru 85 ha veškeré půdy, z čehož 76 ha tvořila půda zemědělská. Cena za 1 ha půdy se pohybovala od 3 000 do 4 500 Kč.⁴³⁶ O tomto odprodeji jednal městský úřad s SPÚ už od roku 1921. Po dlouho trvajících jednáních, jelikož ze strany města byl zájem i o lesy, jejichž cena se městské radě zdála nadsazená, se na schůzi finanční dohlédací komise městského zastupitelstva došlo k závěru, že pozemky budou odkoupeny. Na konci roku 1925 byla uzavřena smlouva s ředitelstvím statků o koupi 819 ha olešenských lesů – vyměřená plocha zahrnovala oblast od Kokrd a Polomíle až k Olešné, dále ještě 315 ha obecních lesů. Částku na koupi lesů poukazovala rakovnická spořitelna. Město získalo i olešenský dvůr s 85 ha půdy a výměrou lesů patřících k bývalému velkostatku o rozloze 823 ha se zámkem a všemi hospodářskými budovami za výhodnou kupní cenu 500 000 Kč.⁴³⁷

Dále v soudním okrese Rakovník vznikl zbytkový statek Pavlíkov, který byl odprodán hospodářskému úředníkovi R. Černému, jednalo se o výměru 54 ha veškeré půdy, z čehož 51 ha tvořila půda zemědělská. Cena za 1 ha se pohybovala od 3 300 Kč do 5 000 Kč.⁴³⁸

Statek Petrovice v soudním okrese Rakovník byl rozdělen do dvou zbytkových statků. Petrovice I. tvořila výměra 58 ha veškeré půdy, z čehož bylo 49,5 ha půdy zemědělské. Ten byl odprodán zemědělkyni M. Tuhé. Petrovice II. byly odprodány zemědělce B. Pekárkové, a to výměra 58 ha veškeré půdy, z čehož bylo 51 ha půdy zemědělské. Průměrná cena za 1 ha činila od 3 500 Kč do 5 700 Kč.⁴³⁹

Další zbytkový statek vznikl v Povlčíně, soudní okres Křivoklát, jednalo se o 105,50 ha veškeré půdy, z čehož 100 ha byla půda zemědělská. Cena za 1 ha se pohybovala od 3 500 do 5 200 Kč. Tento zbytkový statek byl propuštěn vlastníkovi ze záboru.⁴⁴⁰

V soudním okrese Nové Strašecí se nalézal další zbytkový statek. Jednalo se o Rudu, která byla přidělena do vlastnictví zemědělce M. Frolíkové. Tento zbytkový statek tvořilo celkem 69 ha veškeré půdy, z čehož 65 ha bylo půdy zemědělské. Cena za 1 ha se pohybovala od 4 300 do 5 800 Kč. V tomto případě došlo ke směně, kdy Frolíková u Obvodní úřadovny v Praze vykážala směnu 4 ha zemědělské půdy z Tuchlovic u velkostatku Smečno-Slaný s obcí Lány.⁴⁴¹

Další zbytkový statek vznikl ve Velkém Újezdě (dnes Panoší Újezd), v soudním okrese Rakovník. Tento zbytkový statek o celkové výměře 65,50 ha veškeré půdy, z čehož 64

⁴³⁶ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, 473.

⁴³⁷ NOSÁLOVÁ, J. *Rakovnický starosta...*, s. 114.

⁴³⁸ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 473.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 474.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

⁴⁴¹ Tamtéž.

ha tvořila zemědělská půda, byl přidělen do vlastnictví poškozenému úředníkovi J. Vlasákovi. Průměrná cena za 1 ha se pohybovala od 3 900 Kč do 5 300 Kč. V obci Velký Újezd došlo k jedné směně 0,50 ha zemědělské půdy.⁴⁴²

Abecedně poslední zbytkový statek vznikl ve Všetatech, soudní okres Rakovník, kdy do vlastnictví poškozenému úředníkovi J. Kačerovi bylo přiděleno 74 ha veškeré půdy, z čehož 59 ha tvořila půda zemědělská. Cena za 1 ha se pohybovala v rozmezí od 3 900 Kč do 5 500 Kč. Došlo zde ke směně, kdy v obci Pavlíkov H. Podolka směnil 13,50 ha zemědělské půdy a v obci Všetaty proběhla 1 směna o výměře 3 ha zemědělské půdy.⁴⁴³

Celkem tedy bylo vytvořeno na bývalém velkostatku Křivoklát 29 zbytkových statků, kde mezi nejčastěji zastoupenými nabyvateli byli poškození úředníci, poškozený nájemce a to celkem v 15 případech a celkově se tato skupina stala nabyvateli 877 ha veškeré půdy. Dále čtyřikrát se stala nabyvatelem kategorie zemědělec-zemědělka s celkem 228,5 ha veškeré půdy. Družstva byla celkem dvě a to pastevecké družstvo a družstvo legionářů, celkem získala 212 ha veškeré půdy. Dvakrát se také objevili mezi nabyvateli hospodářský úředník, legionář, získali 118 ha veškeré půdy a jednou je zastoupen hospodářský úředník s celkem 54 ha veškeré půdy. Ze záboru byly propuštěny dva zbytkové statky o celkové výměře 211,5 ha veškeré půdy. Zestátněny byly dva zbytkové statky s celkem 656 ha veškeré půdy. V jednom případě se nabyvatelem stalo město Rakovník a to 85 ha veškeré půdy. Čísla jsou sestavena na základě údajů z roku 1930.⁴⁴⁴

V roce 1926 při osobní návštěvě v Kanceláři prezidenta republiky Max Egon Fürstenberg udával, že z pozemkového vlastnictví mu zbyl dvůr Amálov, který se rozhodl propachtovat. Jako zájemce se ozval pan Batík, se kterým se ale Fürstenberg na podmínkách nedohodl.⁴⁴⁵ Poté se o pacht ucházel pan Hlaváč ze zemědělské rady, kteréhožto propachtovatele ale neschválil SPÚ, a referent naléhal, aby došlo k propachtování dvoru panu Batíkovi, protože se prý za něj z Kanceláře prezidenta republiky přimlouval ministerský rada Křovák. Na to ale Přemysl Šámal odvětil, že pana Batíka nezná a nedal „žádného příkazu ani svolení, aby jménem kanceláře někdo ve věci této zakročoval.“⁴⁴⁶ Na to se tázal kancléř Šámal i ministerského rady pana Křováka, který taktéž o věci nic nevěděl.⁴⁴⁷

⁴⁴² Tamtéž, s. 475.

⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ Příloha č. 1.

⁴⁴⁵ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Záznam ze dne 22. ledna 1926, podepsán Šámal.

⁴⁴⁶ Citováno dle: Tamtéž.

⁴⁴⁷ Tamtéž. Přípis na záznamu.

V březnu 1926 při další osobní návštěvě Maxe Egona Fürstenberga v Kanceláři prezidenta republiky byla řešena část jeho lesů, které Ministerstvo zemědělství Československé republiky mělo v plánu přičlenit k ucelení státního revíru v Ptičích a Liběčově. Ohledně tohoto záměru odkázal Přemysl Šámal Maxe Egona Fürstenberga na generálního ředitele státních lesů a statků Karla Šimana.⁴⁴⁸ Pan Šiman Fürstenbergovi tento záměr potvrdil. Na to majitel velkostatku Křivoklát vykonal další návštěvu v Kanceláři prezidenta republiky a žádal „o intervenci u ministerstva zemědělství, aby mu z revíru dřevíčského, který obsahuje zachovalé zásoby dříví a jest odborně dobře veden, nebylo mnoho odebráno.“⁴⁴⁹ Požadoval, aby mu nebylo vzato více než 1 000 ha, protože pak v této části by mu zbyl komplex o velikosti cca 4 000 ha. Dále nabízel výměnou za část dřevíčského revíru postoupení větší lesní plochy u Líšně s odůvodněním, že zde jich státní správa potřebuje k doplnění lesů zabraných od panství smečenského a mšeckého.⁴⁵⁰

Z volné ruky byly odprodány Petrovice bývalému nájemci Čížkova dvora panu Felbrovi. Proti čemuž v dubnu 1924 Národní Jednota severočeská, Okresní organizace československých socialistů, Výkonný výbor místní politické organizace a Organizace československé národní demokracie a další organizace podaly protest proti „znemožnění provádění pozemkové reformy na panství Fürstenbergově pro drobný lid, na statcích a majetku, jenž kdysi patřil českým králům a jenom následkem třicetileté války dostal se za úsluhy Habsburkům učiněné, do rukou šlechty cizácké, českému národu naprosto nepřátelské.“⁴⁵¹ Hlavním důvodem protestu byla německá národnost kupujícího pana Felbra, což se zdálo protestujícím v rozporu se zájmy republiky. Dále se objevoval požadavek zřízení české občanské školy, z toho důvodu, že okolní obce jsou menšinové. Pro tuto školu se požadovala zámecká budova v Petrovicích, což mělo být zajištěno provedením pozemkové reformy a přidělením zámku do českých rukou.

Město Rakovník, které se stalo nabyvatelem zbytkového statku Olešná a do svého vlastnictví získalo i lesy z bývalého velkostatku, ustanovilo v roce 1926 pětičlenné ředitelství volené městským zastupitelstvem pro správu obecních lesů a dvorů. Do kompetencí tohoto ředitelství spadalo nakládání s nabytými pozemky, jejich prodej a pronajímání, chod městských statků, nákup dobytka a zemědělských strojů. O výnosný statek Olešná s chmelnicemi během kupního řízení měla zájem řada obcí, nakonec jej získalo město

⁴⁴⁸ Tamtéž. Záznam z 5. března 1926, podepsán Šámal.

⁴⁴⁹ Citováno dle: tamtéž. Záznam ze dne 26. března 1926, podepsán Šámal.

⁴⁵⁰ Tamtéž.

⁴⁵¹ Citováno dle: AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Resoluce proti prodeji velkostatku Petrovic z volné ruky. Datováno 16. dubna 1924, podepsáno zástupci jednotlivých korporací.

Rakovník. Nakonec v době hospodářské krize muselo město statek odprodat a o zbytkový statek přišlo v roce 1938 během zabírání pohraničí.⁴⁵²

5.4 Buštěhradská dráha

V první polovině 19. století šlechtici (Kašpar hrabě Šternberk, Eugen hrabě z Vrbna, Klement Lothar kníže Metternich, Karel Egon kníže Fürstenberg, Karel hrabě Clam-Martinič, Antonín svobodný pán Hochberg, František Josef rytíř Gerstner, A. J. Oppelt a pražský obchodník H. Kleinwächter⁴⁵³) založili akciovou společnost pro stavbu koněspřežky. Původně bylo projektováno spojení Praha-Plzeň, ze kterého ale později sešlo. V křivoklátských lesích tedy fungovala koněspřežka, která byla později (1863) změněna na uhelnou parostrojní dráhu.⁴⁵⁴ O přestavbu koněspřežky na uhelnou dráhu požádalo ředitelství Pražsko-lánské koněspřežky již roku 1846, ale proti tomu vystoupilo Kladenské kamenouhelné těžiřstvo, kde měli hlavní slovo bratři Kleinové a Vojtěch Lanna. Ti předložili konkurenční návrh na novou dráhu z Kladna do Kralup k překladišti na Vltavě. Nakonec došlo ke spolupráci a Fürstenberg spolu s těžaři vybudoval lokomotivní dráhu z buštěhradského revíru do Kralup. Toto spojení tedy bylo vybudováno prvně a koněspřežka byla přestavěna roku 1863, kdy si rostoucí objem přepravy vynutil druhé železniční spojení s Prahou. Ke spojení obou svých tratí používala společnost od roku 1857 závodní dráhy Pražské železářské společnosti.⁴⁵⁵

Po vzniku samostatného státu byl v květnu roku 1923 přednesen vládní návrh zákona o nabytí Buštěhradské železnice státem.⁴⁵⁶ V důvodové zprávě tohoto návrhu se pravilo, že od počátku 20. let doprovázejí podnikání akciové společnosti Buštěhradské dráhy finanční nesnáze, a tak tedy v zájmu státu i zaměstnanců je zajistit její fungování tím, že ji stát převezme do své režie. Na konci ledna 1923 společnost Buštěhradská železnice požádala státní správu, aby stát Buštěhradskou dráhu zestátnil. Provozní délka byla 493 692 km, z čehož bylo 179 km dvoukolejných, 7 3409 km uhelných a průmyslových drah. Akciový kapitál (neumořený) koncem roku 1922 činil 56 588,50 Kč. K 31. prosinci 1922 měla společnost 9 344 zaměstnanců.⁴⁵⁷ Dne 8. června 1923 byl přijat zákon č. 124, *o nabytí*

⁴⁵² NOSÁLOVÁ, J. *Rakovnický starosta...*, s. 114.

⁴⁵³ HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha 1990, s. 33.

⁴⁵⁴ HLAVAČKA, M. *Dějiny dopravy...*, s. 134.

⁴⁵⁵ HONS, Josef. *Dějiny dopravy na území ČSSR*, Bratislava 1975, s. 107–108.

⁴⁵⁶ http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T4136_00.htm [1. 11. 2012]

⁴⁵⁷ Tamtéž – důvodová zpráva. Dále se uvádí, že vozový park čítal 254 lokomotiv, 226 tendrů, 330 osobních vozů, 8 366 nákladních vozů a 25 sněhových pluhů.

*Buštěhradské železnice státem.*⁴⁵⁸ Stát se stal nabyvatelem veškerého movitého i nemovitého jmění akciové společnosti Buštěhradské železnice (Ausschliessend priv. Buštēhrader Eisenbahn) s veškerými jejími právy a závazky. Na základě § 2 byly vyloučeny akcie Falknovské akciové společnosti a závazky, které vyplývaly ze smlouvy ze 23. října 1916 s Rakouským spolkem pro chemickou a metalurgickou výrobu o odběru uhlí od Falknovské akciové společnosti pro dolování uhlí, jelikož, jak bylo uvedeno v důvodové zprávě, stát to nepokládal za pro sebe výhodné. V § 3 se stát zavazoval zaplatit 34 403 600 Kč, z nichž 450 776 Kč splatí v hotovosti do 14 dnů od podpisu kupní smlouvy zástupci státní správy, dalších pak 33 952 830 Kč hotově ve dvou stejných bezúročných částkách splatných dne 15. ledna 1924 a 15. ledna 1925. V § 4 na sebe stát převzal práva a povinnosti sjednaná služebními smlouvami (do 31. 12. 1922), dále přejal i pensijní fond. § 5 byla zrušena nemocenská pokladna Buštěhradské železnice, jejíž členové přešli pod nemocenskou pokladnu státních drah.

5.5 Mezinárodní projednávání

Vzhledem k tomu, že Fürstenbergové byli cizí státní příslušníci, projednávala se otázka pozemkové reformy na mezinárodním poli. Ve dnech 20. – 25. května 1928 proběhla jednání u SPÚ s německými zástupci,⁴⁵⁹ kde byly dány k dispozici přehledy o československé pozemkové reformě a pracovní program SPÚ na majetku 26 německých státních příslušníků, kde je i pod č. 24 uveden Fürstenberg s celkovou výměrou 40 099 ha.⁴⁶⁰ Na základě těchto přehledů padla myšlenka německého státního zástupce, aby bylo docíleno generálního vyrovnání u všech Němců pomocí procentové škály převzetí a nebylo o ní dále diskutováno.⁴⁶¹ Dále bylo konstatováno, že se pozemková reforma řídí místními poměry a že je možno v mezích československých zákonů docílit výhod v rozsahu převzetí. Načež německý státní zástupce přislíbil svoji pomoc a svůj vliv na německé státní příslušníky, aby uzavírali jednotlivě dohody s SPÚ. Aby bylo docíleno dohody mezi zástupci Německa a Československé republiky u smíšeného rozhodčího soudu, přislíbil SPÚ mírnější postup při provádění pozemkové reformy.⁴⁶² Další jednání proběhla v květnu 1930 v Berlíně, kde se konstatovalo, že 33 případů je již vyřízeno a o dalších 15 případech bude jednáno na dalším

⁴⁵⁸ 124/1923 Sb. z. a n., o nabytí Buštěhradské železnice státem, ze dne 8. června 1923.

⁴⁵⁹ Československý zástupce Antonín Koukal.

⁴⁶⁰ AMZV, VI. sekce, kart. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků, 8. února 1938, s. 12–13.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 15.

⁴⁶² Tamtéž, s. 15–16.

shledání v Praze. Max Egon Fürstenberg je jmenován mezi vyřízenými případy.⁴⁶³ Což se opakuje i na jednání v prosinci 1930 v Praze.⁴⁶⁴ Dohoda mezi SPÚ a zástupci rodiny Fürstenbergů o konečném provedení pozemkové reformy byla uzavřena v květnu 1929, jak ještě dále uvidíme.

Podle názoru A. Kubačáka pomohlo většímu vypouštění původním vlastníkům jejich majetku ze záboru postavení Československa na mezinárodním poli. Britští konzervativci a francouzští monarchisté odsuzovali zrušení privilegií šlechty v Československu a kritizovali pozemkovou reformu spojenou se zabíráním šlechtických velkostatků. V důsledku toho bylo nakonec původním majitelům ponecháno a vráceno velké množství zemědělské a lesní půdy. V případě Maxe Egona Fürstenberga v roce 1928 to bylo 551 ha zemědělské půdy a 29 960 ha lesní půdy ze záboru propuštěné.⁴⁶⁵ V porovnání s tím bylo například Alfredu Waldsteinovi, velkostatky Doksy a Bělá, ze záboru v tomtéž roce propuštěno 1 070 ha zemědělské půdy a 23 705 ha lesní půdy.⁴⁶⁶

5.6 Nemovitosti

Dne 15. dubna 1920 byl přijat zákon č. 320/1920 Sb. z. a n.,⁴⁶⁷ který se zabýval zřízením vedlejšího úředního sídla prezidenta republiky. Na základě tohoto zákona⁴⁶⁸ byla vláda oprávněna jednat s Fürstenbergy ohledně zámku v Lánech. V červenci 1921 došlo k uzavření tržové smlouvy mezi Československou republikou, zastoupenou Ministerstvem financí Československé republiky, na jedné straně a Maxem Egonem Fürstenbergem na straně druhé ohledně odprodeje zámku v Lánech.⁴⁶⁹ Tato koupě se týkala statku Lány s Ploskovem a revírů Lány, Běleč a Ploskov s patronátem nad postoupeným kostelem v Lánech a služebnostmi. Cena za zámek v Lánech s parkem a příslušnými budovami byla vyčíslena na 12 500 000 Kč, za ostatní nemovitosti bylo zapláceno 12 370 000 Kč, tudíž souhrnem 24 870 000 Kč.⁴⁷⁰

⁴⁶³ Tamtéž, s. 34. Jednání proběhla 9.–12. 5. 1930. Československo zastupoval Vondruška a Německo B. Wersch.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 37. Jednání proběhla 18.–19. 12. 1930. Německý zástupce B. Wersch.

⁴⁶⁵ KUBAČÁK, A. *Dějiny Svazu...*, s. 354. V Memorandu o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků z 8. února 1938 se na stránkách 60–61 uvádí, že z původní výměry 40 099 ha bylo k 1. lednu 1938 na základě §11 záborového zákona propuštěno 479 ha, na základě § 20 přidělového zákona 318 ha a na základě § 3 záborového zákona 25 ha.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

⁴⁶⁷ 320/1920 Sb. z. a n., o opatřeních k provedení 2. odst. §u 63 ústavní listiny, ze dne 15. dubna 1920.

⁴⁶⁸ Zákon má jen dva paragrafy: § 1. Vládě se ukládá, aby učinila opatření nutná k provedení ustanovení § 63, 2. odst., ústavní listiny, o vedlejších úředních sídlech prezidenta republiky Československé. § 2. Zákon tento počne účinkovati dnem svého vyhlášení a provede jej vláda.

⁴⁶⁹ SOA. Fond Velkostatek Křivoklát – Nový archiv. Smlouva o odprodeji Lán, sig. G 9342, inv. č. 2546.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

Z prodeje byly vyloučeny veškeré věci movité, které se nalézaly v zámku v Lánech a vedlejších budovách, pak veškeré movité věci uložené ve zbrojovně čp. 3 v Lánech. Část těchto věcí byla převzata Československým státem, jako například krb v knihovně v zámku v Lánech přenesený z velké síně Fürstenberského paláce, dva rezervní stroje, tj. jeden motor a jedno dynamo zámecké elektrárny a dále veškerý živý inventář.⁴⁷¹ Finančně bylo dohodnuto, že Ministerstvo financí Československé republiky složí celou částku hotově na částečnou úhradu dávky z majetku a dávky z přírůstku na majetku předepsanou za majetek rodiny v Československé republice a to ke dni 1. července 1921. Smlouva byla podepsána dne 15. července 1921, dne 17. července ji podepsal Gottfried Hohenlohe-Langerburg, 20. července ji schválil a podepsal předseda SPÚ Karel Viškovský a k 1. srpnu byla schválena soudem svěřeneckým, soudem civilním v Praze, podepsal ji pan Schindelka.⁴⁷²

Ve smlouvě bylo Maxi Egonovi Fürstenbergovi přislíbeno uvolnění jeho domu v Praze č. 153 na Malé Straně. Tento dům byl pronajímán Ministerstvu sociální péče Československé republiky. Ale aby toho bylo docíleno, každoročně zasílal Kanceláři prezidenta republiky dopisy. V dopise z roku 1924 uváděl jako důvod, že „*nemoha ani jinde získati vhodného trvalého bytu, jsem dotud nucen spokojiti se s útlukem v bývalé, poněkud adaptované myslivně na Dřevíči, odlehlé to samotě, která je zejména v zimě nezpůsobilá k obývání.*“⁴⁷³ Žádal o alespoň částečně splnění slibu uvolněním druhého patra a sociálního zařízení v patře prvním. V lednu 1925 se v této otázce do Kanceláře prezidenta dostavil Max Egon Fürstenberg osobně. Ministerstvo veřejných prací mu nabídlo náhradou za slíbený byt v jeho paláci byt v paláci Josefa Nostitze v Mikulášské ulici, kteréžto prostory byly oddělením Ministerstva veřejných prací Československé republiky opuštěny. Z důvodů potřeby vysokých finančních investic pro úpravu těchto prostor navrhl přemístění ministerského rady z Fürstenberského paláce do paláce Nostitzova.⁴⁷⁴ V lednu 1927 vypovědělo Ministerstvo sociální péče Československé republiky půlletně předem (k 30. červnu) pachtovní smlouvu z února 1920.⁴⁷⁵ Státní správa do paláce chtěla umístit Ministerstvo financí Československé republiky, ale v této otázce intervenoval Max Egon Fürstenberg v Kanceláři prezidenta republiky u Přemysla Šámala.⁴⁷⁶ Nakonec byl palác uprázdněn k 1. červnu 1927, Max Egon

⁴⁷¹ Tamtéž.

⁴⁷² Tamtéž.

⁴⁷³ Citováno dle: AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Dopis Kanceláři prezidenta republiky ze 3. října 1924, podepsán Fürstenberg.

⁴⁷⁴ Tamtéž. Záznam ze dne 19. ledna 1925, podepsán Šámal.

⁴⁷⁵ Tamtéž. Výpověď nájemní smlouvy ohledně Fürstenberského paláce ze dne 11. ledna 1927.

⁴⁷⁶ Tamtéž. Záznam ze dne 14. ledna 1927, podepsán Šámal.

Fürstenberg děkoval Kanceláři prezidenta republiky za pomoc.⁴⁷⁷ Při té příležitosti představil Fürstenberg kancléřovi prezidenta Přemyslu Šámalovi nového právního sekretáře pana Miloše Hynie. Ale tímto vším neskončily problémy s převzetím paláce, jelikož palác byl v poničeném stavu, tak Max Egon Fürstenberg žádal náhradu po ministerstvu sociální péče.⁴⁷⁸

Dne 12. prosince 1921 zaslal SPÚ Ministerstvu veřejných prací Československé republiky, odboru číslo II. seznam zabraných majetků, které jsou ve stadiu provádění pozemkové reformy v roce 1921/1922, kde je jmenován hrad Křivoklát.⁴⁷⁹ Až v roce 1927 nabídl majitel velkostatku hrad k odprodeji, v této záležitosti se Max Egon Fürstenberg dostavil 1. února 1927 do Kanceláře prezidenta republiky. Jako důvod své nabídky uváděl to, že se doslechl o záměru ředitelství státních lesů a statků, kterážto instituce hodlala zřídit ze zbytku jeho majetku komplex, na němž by se pro cizí státní příslušníky, zejména pro diplomaty, pěstovala honitba.⁴⁸⁰ Z 29 000 ha lesa, které v roce 1927 stále Maxi Egonovi Fürstenbergovi náležely, hodlalo ministerstvo odejmout 15 000 ha, „čímž by ovšem bylo těžko obhospodařovati zbytek, když mně [M. E. Fürstenbergovi] zbyla břemena, jako hrad Křivoklát.“⁴⁸¹ Za těchto podmínek se Fürstenberg rozhodl nabídnout státu veškerý svůj majetek v Československu v případě, že dojde ke shodě na ceně, která by ale byla vyšší než cena záborová, „poněvadž nejsem příslušníkem zdejšího státu, vystěhoval bych se a rozešel bych se se zdejšími poměry v dobrém.“⁴⁸² Dále upozornil na dva revíry Bušohrad a Skreje, u nichž navrhl zřízení národního parku, jelikož by bylo škoda lesy trhat. V případě, že by stát o velkostatek neprojevil zájem, prosil o ponechání takové výše majetku, aby mohl provozovat lesní hospodářství pro financování hradu Křivoklát, jeho oprav a restaurací.

O den později, 2. února 1927, proběhlo jednání mezi kancléřem prezidentské kanceláře panem Přemyslem Šámalem a generálním ředitelem Státních lesů a statků panem Karlem Šímanem ohledně záboru na velkostatku Křivoklát. Pan Šíman po dohodě s ředitelem SPÚ navrhoval zábor do 10 000 ha, z čehož nějaká část by připadla k Lánům. Pan Šámál navrhoval zábor 900 ha podél Klíčavy a Zbečna až k Brejli. Dohodli se, že by bylo nejlepší jednat přímo s majitelem velkostatku.⁴⁸³ Dne 4. února potkal Šámál na Klárově Maxe Egona

⁴⁷⁷ Tamtéž. Záznam z 30. března 1927, podepsán Šámál.

⁴⁷⁸ Tamtéž. Záznam ze dne 21. září 1927, podepsán Šámál.

⁴⁷⁹ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Jedná se o spis s číslem jednacím 99/20/02-0, věc: Provádění pozemkové reformy na zabraných velkostatech

⁴⁸⁰ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Záznam ze dne 1. února 1927, podepsán Šámál.

⁴⁸¹ Citováno dle: tamtéž.

⁴⁸² Citováno dle: tamtéž.

⁴⁸³ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Záznam ze dne 2. února 1927, podepsán Šámál.

Fürstenberga a sdělil mu, na čem se Kancelář prezidenta a generální ředitelství Státních lesů a statků dohodly.⁴⁸⁴

Za koupi velkostatku Křivoklát se osobně dne 9. února 1927 u Kanceláře prezidenta přimlouval děkan Vysoké školy lesnické z Brna pan Antonín Dyk, který působil jako lesní poradce Maxe Egona Fürstenberga.⁴⁸⁵ Argumentoval tím, že lesy se nacházejí ve středu republiky a pro stát by bylo jen výhodné od cizího státního příslušníka tento majetek získat. Dále navrhoval při výměře 29 000 ha cenu kolem 100 000 000 Kč. Možná by se i podařilo dohodou docílit zlevnění a v otázce platby nepředpokládal, že by majitel vyžadoval částku najednou, ale že by se jistě na 5 – 6 % dalo dohodnout. Dále uváděl, že lesy jsou v dobrém stavu a dobře obhospodařovány a že v nich žije zvěř, která již jinde v republice chybí, obzvláště autochtonní jeleni. Kdyby ale stát nepomýšlel na koupi a zvažoval zábor, navrhoval zábor veškerého majetku severně od Berounky a aby bylo ze záboru vyloučeno to, co je již propuštěno a dřevíčské panství. Ohledně ceny využil precedentu majetku jiného cizího státního příslušníka – Deforesta, u nějž zaplatil stát 6 000 Kč za 1 ha.⁴⁸⁶ Pan Antonín Dyk v této záležitosti jednal i s generálním ředitelem Státních lesů a statků panem Šimanem. Dále žádal pana kancléře o domluvení schůzky s ředitelem SPÚ panem Voženílkem.⁴⁸⁷ Ten ji dopisem z 5. března 1927 domluvil.⁴⁸⁸

V dubnu 1927 oznamoval právní zástupce pan Hynie vynětí SPÚ 345 ha zemědělské půdy ze záboru, jednalo se o dvůr Krušovice s pivovarem, palác se zahradou, několik dalších různých domků u panství s 25 ha půdy u zámečku v Dřevíči. V té době v záboru zbývalo kolem 1 500 ha zemědělské půdy a všechny lesy. Na panství vězelo dvanáct a půl milionu hypotekárních dluhů, tři a půl milionu za převodní poplatky, půl milionu na zemských dávkách, zabezpečení pensijních nároků zaměstnanců činilo patrně tři až pět milionu Kč. Sousední města požadovala určitou výměru lesní, kterou SPÚ schválil: Rakovníku 800 ha, Novému Strašecí 300 ha a Unhošti 300 ha.⁴⁸⁹

V červnu 1927 se otázce prodeje věnovala porada na meziministerské úrovni, na níž byli přítomni němečtí poslanci Zierhut a Windirsch. Generální ředitel Státních lesů a statků pan Šiman oznamoval, že se domnívá, že nákup by byl možný za 60 milionů.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Záznam ze dne 4. února 1927, podepsán Šámal.

⁴⁸⁵ Tamtéž. Záznam o návštěvě 9. února 1927, podepsán Šámal.

⁴⁸⁶ Tamtéž.

⁴⁸⁷ AKP. T 260/27 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Dopis Antonína Dyka panu Šámalovi ze dne 3. března 1927.

⁴⁸⁸ Tamtéž. Dopis Janu Voženílkovi ze dne 5. března 1927, podepsán Šámal.

⁴⁸⁹ Tamtéž. Záznam z 6. dubna 1927, podepsán Šámal.

⁴⁹⁰ Tamtéž. Záznam z 20. června 1927, podepsán Šámal.

Na podzim 1927 proběhla jednání mezi Maxem Egonem Fürstenbergem a ředitelem SPÚ Janem Voženílkem. Na počátku prosince oznamoval majitel velkostatku, že na jeho majetku SPÚ začal provádět odhad.⁴⁹¹ V březnu 1928 bylo zahájeno jednání o převzetí celého velkostatku do majetku státu. Právní zástupce Vojta jednal se sekčním šéfem SPÚ Špitálským, jemuž byl přidělen vrchní rada pan Fanta. Podle prvních dohod by stát převzal z cca 28 000 ha při ceně 1 ha za 1 500 Kč, úhrnem 12 000 ha, tudíž Maxi Egonovi Fürstenbergovi by bylo vyplaceno 18 000 000 Kč, ze kterých by zaplatil nedoplatek dávky z majetku, dlužné daně a pense pensistů. Zbylých 16 000 ha většinou lesů s Křivoklátem a palácem ocenil majitel mezi 130 – 150 miliony Kč.⁴⁹² V dubnu 1928 pokračovalo jednání s SPÚ, za celé panství s palácem, se zahradou i s bibliotékami požadoval za 1 ha 6 000 Kč. Ale SPÚ požadoval snížení částky, a tak Fürstenberg navrhoval 5 000 Kč za 1 ha bez paláce, zahrady a knihovny. S cenou už níž jít nemohl, jelikož cena dříví stoupala.⁴⁹³ Nakonec k dohodě došlo na konci roku 1928. Dne 3. prosince 1928 Fürstenberg navštívil Přemysla Šámala a sdělil mu, že se s ředitelem SPÚ Janem Voženílkem dohodl ohledně prodeje svého velkostatku. Fürstenberg si ponechal pouze palác v Praze, krušovický pivovar a asi 800 ha. Dohodli se také, že Max Egon Fürstenberg zakoupí v republice ještě 2 – 3000 ha lesa v některé jiné krajině.⁴⁹⁴ O tři dny později volal kancléřovi prezidenta republiky ředitel SPÚ Jan Voženílek a oznamoval, že se s Fürstenbergem dohodli a žádal Kancelář prezidenta o zprostředkování jednání s Ministerstvem financí Československé republiky.⁴⁹⁵ Dne 10. prosince 1928 telefonoval ministr zemědělství Srdínko Přemyslu Šámalovi a žádal, aby se prezidentu hlásilo, že stát za 117 milionů kupuje velkostatek Křivoklát a tázal se, zdali nejsou námítky. Na to pan Šámal reagoval o den později a to tak, že „*pan president vzal s velikým uspokojením na vědomí.*“⁴⁹⁶ Dne 18. prosince 1928 se dostavil Max Fürstenberg do Kanceláře prezidenta republiky a upřesňoval, že si ponechá dvůr v Krušovicích s pivovarem a 600 ha a jeden dvůr u Žatce s půdou pro pěstování chmele. Na šest let se rozhodl podržet si jako nájemce Dřevíč – zámek a revír. Říkal, že chce zůstat v republice a časem by rád podal žádost o státní občanství.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ Tamtéž. Záznam z 2. prosince 1927, podepsán Šámal.

⁴⁹² Tamtéž. Záznam z 11. března 1928, podepsán Šámal.

⁴⁹³ Tamtéž. Záznam z 26. dubna 1928, podepsán Šámal.

⁴⁹⁴ Tamtéž. Záznam z 3. prosince 1928, podepsán Šámal.

⁴⁹⁵ Tamtéž. Záznam z 6. prosince, 1928, podepsán Šámal.

⁴⁹⁶ Citováno dle: tamtéž. Záznam z 11. prosince 1928, podepsán Šámal.

⁴⁹⁷ Tamtéž. Záznam ze dne 19. prosince 1928, podepsán Šámal. Dále uvedl: „Nevylučuje také, že by později až doplní v tom směru při větším klidu, jaký nyní bude mít, své politické vzdělání, se účastnil (sic!) i života politického. Líčí také, že i u jiných příslušníků bývalé šlechty by byla ochota veřejného života se účastnit (sic!), doposadave však jest tlumen obavou, že v každé sebenevinnější schůzce bývalých šlechticů se vidí hned plány a schůzky monarchistické. Upozornil jsem jej na to [Přemysl Šámal], že není důvodu, proč by nevystupovali, po

V návrhu na výkup majetku Maxe Egona Fürstenberga se jako hlavní cíl, proč stát přistoupil na koupi velkostatku Křivoklát, uvádělo, že Fürstenberg je říšský Němec s minulostí málo populární, dále jeho majetek leží blízko Prahy a zájmem republiky je, aby Fürstenberg odpadl ze sdružení 22 říšskoněmeckých velkostatkářů v Československu, kteří předkládali u Mezinárodního smírčího soudu v Haagu žalobu proti pozemkové reformě, z nichž byl Fürstenberg největším velkostatkářem. V jeho případě existovala i zvláštní překážka dalšího provádění pozemkové reformy, a to klausule, kterou pozemkový úřad (z iniciativy viceprezidenta Malého) Fürstenbergovi dal po koupi Lán. Tato klausule stanovila, že stát nepřevzme z jeho majetku žádné další půdy do té doby, dokud všechny ostatní majetky nad 10 000 ha nebudou postiženy aspoň stejným procentem vyvlastnění, jaké odevzdal Fürstenberg prodejem Lán a postoupením zemědělské půdy po první etapu pozemkové reformy v roce 1921–1922. A tak bylo zhodnoceno, že „*má-li se dosáhnout cíle, možno pouze cestou zvláštní dohody mezi státem a Fürstenbergem.*“⁴⁹⁸

K samotnému odprodeji hradu došlo dne 1. července 1929.⁴⁹⁹ Dohoda mezi Maxem Egonem Fürstenbergem a SPÚ byla podepsána 3. května 1929. Fürstenberg v jednání zastupoval advokát z Prahy II. Jaroslav Vojta, kterému byla vystavena plná moc. Předběžně už dohoda byla sjednána ústně 4. prosince 1928. Týkala se nemovitostí, které byly zapsány v deskách zemských pod čísly 1153, 1584 a 626.⁵⁰⁰ Jednalo se i o majetek, který byl již ze záboru vyloučen podle § 3 záborového zákona,⁵⁰¹ § 11 záborového zákona⁵⁰² a podle § 20 přidělového zákona.⁵⁰³ Touto dohodou však Max Egon Fürstenberg souhlasil s tím, aby SPÚ

případě i veřejně, jako zastánci směru politického konservatismu, když v jiných místech, například v Německu, bez závady se tak děje.“

⁴⁹⁸ Citováno dle: tamtéž. Návrh výkupu majetku Fürstenberského, podepsán Voženílek, datováno 1. března 1929.

⁴⁹⁹ Osobní archiv autorky: Státní pozemkový úřad, číslo 85724, došlo 25. 6. 1929: Křivoklát, dohoda o konečném provedení pozemkové reformy.

⁵⁰⁰ Příloha č. 2 – Majetek v českých deskách zemských a v pozemkových knihách jednotlivých obcí, kterého se týkala kupní smlouva z roku 1929.

⁵⁰¹ 215/1919 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919 o zabránění velkého majetku pozemkového: Ze záboru jsou vyloučeny: a) objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech; b) majetek zemský, okresní a obecní (jmění i statek), s výhradou zvláštních zákonných ustanovení o jejich úpravě. O majetku urbaniálních obcí a kuriálních komposesorátech bude rozhodnuto zvláštním zákonem.

⁵⁰² 215/1919 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919 o zabránění velkého majetku pozemkového: Osoby, jejichž majetek tímto zákonem se zabírá, po případě jejich dědicové, mají právo, aby jim byla z majetku jim zabraného přidělena majetnost nepřesahující výměry uvedené v § 2, pokud možno dle jejich volby. Osobám tímto lze propustiti ze záboru i větší výměru, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha. Ze záboru nesmí býti propuštěno více než 500 ha půdy (§ 2).

⁵⁰³ 81/1920 Sb. z. a n. z 30. ledna 1920. Při sdělávání plánu přihlížej pozemkový úřad k tomu, aby přidělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké. Pozemkový úřad může k tomu cíli svoliti, aby plochy, které jsou věnovány parkům, přírodním parkům, které slouží jinak k okrase krajiny, nebo jejichž účelem jest zachovati ukázkou původního rázu krajinného, nebo zajistiti

dal u tohoto majetku ze záboru již vyloučeného, opět v zemských deskách a pozemkových knihách poznamenat jeho zamýšlené převzetí a to kdykoliv, třeba i před skutečným jich převzetím a Max Egon se rovněž vzdal jakýchkoli i mimořádných opravných prostředků proti tomuto opatření.⁵⁰⁴ Dále se vymezovalo, že „*předmětem převzetí budou také zejména: hrad Křivoklátský, hrad Nižbor, zámek Leontýn, zámek Dřevíč, pivovar v Křivoklátě, pila s příslušnými budovami, nádraží v Řevničově a elektrárna a důl „Belšanka“ v Lužné [...]. Přejímající [myšlen SPÚ – pozn. K.K.] převezme rovněž právě dobudovanou novostavbu hostince v katastru obce Městečko, v osadě Požáry čp. 128 [...]*“⁵⁰⁵ U tohoto hostince si Fürstenberg vyhrazoval právo, že bude odebírat veškeré pivo výhradně z pivovaru v Krušovicích, a to se týkalo i hostince na Brejli. A to z toho důvodu, že si prosperující pivovar v Krušovicích rodina nechala v majetku. Ale jak bylo upraveno dohodou, předkupní právo na pivovar i s provozovnou měl stát.⁵⁰⁶

Upravovala se i záležitost aktuální těžby dřeva pro hospodářský rok 1928/1929. To, co bylo stanoveno mýtnými plány a schváleno Státním úřadem lesní služby dohlédací, náleželo Fürstenbergovi. Pokud by došlo k překročení této hranice, připadla by dřevní hmota, tvořící mimořádnou vícetěžbu, státu.⁵⁰⁷ Bylo potřeba právně upravit i inventář hradu: „*Přejímající převezme také biblioteku v Křivoklátském hradě, archiv a museum, jakož i veškeré zařízení hradní kaple v Křivoklátě včetně gotického oltáře. Při tom je přejímajícímu známo, že odevzdávající [míněn Max Egon Fürstenberg – pozn. K.K.] vyřadil s vědomím ministerstva školství a národní osvěty z biblioteky, archivu a musea předměty pro něho resp. jeho rodinu významné a po případě památkově cenné, které tudíž z převzetí jsou vyloučeny.*“⁵⁰⁸ Max Egon Fürstenberg slíbil, že se přesvědčí, jestli do sbírek rodiny nebyl zařazen i tzv. stradonický⁵⁰⁹ nález či jeho část.

a ochrániti historické památky a jejich okolí s nimi úzce souvisící, vlastníku byly ponechány vedle výměry půdy, která podle §u 11 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., může býti propuštěna dosavadnímu vlastníku ze záboru, jestliže vlastník podrobí se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě se zúčastněnými ministerstvy, pokud se týká přístupnosti oněch míst obecnstvu, pracovníkům vědeckým a uměleckým, nebo používání jejich k účelům lidumilným.

⁵⁰⁴ Osobní archiv autorky: Státní pozemkový úřad, číslo 85724, došlo 25. 6. 1929: Křivoklát, dohoda o konečném provedení pozemkové reformy. Článek I.

⁵⁰⁵ Citováno dle: tamtéž, Článek II.

⁵⁰⁶ Tamtéž, Článek XXI.

⁵⁰⁷ Tamtéž, Článek II. Toleruje se určitá volnost v provedení těžby, zejména kdyby nepředvídané těžby v rámci mýtného projektu staly se s hlediska řádného lesního hospodaření nutnými. Tato volnost ve vytěžení mýtného etátu nesmí vésti k tomu, aby na místě případně mýtným plánem předepsané těžby méně hodnotné dřeviny nebo porostů ve větším rozsahu těženo bylo zvláště cenné nebo silné dřevo výběrem jednotlivých kusů.

⁵⁰⁸ Citováno dle: Tamtéž, Článek II.

⁵⁰⁹ Stradonice se nacházejí kousek od Nižbora a jednalo se o jedno z nejdůležitějších keltských oppid.

Cena za všechny přejímané nemovitosti včetně veškerého příslušenství a včetně vůbec všeho byla dohodou ujednána na 118 500 000 Kč.⁵¹⁰ Částka byla splatná jako bezúročná záloha na sjednanou přejímací cenu podle přání a na poukaz Fürstenberga k úhradě jeho veřejnoprávních nebo soukromoprávních závazků knihovních i neknihovních počínaje 1. lednem 1929 byla stanovena na 20 700 000. Zbytek částky, to jest 97 800 000 Kč, byl splatný bez jakékoliv srážky celý v hotovosti k 1. červenci 1929.⁵¹¹ Dne 8. května 1929 vydal SPÚ výměr č. j. 47 689/29 – II/1, kde byly vyjmenovány nemovitosti, které byly definitivně zbaveny záboru ve smyslu ustanovení § 3, 7 a 11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona.

Řešila se i otázka zaměstnanců velkostatku: *„Přejímající přejímá s přejímanými nemovitostmi veškeré v činných službách odevzdávajícího na přejímaném majetku zaměstnané úředníky, zřízence a vůbec trvalé zaměstnance, pokud tito jsou státními příslušníky republiky Československé a to jako smluvní zaměstnance s týmiž povinnostmi, jaké vůči nim měl dosavadní zaměstnavatel.“*⁵¹² Z tohoto byli jmenovitě vyjmuti čtyři zaměstnanci velkostatku: lesní rada Albín Reinel, účetní inspektor Rudolf Schückera, lovcí inspektor Rupert Englert a lesní správce Heřman Nostitz-Rieneck, které měl odškodnit Max Egon Fürstenberg. Bylo potřeba vyřešit i otázku bydlení, a tak se SPÚ zavázal, že účetní inspektor Rudolf Schücker a inspektor František Švarc mohli i po provedení převzetí bydlet v jejich dosavadních naturálních služebních bytech i s příslušnou zahrádkou, dokud nebude Fürstenbergovi umožněno umístit je v náhradních bytech, které pro ně opatří. Tato otázka se musela vyřešit do 31. prosince 1930. Na Křivoklátě v domě čp. 115, který vlastnicky náležel Irmě z Fürstenberga, byli vydržováni výdělků neschopní a na péči odkázání starci a stařeny. K nim byl také ustanoven poměr SPÚ: *„Přejímající [...] bude počínaje 1. červencem 1929 vypláceti jim, resp. pokud budou v zaopatření asylu zařízeného v domě čp. 115 v Křivoklátě, správě tohoto asylu, jehož adresa bude odevzdávajícím oznámena, příspěvek Kč 75,- měsíčně za každého jednotlivce až do jich smrti.“*⁵¹³ Dále se SPÚ zavázal přejmout s odevzdanými nemovitostmi také veškeré pensisty, kteří byli na těchto nemovitostech dříve zaměstnaní a placeni z příjmů velkostatku. Toto ustanovení se týkalo i vdov po těchto pensistech a poživatelů darů z milosti.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Osobní archiv autorky: Státní pozemkový úřad, číslo 85724, došlo 25. 6. 1929: Křivoklát, dohoda o konečném provedení pozemkové reformy. Článek V.

⁵¹¹ Tamtéž, Článek VI.

⁵¹² Citováno dle: Osobní archiv autorky: Státní pozemkový úřad, číslo 85724, došlo 25. 6. 1929: Křivoklát, dohoda o konečném provedení pozemkové reformy. Článek XIII.

⁵¹³ Citováno dle: Tamtéž, Článek XIII.

⁵¹⁴ Citováno dle: Tamtéž, Článek XIV.

Max Egon Fürstenberg si ve svém vlastnictví ponechal pivovar v Krušovicích a pro ten si v dohodě vymohl příslib propachtovací smlouvy ohledně pivovaru na hradě na dobu šesti po sobě jdoucích let ze strany Fürstenberga nevypověditelné za roční pachtovné 10 000 Kč.⁵¹⁵ Pachtovní smlouva byla přislíbena i v případě výkonu práva myslivosti v lesní správě Dřevíč: polesí Dřevíč, Chýňava, Krkavčí Hora a Nižbor, jednalo se o celkovou výměru 5 710, 39 ha s volným používáním zámku a parku v Dřevíči za roční pachtovné 10 000 Kč do 31. ledna 1936.⁵¹⁶ Dále si Max Egon Fürstenberg vymohl předkupní právo na dvůr a les v Krušovicích a dvůr a les v Pavlčíně, resp. Svojetíně.⁵¹⁷ Státní pozemkový úřad se zavázal, že bude akciové společnosti Lesna se sídlem v Praze dodávat 7 – 10 000 kubických metrů užitkového dříví ročně, a to především z polesí přiléhajících k pile v Řevničově po dobu pěti po sobě jdoucích let.⁵¹⁸ Jako datum předání byl ujednán 1. červenec 1929, do té doby na velkostatku hospodařil Max Egon Fürstenberg, proto si SPÚ vyhradil právo přesvědčit se o tom, že hospodaření na nemovitostech se děje ve shodě s hospodářskými plány. Tím byl pověřen odborový přednosta SPÚ František Novák a vrchní tajemník zemědělsko-správní služby Václav Procházka.⁵¹⁹

Nakonec se i Maxmilián Egon Fürstenberg zavázal, že se nebude domáhat mezinárodního práva: „*Odevzdávající [Fürstenberg– pozn. K.K] zavazuje se neuplatňovati z důvodů provádění pozemkové reformy na majetku státním pozemkovým úřadem převzaté anebo nyní přejímaném, žádných svých právních nároků, zvláště ne pokud se týče převzetí tohoto majetku a přejímací ceny zaň u příslušných rozhodčích mezinárodních soudů.*“⁵²⁰

Ale i přesto se na počátku třicátých let snažil Max Egon Fürstenberg získat přijetí u ministra Curtia, kde „*chtěl vyjádřit jménem říšskoněmeckých vlastníků z ČSR díky za ochranu a poprosit, aby tato ochrana byla poskytována nadále*“⁵²¹ ale tohoto přijetí se mu nedostalo, jelikož „*ministr je přetížen, nebude ho moci přijmout a dá ještě vědět.*“⁵²² Tato opatrnost ze strany říšské politiky souvisí s mezinárodním postavením Německa v té době. Říšskoněmecká politika postupovala velmi opatrně v těch případech, kdy byla žádána o veřejnou podporu požadavků říšskoněmeckých vlastníků půdy v Československé republice. Dříve aktivně proklamovaný záměr o ochraně práv říšskoněmeckých majitelů půdy v Československé republice byl na počátku třicátých let odložen z důvodů ohledů, které

⁵¹⁵ Tamtéž, Článek XVII.

⁵¹⁶ Tamtéž, Článek XVIII.

⁵¹⁷ Tamtéž, Článek XXI.

⁵¹⁸ Tamtéž, Článek XIX.

⁵¹⁹ Tamtéž, Článek XX.

⁵²⁰ Citováno dle: Tamtéž, Článek XXIV.

⁵²¹ Citováno dle: MORAVCOVÁ, D. *Československo...*, s. 136.

⁵²² Citováno dle: tamtéž.

Němci museli brát na francouzského spojence Československé republiky. Další doklady intervence ze strany německého velvyslanectví jsou k roku 1936, kdy legační rada baron Bibra jménem vyslancovým žádal o pronajmutí loveckého revíru pro Maxe Egona Fürstenberga.⁵²³

Až do 15. května 1936 měl Max Egon Fürstenberg v nájmu od státních lesů a statků lovecký revír Dřevíč spolu se zámečkem, který upravil. Poněvadž ale generální ředitelství rozhodlo, že tento zámeček upraví pro potřeby státní, odevzdal Max Egon komplex státu.⁵²⁴ Ze strany státu byl Maxi Egonovi Fürstenbergovi nabídnut pro hony do nájmu lesní revír Kraslice-Nýdek v oblasti horní správy Horní Litvínov a v této souvislosti se Fürstenberg vyjádřil, „že beztak se cítí zde v Čechách doma a že v tom vidí důkaz, že není odkopnut.“⁵²⁵

5.7 Karel Krtek, ředitel velkostatku

Přednosta hospodářské regie pan Schneiberg⁵²⁶ sepsal v květnu 1922 obsáhlé memorandum stížností na hospodaření na velkostatku. Nastoupil v roce 1919, tedy krátce po skončení první světové války a situaci na velkostatku nazval neúspěšnou, upozorňoval na velikou decimovanost stavu užitkového i tažného dobytka, což byl následek válečných rekvizic, z nedostatku finančního kapitálu nebylo možno doplnit stav novými nákupy. Fond z válečného období, který byl původně určen k opětovnému doplnění stavu dobytka, byl totiž majitelem velkostatku odejmut a deponován u UNION banky v Praze a poté filiálkou předán do Vídně. Jednalo se o tři miliony. Tento krok byl v rozporu s platnou legislativou, jelikož po 28. říjnu 1918 byla ministerstvem financí vydána záповěď volného disponování deposit u bank uložených, politicky proponovaných osob, mezi které Max Egon Fürstenberg patřil.⁵²⁷

Dne 23. března 1921 dosavadní majitel převedl velkostatek na svého druhorozeného syna Maxe Egona Fürstenberga,⁵²⁸ to bylo oznámeno výnosem č. 3157 ze dne 28. července 1922. Na velkostatek byl v té době ministerstvem zemědělství dosazen úředník pan Karel

⁵²³ Archiv kanceláře prezidenta republiky (AKP). 843 D 8585 Max Fürstenberg - nájem lesů a statků (1927–1936), karton 78. Záznam 16. července 1936, intervence legačního rady: „...jest dobrým přítelem Maxe Egona Fürstenberga, který prý má najmutý honební revír Dřevíč od státních lesů a statků. Tento revír prý mu nyní generální ředitelství nechce ponechat. O věci ví německý vyslanec Eisenlohr. Prosí o případnou přímluvu.“

⁵²⁴ AKP. 843 D 8585 Max Fürstenberg - nájem lesů a statků (1927–1936), karton 78. Záznam 22. července 1936, do kanceláře prezidenta se dostavil osobní tajemník pana Fürstenberga

⁵²⁵ Citováno dle: Tamtéž.

⁵²⁶ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Zpráva přednosta hospodářské regie z května 1922. Pan Schneiberg byl ustanoven výnosem ministerstva zemědělství ze dne 25. června 1919, s nástupem dne 1. července 1919.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 1.

⁵²⁸ To nazývá: „likvidační akce panství“

Krtek, který se později stal generálním ředitelem velkostatku. To se moc nelíbilo zaměstnancům velkostatku, kteří upozorňovali na střet zájmů. Vrchní intervenující hospodářský rada pozemkového úřadu pan Preidl při předávání úřadu od úředního správce prohlásil, že pan Krtek „*pověřen byl vedením panství vládou, jejíž zájmy uplatňovati a hájiti jest jeho povinností.*“⁵²⁹ Současně obstarával administrativu panství pana Salma-Reiferscheida, kam byl také původně jmenován jako ministerský úředník. Z těchto důvodů pověřil vedením agendy centrálního ředitelství na velkostatku Křivoklát pana Ambrose.⁵³⁰ Majitel panství Max Egon Fürstenberg udělil panu generálnímu řediteli Krtkovi plnou moc, jež ale nebyla publikována. A to vedlo k chaosu ve správě velkostatku.

Z iniciativy pana Krtka došlo k objednání mlátičí soustavy od německé firmy Lanz v celkové hodnotě 230 000 Kč plus náklady na dopravu a clo. Ale vláda nepovolila přepravu stroje, což se změnilo až po mimořádném prosebním zakročení pana generálního ředitele Krtka. Přednosta hospodářské regie pan Josef Schneiberg ve svém memorandu uváděl tyto důvody proti nákupu stroje: „*Stroje toho však naprosto potřeba není a to tím méně jelikož dobrovolným odstupem 7 dvorů a dalším vyvlastněním výměry do 40 % veškeré zemědělské půdy panství, odpadne hospod. regii 2 330 ha. Panství disponuje celkem 10. soustavami parních mlátiček novějších a starších typů.*“⁵³¹ Dále dokazoval, jak neefektivně nový generální ředitel hospodaří, například uvedl i případ nákupu z velkostatku Rájce nad Svitavou: „*Dne 26. prosince 1921 byl jsem generálním ředitelstvím vyzván poslati úředníka k výběru koupeného jednoho vagonu dojníc v Rájci u Brna. Nařídil jsem tomuto vybrati pouze mladé kusy se znatelnými známkami dobrých dojníc. Úředník v zápětí přijel zpět s tím, že dojnice nebylo lze vybrati, poněvadž stály na nádraží ku transportu připraveny a byly gen. řed. již pevně zakoupeny. Po dojití těchto 9 kusů shledány co drahý méněcenný brak a referován tento nález dle skutečné pravdivosti v měsíčním hlášení majiteli panství s upozorněním, pakli podobně jednáno by býti mělo, znamenalo by to značné škody pro budoucnost.*“⁵³² Dále ve svém manifestu zdůrazňoval, že stále není zaplácena dávka z majetku a převodu velkostatku z otce na syna, což zaokrouhleno činilo 73 milionů, z nichž bylo odprodejem Lán uhrazeno 25 milionů. Dne 13. března 1922 byl přednosta hospodářské regie pan Schneiberg generálním ředitelem panem Krtkem odvolán.⁵³³ V této otázce se v březnu 1922 dostavil Max Egon Fürstenberg do Kanceláře prezidenta republiky, kde pana

⁵²⁹ Citováno dle: Tamtéž, s. 6.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Citováno dle: Tamtéž, s. 9.

⁵³² Citováno dle: tamtéž, zvěrolékař v Rakovníku konstatoval, že čtyři kusy dojníc jsou tuberkulosní nebo tuberkulosně podezřelé. Dojnice v Druhém transportu z Rájce byly staré.

⁵³³ Tamtéž, s. 20.

Josefa Schneiberga opsal takto: „*Vrchní inspektor mého panství pan Josef Schneiberg, muž jinak poctivý a dobrý hospodář, již během války a po převratu projevoval nespokojenost se svým stavem a s poměry.*“⁵³⁴ Dále popisuje, jak se pan Schneiberg dostavil k ministru zemědělství, kde si stěžoval na hospodaření pana Krtka, který když se o tom dozvěděl, tak žádal o vyslání komise na velkostatek. „*Komise dopadla tak, jak nebylo lze ani jinak očekávat, a potvrdila, že hospodářství lesní i polní, jest v nejlepším pořádku.*“⁵³⁵ Na základě tohoto rozhodnutí dal Max Egon Fürstenberg inspektorovi Schneibergovi šest měsíců dovolenou a poté navrhoval jeho penzionování s přihlédnutím k tomu, že pan Schneiberg ve službách rodiny byl 25 let.⁵³⁶

V dubnu 1924 Národní jednota severočeská, Okresní organizace československých socialistů, Výkonný výbor místní politické organizace a Organizace československé národní demokracie podala protest proti prodeji Petrovic z volné ruky panu Felbrovi a v tomto dokumentu se dotkly osoby pana Krtka takto „*dosavadní centrální ředitel Fürstenbergova panství Dr. Krtek, úředník ministerstva zemědělství, požívající dovolené, dosazený na panství za tím účelem, aby hájil zájem státu, v jehož službách stojí. Jeho dosavadní činnost nenasvědčuje však tomu, že by hájil zájem státu, nýbrž naopak, kde může hledí prospěti jenom svému nynějšímu pánu M. E. Fürstenbergovi a prospěch drobného českého lidu i státu jsou mu věci naprosto vedlejší.*“⁵³⁷ Dále jej obviňovali z devastace lesů. O měsíc později Národní Jednota severočeská upozorňovala na propuštění dvou národnostně uvědomělých zaměstnanců z lesní správy, a to lesního rady pana Nechleby, jenž měl ještě dva roky do důchodu, po nuceném odchodu do penze se stal honorovaným docentem na vysoké škole lesnické v Praze. Dále byl zmiňován případ pana Scheiberga.⁵³⁸

Na pana Krtka přišla i stížnost od zaměstnanců velkostatku Rájec. Tito zaměstnanci v souladu s proklamací vydanou Svazem československých velkostatkářů o tom, že „*úprava platů úředníků a zřízců velkostatků má se do budoucna dít analogicky s úpravou platů státních úředníků*“⁵³⁹ požadovali v lednu 1921 dorovnání platů a pan Krtek jim je zamítl. Oni si na jeho adresu takto stěžovali: „*A nyní přijde republikou placený vysoký státní úředník,*

⁵³⁴ Citováno dle: AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Záznam ze dne 16. března 1922.

⁵³⁵ Citováno dle: Tamtéž.

⁵³⁶ Tamtéž.

⁵³⁷ Citováno dle: AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Resoluce proti prodeji velkostatku Petrovic z volné ruky.

⁵³⁸ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Datováno 3. května 1924 v Rakovníku. V dokumentu je jméno psáno v české podobě: Schneiberk.

⁵³⁹ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Stížnost na Dr. Krtka – úředníků z Rájce nad Svitavou, datováno v Praze 1. února 1921.

vystupuje proti úřednictvu a bere ve zbytečnou ochranu majitele, jenž jest vlastníkem republikou zabraného velkostatku. Zajisté, že v důležitějších věcech jest dr. Krtek panu Salmovi rádcem, tak v záležitostech, jež se týkaly soupisu majetku nynějších daní a podobně.⁵⁴⁰ Stejně tak si na pana Krtka stěžovali i zaměstnanci velkostatku Křivoklát, dokonce mu zaslali dopis s výzvou, aby odstoupil.⁵⁴¹ Dále si u Ministerstva financí Československé republiky písemně stěžovali, že pan Krtek má konto v Unionbance pod označením „Mniška“, na které ukládá vysoké skoro miliónové částky.⁵⁴² Ještě v říjnu 1924 psal Fürstenberg Ústřednímu ředitelství a všem podřízeným úřadům, „[...] aby mi na dále pod záminkou hájení zájmů panství donášeny byly pomluvy nejpochybnější provenience, a upozorňuji, že budu každé jednání, směřující k zlehčení mého zasloužilého a mé důvěry požívajícího generálního ředitele považovati za úmyslné ztěžování jeho zodpovědné práce.“⁵⁴³

Ale již v roce 1925 poslal Fürstenberg svého generálního ředitele na nucenou dovolenou s tím, že zvažoval výpověď.⁵⁴⁴ Jako hlavní důvod udával Fürstenberg, že několik let zanedbával placení daní, dávky z majetku, o čemž majitele velkostatku neinformoval. Prováděl pochybné rozsáhlé investice a zneprátlil si veškerý personál, úředníky i zřízence, vůči kterým se choval povýšeně.⁵⁴⁵ Po propuštění pana Krtka vedl Max Egon Fürstenberg správu velkostatku sám, na daňové záležitosti mu byl doporučen úředník diskontní společnosti pan Stříbrný. U Ministerstva financí Československé republiky vyjednal lhůtu ke splacení dávek z majetku.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 2. Úředníci a zřízenci velkostatku v Rájci podali panu Salmovi ultimatum, vyhradili si právo jednati přímo jen s ním. Panu Salmovi napsali, že pana Krtka jako úředníka republiky nepokládají za svého představeného. V případě potřeby bylo připraveno proti panu Krtkovi vystoupit 117 úředníků a zřízenců velkostatku v Rájci.

⁵⁴¹ „Podepsaní organisování úředníci fürstenbergského velkostatku dovolují si vzhledem ku stávající chmurné, finanční, hospodářské situaci celého panství v důsledku toho vyplývající smutné situaci všeho zaměstnanectva, povstalé

1. Vaším neodborným vedením
2. Nesmyslnými investicemi a zbytečným mrháním peněz,
3. Osnováním různých intrik stěžujících provádění pozemkové reformy na zdejším panství,
4. Nedůsledným jednáním Vaším vůbec vyzvati Vás, abyste na Vaši dosavadní služební funkci na zdejším panství ihned resignoval, a podotýkají, že ztrativše k Vám všechnu důvěru, pokládají každou spolupráci s Vámi za vyloučenou.

Tuto výzvu předkládají podepsaní zároveň vysokorodému panu majiteli a očekávají, aby další důsledky vyvozeny býti nemusily, že této jejich výzvě bezpodmínečně vyhovíte, a že panství co nejdříve opustíte.

Podepsáno 70 úředníky“

In: *Zašantročené Křivoklátsko* ..., s. 149–150.

⁵⁴² Tamtéž, s. 191.

⁵⁴³ Citováno dle: dopisu podepsaného Fürstenbergem, datovaného 11. října 1924, Dřevíč. In: Tamtéž, s. 4.

⁵⁴⁴ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Záznam z 26. června 1925, podepsán Šamal.

⁵⁴⁵ Tamtéž.

⁵⁴⁶ Tamtéž.

5.8 Podezření z korupce, interpelace komunistického poslance, Fürstenberg a Rudé Právo

Od jara roku 1924 začal v Rudém Právu vycházet seriál s názvem „*Po stopách korupce*“.⁵⁴⁷ Ta se ve své rétorice zaměřila na státní příslušnost Fürstenberga a na jeho generálního ředitele pana Krtka: „*vysoký úředník ministerstva zemědělství min. rada Krtka dostal dovolenou, aby přijal místo gen. ředitele fürstenberských panství.*“⁵⁴⁸ Problémem se stal i přiděl Petrovic z volné ruky: „*Fürstenberský dvůr Petrovice, který se nalézá na rozhraní zněmčeného území, mohl být prodán gener. ředitelem Fürstenberga min. radou drem Krtkem německému židovi Felbrovi, ač se o dvůr ten ucházeli zaměstnanci, jimž bylo St. poz. úřadem výslovně řečeno, že mají oni na půdu přednostní nárok.*“⁵⁴⁹ Největší kritiky se ale dostalo smlouvě uzavřené mezi Fürstenbergem, společností Kress, Moravobankou a společností Lesna. Tzv. „*přínosová smlouva*“ byla datována 19. října 1918, ale podle informací Rudého Práva byla uzavřena teprve 19. března 1919. Což bylo v rozporu s tehdy platnou legislativou, podle rámcového zákona smlouvy uzavřené po 28. říjnu 1918 byly bezúčinné. Na jiném místě uvádí Rudé Právo jako datum antidatace 14. říjen 1918. Rakouské kolky na tuto smlouvu byly prý opatřeny jedním správním radou firmy Kress teprve 1. dubna a „*naše finanční orgány nechaly se patrně velice naivně vyvésti aprílem, když smlouvu z 19. října 1918, předloženou k vyměření poplatků, teprve v dubnu 1919 nepozastavily! Každý jiný poplatník musí hlásiti takové smlouvy do 8 dnů.*“⁵⁵⁰ Dále vyčítaly státu, za jak vysokou cenu koupil Lány a že nevyužil příležitosti získat celé panství za doplatek 42 mil Kč.⁵⁵¹ Také se zdůrazňovaly nesrovnalosti ve smlouvě ohledně finanční částky jednou uváděné v korunách rakouských a jednou v korunách československých, když datum podepsání smlouvy byl ještě před provedením měnové odluky.⁵⁵² Upozorňovalo se na vypovězení legionářů-invalidů ze zámku Leontýn: „*Hrstka legionářů-invalidů našla před dvěma lety útulek na zámku leoninském u Křivoklátu. To bylo dosud vše, čím osvobozený svým osvoboditelům se odměnil. Nyní ale*

⁵⁴⁷ Rudé Právo. Články nejsou signovány, ale 25. března 1925 vysvětloval Fürstenberg v Kanceláři prezidenta republiky: „Kancelář presidenta zajisté sleduje kroky, které proti mně podniká jak Rudé Právo, tak i v poslední době Podbrdské Listy. Připomínám, že akci tuto vede nyní v Rakovníku bydlící vrchní inspektor Schneiberg, jakož i jakýsi inž. Čermák. Tento inž. Čermák býval dříve jeden z ředitelů akciové společnosti Lesny. Svými nešťastnými obchody způsobil Lesně ohromné škody, za které společnost doposaváde peněžně pyká.“

⁵⁴⁸ Citováno dle: Rudé Právo, 1. dubna 1924. „Zašantročení fürstenberských lesů“

⁵⁴⁹ Citováno dle: Rudé Právo, 15. dubna 1924. „Po stopách korupce.“

⁵⁵⁰ Citováno dle: Rudé Právo, 23. dubna 1924. „Po stopách korupce.“

⁵⁵¹ Rudé Právo, 10. května 1924. „Po stopách korupce.“ Redaktor spočítal, že: „V roce 1920 mohl stát získati celé fürstenberské panství i s Lány za doplatek 42 mil. Kč.“

⁵⁵² Rudé Právo, 16. července 1924; 24. července 1924., od roku 1892 se pro rakousko-uherskou měnu používal výraz koruna, roku 1919 se začalo rozlišovat na českou a rakouskou.

*mají se tito osvoboditelé vystěhovati a do zámku nastěhuje se majitel – Fürstenberg. Invalidé ocitnou se na ulici a pod širým nebem.*⁵⁵³ Obsáhle se upozorňovalo i na dluhy na daních, které Max Egon Fürstenberg měl vůči státu.⁵⁵⁴ Často se v těchto článkách také opakuje výměra fürstenberského majetku kolem 60 000 ha, ač ve skutečnosti byl Max Egon Fürstenberg vlastníkem necelých 41 000 ha.

Na konci září 1924 podal komunistický poslanec Teska vládě *„Naléhavou interpelaci o protizákonném a podvodném řádění fürstenberské kliky na Křivoklátsku a o podezřelém mlčení státní úředníků“*.⁵⁵⁵ V této interpelaci komunističtí poslanci shrnuli nesrovnalosti, které od 1. března 1924 zveřejňovalo Rudé Právo. Podkladem všeho byly dvě podvržené smlouvy mezi Fürstenbergem a Kressem opatřené obě fingovaným datem 14. října 1918, ač uzavřeny byly teprve 19. března 1919. Tyto smlouvy byly ze strany společnosti Kress podepsány předsedou správní rady firmy Josefem Janatkou a ředitelem a členem správní rady panem Karlem Kressem, ze strany Fürstenberga bývalým centrálním ředitelem panem Jindřichem Slukou. Předmětem smlouvy byl prodej a koupě veškerého mniškou zamořeného dříví v křivoklátských revírech: „Alžběta“, „Korunní princ Rudolf“, „Mášova obora“, „Hana“, „Leontýnsko“. Komunističtí poslanci dále protestovali proti porušení stanov společnosti v otázce schvalování takto zásadních smluv řádnou nebo mimořádnou valnou hromadou, která v tomto případě nebyla svolána. Dále uváděli, že Fürstenberg dluží republice na dávce z přírůstku na majetku 36 a půl milionu Kč a na dani z převodu 10 milionu Kč. Mimoto vytýkali státu, že od roku 1920 nepředepisoval majiteli velkostatku Křivoklát daň z příjmů. Také se ozývala kritika hospodaření pana Krtka, jemuž vnucený správce křivoklátského velkostatku pan Ambrož odevzdal 30. června 1921 hotovost 11 milionu Kč a výnosy z lesů za léta 1921–1923, což komunističtí poslanci odhadovali na 35 milionu Kč. Za pana Krtka prý začalo plundrování křivoklátského velkostatku. Proti zákonu se vykácené plochy nezalesňovaly a povolená lesní těžba se prý o polovinu překračovala. Vytýkali vysokou cenu, kterou stát zaplatil za Lány, podle jejich propočtů by cena mohla být daleko nižší a kritizovali nevyužití příležitosti k odkupu celého velkostatku. Dále v interpelaci kladli otázky ohledně odprodeje Petrovic z volné ruky.⁵⁵⁶ Podle jednání sněmovního řádu měla komunistická strana

⁵⁵³ Citováno dle: Rudé Právo ze dne 4. června 1924. Upozorňuje se na přebrání této zprávy z orgánu národnědemokratického “28. října” ze dne 13. prosince 1921.

⁵⁵⁴ Rudé Právo. Ze dne 7. srpna 1924.

⁵⁵⁵ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Naléhavou interpelaci o protizákonném a podvodném řádění fürstenberské kliky na Křivoklátsku a o podezřelém mlčení státní úředníků. Datováno 29. září 1924, podepsán Teska a další soudruzi.

⁵⁵⁶ Tamtéž.

na svoji interpelaci obdržet odpověď do dvou měsíců, ale ještě v roce 1925 si stěžovala, že se tak nestalo.⁵⁵⁷

V otázce této interpelace odeslalo Ministerstvo financí Československé republiky dopis Ministerstvu zemědělství Československé republiky,⁵⁵⁸ ve kterém obhajovalo přiměřenou cenu Lán, což potvrdila i Kancelář prezidenta republiky a SPÚ. Vláda ve své odpovědi uvedla, že smlouva o odprodeji mniškou zamořeného dříví byla uzavřena na podkladě dohod z let 1916–1917 a úřadem schválena nebyla. Vnucená správa na velkostatek Křivoklát byla uvalena ke dni 12. dubna 1919 a ukončena byla k 20. červenci 1921. V roce 1922 byla uzavřena nová smlouva a tím předchozí smlouva pozbyla platnosti. Akciová společnost Lesna byla schválena výnosem ministerstva vnitra 1. října 1920, poté, co bylo prošetřeno, že je vše v pořádku.⁵⁵⁹

Ohledně neplacení daní uvedla vláda ve své odpovědi, že dávka z majetku a přírůstek na majetku byla předeepsána v částce 62 970 800 Kč platebním rozkazem. První splátka byla splatná k 30. srpnu 1921 per 9 445 545 Kč, ostatek pak byl rozložen do deseti pololetních splátek po 5 325 476 Kč. Do 30. listopadu 1924 bylo namísto 46 912 878 Kč splaceno 26 831 656 Kč. Po nové žádosti ze strany majitele velkostatku byl vyměřen nový splátkový kalendář, což bylo zajištěno ručením nemovitostmi. Na dani z příjmu Fürstenbergovi za rok 1920 byla vyměřena částka 1 983 735 Kč, pro následující roky bylo požadováno 7 262 468 Kč, v zápětí byly zahájeny exekuční kroky. V této záležitosti podal Fürstenberg žádost ohledně splátkového kalendáře, za platbu ručil nemovitostmi. Ostatní přímé daně byly řádně placeny čtvrtletně předem, dokonce vznikl i přeplatek dva miliony Kč. Ke dni 1. ledna 1921 vzdal se Max Egon Fürstenberg svého svěření ve prospěch syna Maxe Egona Fürstenberga, pro tento právní akt byly vyměřeny poplatky v úhrnné částce 4 265 992 Kč. Na to byl také sestaven splátkový kalendář, první splátka byla řádně odvedena.⁵⁶⁰

V protestu proti prodeji Lán se stát hájil tím, že původně v listopadu 1920 požadoval Fürstenberg 33 milionů Kč, což se jednáním podařilo srazit na 25 milionů Kč.⁵⁶¹ Výtka týkající se hospodaření v lesích byla ospravedlňována tím, že křivoklátské lesy byly jedny z prvních, které zasáhla mnišková kalamita v roce 1918, a dodával detailní výpis kácení v jednotlivých letech, kde z důvodů již zmiňované mniškové kalamity bylo místy vytěženo více, což bylo řádně povoleno. Vláda také poznamenala, že pan Krtek nikdy nebyl vnuceným

⁵⁵⁷ *Zašantročené Křivoklátsko*, s. 22.

⁵⁵⁸ AKP. T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94. Dopis ze dne 23. března 1925, bez podpisu.

⁵⁵⁹ Tamtéž. Odpověď vlády na interpelaci ze dne 25. června 1925.

⁵⁶⁰ Tamtéž.

⁵⁶¹ Tamtéž.

správcem na velkostatku Křivoklát, a když přijal službu pro Maxe Egona Fürstenberga, vystoupil ze státní služby.

V únoru 1925 obecní zastupitelstvo městyse Křivoklát na své schůzi sestavilo požadavek na převzetí velkostatku Křivoklát státem, jelikož „*dějí se věci, jichž člověk nezasvěcený nechápe a jest nejvyšší čas, aby zde zakročil ten, jenž jest k tomu v první řadě povolán – stát.*“⁵⁶² Zástupci obce žádali, aby hrad Křivoklát, lesy a revíry křivoklátský, „Míče“, „sv. Alžběta“, „Haná“, „Korunní Princ Rudolf“, „Leontýnský“, „Maxova zahrada“, „Běleč“, „Poteplí“, „Chýňava“, „Grund“, „Žlubinec“ atd. byly převzaty státem.

5.9 Stav pozemkové reformy k roku 1930

Podle údajů z roku 1930 byl stav pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát následující: Z celkové výměry 40 155,40 ha veškeré půdy, z čehož 7 395,20 ha tvořila půda zemědělská, bylo drobným nabyvatelům přiděleno 3 229,50 ha veškeré půdy, z toho 3 062,50 ha zemědělské půdy. Nabyvatelům zbytkových statků a jiných větších objektů připadlo 2 461,72 ha veškeré půdy, z toho 1 527,41 ha půdy zemědělské. Zestátněná výměra činila 33 666,88 ha veškeré půdy, z toho bylo 2 573,34 ha zemědělské půdy. Z celkové soupisové výměry tedy státu připadlo 83,8 % ha veškeré půdy, v případě zemědělské půdy to bylo 34,8 % ha. Vlastníkovi bylo ze záboru propuštěno 797,30 ha veškeré půdy, z toho 231,95 ha tvořila půda zemědělská. Jednalo se tedy o necelá 2 % z celkové soupisové výměry veškeré půdy a půda zemědělské tvořila 3,2 % z celkové soupisové výměry 7 339,7 ha zem. půdy.⁵⁶³ Celkem bylo provedeno 10 směn.

Výsledek stavební akce, která se stala jakousi předebrou pozemkové reformě, na Křivoklátsku byl takovýto: mezi 161 nabyvatelů bylo rozděleno 40 ha, tudíž v průměru 0,25 ha na jednoho nabyvatele. Týkalo se to dvorů Hracholusky, kde byl 1 ha rozdělen mezi tři nabyvatele (v průměru 0,33 ha na jednoho nabyvatele), v Hřebečnicích byly 2 ha rozděleny mezi čtyři nabyvatele (v průměru na jednoho nabyvatele 0,5 ha), v Chrástanech mezi 31 nabyvatelů bylo rozděleno 5 ha (0,16 ha na jednoho nabyvatele), v případě Krušovic rozděleny 3 ha mezi devět nabyvatelů (0,33 ha na jednoho nabyvatele), na Křivoklátě 2 ha rozděleny mezi šest nabyvatelů (0,3 ha na jednoho nabyvatele), v Lišanech 6 ha připadlo mezi

⁵⁶² AKP, KPR 1919–1947, 508 D 8803 Pozemková reforma, pozemková reforma na jednotlivých panstvích a velkostatech (1921–1925), karton 36. Dopis kabinetní kanceláři prezidenta ze dne 9. března 1925, razítko Městyse Křivoklát.

⁵⁶³ Procenta sestavena na základě výpočtů z VOŽENÍLEK, J. *Předběžné...*, s. 475.

15 nabyvatelů (0,40 ha na jednoho nabyvatele), v Maxově si 1 ha rozdělili celkem tři nabyvatelé (0,33 ha na jednoho), v Nižboru 2 ha rozděleny mezi 10 nabyvatelů (0,20 ha na jednoho), v Olešné 4 ha mezi 22 nabyvatelů (0,18 ha na jednoho), v Pavlíkově 3 ha mezi devět nabyvatelů (0,33 ha na jednoho), v Povlčině 3 ha mezi 11 nabyvatelů (0,27 ha na jednoho nabyvatele), na Rudě rozděleny 3 ha mezi 14 nabyvatelů (0,21 ha na jednoho nabyvatele), v Řevničově 1 ha mezi nabyvatelů 5 (0,20 ha na jednoho nabyvatele), ve Třticích rozděleny 2 ha mezi 7 nabyvatelů (0,28 ha na jednoho nabyvatele), ve Velkém Újezdě rozdělen 1 ha mezi 5 nabyvatelů (0,20 ha na jednoho nabyvatele) a ve Všetatech připadl 1 ha mezi 7 nabyvatelů (v průměru 0,14 ha na jednoho).⁵⁶⁴ Výměra, která je označována za půdu stavební, zahrnuje pouze tu plochu, která byla nabyvatelům výhradně k tomuto účelu přidělena. Pokud nabyvatel získal přidělenou půdu zemědělskou, na které provedl nějakou stavbu, není takto vzniklá stavební půda v přehledu podchycena. Rozhodným pro přiděl byl účel zemědělský a orgánům SPÚ nejspíše ve většině případů ani nebylo známo, kdo a jakou část svého zemědělského přidělu použil k vlastním účelům stavebním.⁵⁶⁵

Z průmyslových závodů byly zestátněny pivovar v Křivoklátě, cihelny v Pustovětech, Karlovsi a Rudě, dále čtyři lihovary (v Karlově, Maxově, Lánech a ve dvoře Amálie). V Lužné to byla elektrárna a kamenouhelný důl, sýrárna v Maxově a pila v Řevničově. Družstev lihovarníků, z. s. s r. o. byly přiděleny lihovary v Nižboru, Olešné, Velkém Újezdě a ve Všetatech. Nabyvatelé zbytkových statků Hřebečnický a Petrovice získali i lihovary, které zde byly. Cihelny v Borku, Hřebečnickách a Všetatech získali nabyvatelé stejnojmenných zbytkových statků. Nabyvateli zbytkového statku Všetaty byla přidělena i sýrárna zde. Vlastníkovi byly propuštěny ze záboru lihovar, cihelna a pivovar v Krušovicích. Formou pachtu byly združstevněny lihovary v Hřebečnickách, Karlově, Maxově a sýrárna v Maxově. Mlýn a pila v Křivoklátě byly odprodány J. Švarcovi.⁵⁶⁶

Pozemkovou reformou na velkostatku Křivoklát bylo dotčeno celkem 786 zaměstnanců, a to 43 úředníků, 76 zřízenců, 279 deputátníků a 388 stálých dělníků. Přídělem půdy bylo zaopatřeno celkem 187 zaměstnanců, jimž byl poskytnut příspěvek na přiděl půdy ve výši 1 236 321 Kč. Mezi 18 úředníků se rozpočetla částka 480 823 Kč, mezi 24 zřízenců 185 163 Kč, 69 deputátníků obdrželo celkem 298 204 Kč a 76 stálých dělníků si mezi sebe rozdělilo 272 131 Kč. Obdobným způsobem byla řešena otázka v případě 339 zaměstnanců v celkové výši 1 897 684 Kč, kdy 16 úředníků obdrželo 488 360 Kč, 31 zřízenců 147 366 Kč,

⁵⁶⁴ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné...*, s. 471–475.

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 12.

⁵⁶⁶ Údaje převzaty z Tamtéž, s. 475.

99 deputátníků 511 228 Kč a 193 stálých dělníků 750 730 Kč. Pensí byla otázka zaměstnanecká vyřešena celkem u 47 zaměstnanců a to ve výši 75 980 Kč: třem úředníkům bylo formou pense vyplaceno 9 000 Kč, osmi zřízencům 16 040 Kč, 21 deputátníkům 29 340 Kč a 15 stálým dělníkům 21 600 Kč. Další zaměstnání bylo nalezeno celkem 213 zaměstnancům: šesti úředníkům, 13 zřízencům, 90 deputátníkům a 104 stálým dělníkům.⁵⁶⁷

Mezi historické památky, které podlehly zestátnění, byly hrady Křivoklát a Nižbor, zámky Lány a Dřevíč a zříceniny hradů Jinčov, Jivno a Týřov. Maxovi Egonovi Fürstenbergovi byl ze záboru podle § 3 a) záborového zákona propuštěn Fürstenberský palác se zahradou v Praze. Syn Maxe Egona Emil Fürstenberg si podržel jen Králův Dvůr u Berouna se zámkem, který byl tehdy úřední budovou jeho velkostatku.⁵⁶⁸

Podle údajů podchycených v Schematismu velkostatků z roku 1934, který je sestaven na základě údajů ze září a října 1932, pod Vrchní správu státních lesů a statků v Křivoklátě po provedené pozemkové reformě spadlo 28 340,2408 ha, z toho 1 454,9982 ha tvořily role, 602,0727 ha louky, 99,2677 ha zahrady, 80,1134 ha pastviny, 34,7257 ha rybníky a jezera, 35,4070 ha plocha stavební, ploch neplodných bylo 160,5682 ha a jiných ploch, jež byly prosty daně 0,3800 ha, největší položku tvořily lesy s celkovou výměrou 25 872,7079 ha. Vedením vrchní správy státních lesů a statků byl pověřen Karel Setínek.⁵⁶⁹ Za správní jednotky byly určeny Lužná, Buková, Kolna, Dřevíč a Ústřední režie.⁵⁷⁰ Provozní jednotky, které obstarávaly polní hospodářství, byly Amálie, Brejl, Karlov, Maxov a Požáry. Hrad Křivoklát plnil funkci úřední budovy, zámeček Obora a zámek Dřevíč byly z části v nájmu a z části v nich byly umístěny byty zaměstnanců. Z průmyslových majetků byly pila, pivovar a lihovary pronajímány.⁵⁷¹

Max Egon Fürstenberg se nechtěl smířit s definitivní ztrátou svých majetků v tehdejší Československu, a tak ještě v období druhé světové války na ministři zemědělství protektorátní vlády Ladislavu Feierabendovi požadoval vrácení pozemků, o něž během pozemkové reformy přišel. A i přestože byl Maxmilián Egon prominentní nacist⁵⁷² s vlivnými konexemi, Feierabendovi se podařilo jeho požadavky zamítnout.⁵⁷³

⁵⁶⁷ Tamtéž.

⁵⁶⁸ KUBAČÁK, A. *Činnost...*, s. 355.

⁵⁶⁹ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F. *Schematismus velkostatků...*, s. 39.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 40.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 44.

⁵⁷² Příloha č. 4. Fotografie Maxmiliána Egona II. Fürstenberga v uniformě s hákovým křížem.

⁵⁷³ GLASSHEIM, E. *Urození...*, s. 208.; Feierabend ve svých pamětech uvedl: “Jednoho dne navštívil mne v ministerstvu bývalý majitel křivoklátského panství, říšský kníže Egon Fürstenberg, horlivý nacist a žádal vrácení svého majetku. Mluvil se mnou česky, vzpomínal na svoje mládí ztrávené (sic!) na Křivoklátě a na Dřevíči a pokládal návrat ke starým poměrům za samozřejmou věc. Odpověděl jsem, že křivoklátské panství republika koupila z volné ruky a zaplatila za ně slušnou cenu; postavil jsem se ostře proti žádosti knížete-nacisty.

5.10 Převzetí velkostatku Křivoklát státem

Ani poté, kdy byl vyřešen odprodej hradu Československé republiky, nebyl pozemkové reformě týkající se velkostatku Křivoklát konec. V říjnu 1930 proběhla porada týkající se předání režijních statků SPÚ,⁵⁷⁴ kde bylo předneseno, že „vzhledem ke komplikovanému charakteru po stránce právní a finanční jest nutno včasné a promyšlené řešení. Jedná se o 3 objekty: Křivoklát, Rosice a Jelšavu. Zvláštní povaha nabytí těchto objektů – důvody diktované vyššími státními zájmy – jest vyjádřena v přejímací ceně těchto objektů. Přejímány byly tyto majetky v komplexu a tedy i půda a objekty (průmyslové) se jinak pozemkové reformě vymykají, nespádajíce pod zábor.“⁵⁷⁵ Z toho důvodu byl přednesen návrh na vytvoření zvláštní stálé komise. Zazněla obava z jednání s ministerstvem zemědělství, „které bude velmi obtížné vzhledem k neúměrnosti přejímací ceny dnešní hospodářské výnosnosti předávaného majetku.“⁵⁷⁶ Ze zápisu schůze dále vyplývá, že Ministerstvo zemědělství Československé republiky vyčítalo SPÚ vysokou cenu přejímací a nechtělo uznat důvody, pro něž SPÚ musel tyto objekty zaplatit draže, nežli by se stalo při normálním řízení přejímacím. Z úst Antonína Pavla zazněl i komentář týkající se hospodaření se státními penězi, jelikož se „hřeší na nevyčerpatelnost Náhradového fondu a zapomíná se, že S.P. Úřad nemá již nových příjmových zdrojů a že fond je již značně vyčerpán.“⁵⁷⁷ Dále Ministerstvo spravedlnosti Československé republiky požadovalo úhradu za zvýšenou činnost knihovních soudů, která byla spojena se zaknihováváním přídelů. A zazněla i obava, že se ze stejných důvodů přihlásí i Ministerstvo financí Československé republiky a bude požadovat úhradu pro katastrální úřady. Z těchto příčin bylo potřeba, aby SPÚ zaujal jednotné stanovisko: pozemková reforma je prováděna ve veřejném zájmu, a proto je nutné, aby úkoly s jejím prováděním spojené hradily jednotlivé rezorty ze svých rozpočtů.

Bylo dohodnuto ustanovení speciální komise pro prošetření otázek, které jsou s předáním výše zmíněných velkostatků spojeny. Zdůrazňovalo se, že je třeba, aby její jednání

Teprve politické námitky, že Lány s přilehlými lesy jsou národní svatyní, poněvadž tam žil a zemřel prezident Osvoboditel T. G. Masaryk, a že vrácení křivoklátského panství by mělo nepříjemný ohlas v českém národě a ztížilo by postavení Němců v Protektorátě, přimělo žadatele, že se chtěl spokojit s vrácením pouze nějakého dvora.” In: FEIERABEND, L., K. *Ve vládě Protektorátu*, New York, 1962, s. 47.

⁵⁷⁴ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Záznam o poradě o předání režijních statků SPÚ ze dne 30. října 1930.

⁵⁷⁵ Citováno dle: Tamtéž.

⁵⁷⁶ Citováno dle: Tamtéž, s. 2.

⁵⁷⁷ Citováno dle: Tamtéž, s. 3.

byla označována za důvěrná, jelikož bude nutno „jednati o taktice, kterou zaujme úřad vůči ministerstvu zemědělství.“⁵⁷⁸ Do komise za II. odbor byl jmenován odborový přednosta František Novák, jeho zástupcem vládní rada Baumer, za III. odbor Špitálský a jeho zástupce odborový rada Žatecký, za IV. odbor ministerský rada Fanta a jeho zástupce odborový rada Pradáč a za finanční presidium 4. právní úředník Kramář. Tato komise byla zřízena na základě protokolu ze dne 6. listopadu 1930.⁵⁷⁹ Na ustavující schůzi, jež proběhla 26. listopadu, byl projednán jednací řád, ve kterém se výslovně zdůraznilo, že se jedná o poradní komisi a jejím ustanovením se nenarušují dosavadní kompetence jednotlivých složek úřadu.

Na první schůzi si komise stanovila pracovní postup po předání velkostatku Křivoklát.⁵⁸⁰ Odbor II. dostal za úkol opatřit knihovní výpisy a prezidiální odbor měl připravit podmínky pro převod ozdravoven v Nižboru a Leontýně. III. odbor byl pověřen přípravou informací o horním majetku pro eventuální využití⁵⁸¹ Ministerstvem veřejných prací Československé republiky. O den později 27. listopadu 1930 bylo rozhodnuto, že IV. odbor vyšetří stav hospodářský i právní správy Křivoklátu, II. odbor zahájí jednání s Ministerstvem financí Československé republiky o definitivní úpravě dávky z majetku, IV. odbor provede opatření ohledně zaměstnanců a oddělení finančního prezidia opatří z Křivoklátu pokladní účet.⁵⁸² Bohužel materiály, které by dokazovaly, do jaké míry byly úkoly vytyčené ustavující schůzi ve složce týkající se této speciální komise, chybí.⁵⁸³

Dále jsou zastoupeny zápisy s odstupem několika let, jako například z 6. června 1932,⁵⁸⁴ kde bylo uloženo požádat o poznamenání záboru u těch nemovitostí, kde tato poznámka chybí. Definitivně se měly dořešit nároky, které vznesl Max Egon Fürstenberg podle § 11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona. Měly se projednat kupní smlouvy sjednané s bývalým vlastníkem a práce směřující k zaknihování řádného přidělu z roku 1922 a 1925 měly být urychleny. Byl zrušen přiděl revíru Skryje lesnímu družstvu, což mělo umožnit předání tohoto objektu ministerstvu zemědělství.⁵⁸⁵

V roce 1933 byly záležitosti ohledně výše jmenovaných velkostatků, tedy i Křivoklátu, stále řešeny. Ale již se přistoupilo k jednání s ministerstvy. Dne 4. dubna 1933 bylo presidiu SPÚ uloženo, aby otázku úhrady nabývacího nákladu za velkostatky Rosice-

⁵⁷⁸ Citováno dle: Tamtéž, s. 5. Jedná se o slova Antonína Pavla.

⁵⁷⁹ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Pozvánka na poradu 26. listopadu 1930.

⁵⁸⁰ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Úřední záznam ze dne 27. listopadu 1930.

⁵⁸¹ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Zápis z první schůze: použit výraz zcizení.

⁵⁸² NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Úřední záznam ze dne 27. listopadu 1930.

⁵⁸³ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105.

⁵⁸⁴ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Záznam z porady v presidiu SPÚ 6. června 1932.

⁵⁸⁵ Tamtéž.

Veveří, Křivoklát a Jelšava projednal s ministerstvy financí, zemědělství, školství a národní osvěty a s Nejvyšším účetním kontrolním úřadem ve společné radě.⁵⁸⁶ Ale ještě v dopise z července 1933⁵⁸⁷ prezidium vysvětluje, že ke svolání této porady stále nedošlo, jelikož „se vyskytly nové okolnosti.“⁵⁸⁸ Těmito novými okolnostmi je míněno to, že náklad na velkostatek Křivoklát se zvýšil, poněvadž dodatečně bylo Ministerstvu zemědělství Československé republiky definitivně odevzdáno i poleší Skryje za to, že část odevzdané půdy bude použita pro normální přiděl a zdůrazňuje se, že „jednání o vyčíslení zvýšeného nákladu mezi Státním pozemkovým úřadem a ministerstvem zemědělství jest v proudu.“⁵⁸⁹ Další nesrovnalost prezidium vidí v tom, že v odevzdávací ceně za Křivoklát je započtena Fürstenbergova dávka z majetku, ohledně toho SPÚ u Ministerstva financí Československé republiky protokolárně sjednal úpravu této dávky zmenšením o 18 500 000 Kč a vzdal se všech opravných prostředků. V době psaní tohoto dopisu se čekalo na písemné rozhodnutí Ministerstva financí Československé republiky.

V roce 1932 došlo ke sporu mezi Ministerstvem financí Československé republiky a SPÚ, jak dokládá dopis zasláný SPÚ ministerstvu financí v září 1932.⁵⁹⁰ Ministerstvo financí v srpnu 1932 vyjádřilo nesouhlas s úhradou části kupní ceny za postátněné majetky, týkalo se to i financování převzetí Křivokláta do rukou státu. SPÚ se v odpovědi dovolával toho, že „vláda se usnesla na podnět ministerstva financí, aby státní pozemkový úřad předal do správy min. zemědělství velkostatky Křivoklát, Rosice-Veveří a Jelšavu, které převzal a přechodně spravoval.“⁵⁹¹ Argumentuje se § 40 náhradového zákona, který říká, že SPÚ vyúčtuje přejímací cenu převzatého zabraného majetku, jež si stát pro sebe podrží se všemi výlohami, které budou k jeho získání vynaloženy, jako cenu nabývací. A z toho SPÚ odvozuje povinnost státu zaplatit půdu a další hodnoty postátněním nabyté Náhradovému fondu SPÚ. Prezident SPÚ už dříve zdůrazňoval, že „peníze od malozemědělců přijaté, nesmí býti úhradou pro nákup hradů a zámků, jich nábytkového zařízení, knihoven, obrazáren,

⁵⁸⁶ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Dopis adresován přednostovi presidiálního odboru SPÚ ze dne 12. dubna 1933 ve věci: Velkostatky Křivoklát, Rosice-Veveří a Jelšava se zámkem ve sv. Antolu, odevzdání těchto statků Státním pozemkovým úřadem do trvalé správy ministerstva zemědělství, odevzdací ceny a jejich úhrada i vyúčtování. Povolení držebožnostního úvěru přidělcům prostřednictvím Náhradové banky, a sice do výše 50 mil. Kč na účet zálohy 150 mil. Kč poskytnuté státem náhradovému fondu.

⁵⁸⁷ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Dopis adresován předsednictvu ministerské rady v Praze a datován 20. červencem 1933.

⁵⁸⁸ Citováno dle: tamtéž.

⁵⁸⁹ Citováno dle: tamtéž.

⁵⁹⁰ NA, fond Státní pozemkový úřad, karton 193, inv. č. 105. Dopis ministerstvu financí od SPÚ, datovaný 8. září 1932, jedná se o odpověď na dopis ministerstva financí z 7. srpna 1932 ve věci úhrady části kupní ceny za postátněné majetky. V tomto dopise ministerstvo financí vyjádřilo záporné stanovisko.

⁵⁹¹ Citováno dle: tamtéž, s. 1.

archivů, uměleckých oltářů, zařízení kapli a. j.“⁵⁹² Dále se připomíná, že původně Ministerstvo financí Československé republiky souhlasilo s proplacením části nákladů, které s převzetím výše jmenovaných velkostatků vzniknou. A proto je tedy náhle odvolání tohoto souhlasu matoucí a v závěru SPÚ doufá, že nakonec dojde ke shodě: „*Zároveň očekává Státní pozemkový úřad, že ministerstvo financí svůj návrh učiněný dne 7./8. t. r. předsednictvu ministerské rady, vezme laskavě zpět [...]*“⁵⁹³ V dopise se i udává, že SPÚ má pohledávky vůči podniku Státních lesů a statků a to ve výši již skoro ¾ miliardy Kč, včetně za Křivoklát, Rosice-Veverří a Jelšavu.⁵⁹⁴

⁵⁹² Citováno dle: Tamtéž, s. 4.

⁵⁹³ Citováno dle: Tamtéž, s. 10.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 5.

6. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažila zmapovat záborovou a následně i přidělovou a náhradovou praxi v období první republiky na velkostatku Křivoklát. Podle údajů z roku 1930 byl stav pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát následující: Z celkové výměry 40 155,40 ha veškeré půdy, z čehož 7 395,20 ha tvořila půda zemědělská, bylo drobným nabyvatelům přiděleno 3 229,50 ha veškeré půdy, z toho 3 062,50 ha zemědělské půdy. Převážná část veškeré půdy byla zestátněna (výměra činila 33 666,88 ha veškeré půdy, z toho bylo 2 573,34 ha zemědělské půdy). Z celkové soupisové výměry tedy státu připadlo 83,8 % ha veškeré půdy, v případě zemědělské půdy to bylo 34,8 % ha. Vlastníkovi bylo ze záboru propuštěno 797,30 ha veškeré půdy, z toho 231,95 ha tvořila půda zemědělská. Jednalo se tedy o necelá 2 % z celkové soupisové výměry veškeré půdy a půda zemědělské tvořila 3,2 % z celkové soupisové výměry 7 339,7 ha zem. půdy. Celkem bylo provedeno 10 směn.

Z průmyslových závodů byly zestátněny pivovar v Křivoklátě, cihelny v Pustovětech, Karlovi a Rudě, dále čtyři lihovary (v Karlově, Maxově, Lánech a ve dvoře Amálie). V Lužné to byla elektrárna a kamenouhelný důl, sýrarna v Maxově a pila v Řevničově. Družstvu lihovarníků, z. s. s r. o. byly přiděleny lihovary v Nižboru, Olešné, Velkém Újezdě a ve Všetatech. Vlastníkovi byly propuštěny ze záboru lihovar, cihelna a pivovar v Krušovicích. Z čehož lze usuzovat, že si rodina mohla vybrat, co si ze svých majetků ve vlastnictví ponechá, (v případě pivovaru v Krušovicích jednalo o prosperující podnik). Většina zbylých průmyslových závodů byla pronajata či se stala součástí zbytkových statků. Toť faktografické údaje a čísla vypovídající o výsledku pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát.

Pozemkovou reformou na velkostatku Křivoklát bylo dotčeno celkem 786 zaměstnanců (43 úředníků, 76 zřízenců, 279 deputátníků a 388 stálých dělníků). Mezi historické památky, které podlely zestátnění, byly hrady Křivoklát a Nižbor, zámky Lány a Dřevíč a zříceniny hradů Jenčov, Jivno a Týřov. Maxovi Egonovi Fürstenbergovi byl ze záboru podle § 3 a) záborového zákona propuštěn Fürstenberský palác se zahradou v Praze. Syn Maxe Egona Emil Fürstenberg si podržel jen Králův Dvůr u Berouna se zámkem, který byl tehdy úřední budovou jeho velkostatku. Ohledně vzniklých zbytkových statků se objevovala kritika hlavně odprodeje Petrovic z volné ruky a jako hlavní argument byla uváděna poloha obce v česko-německém smíšeném regionu, kde si místní lidé a úřady přáli zřídit českou školu pro posílení českého vlivu a tak se jim osoba německého nájemce jevila

jako vysoce nevhodná. Proti tomu protestovaly národní jednoty. Celkem na velkostatku Křivoklát vzniklo na 29 zbytkových statků, jejichž nejčastějšími nabyvateli se stali pozemkovou reformou poškození úředníci či nájemci (celkem 15 případů), dále kategorie zemědělec/zemědkyně (4 případy), ve dvou případech bylo nabyvatelem družstvo a stejně tak ve dvou případech byly zbytkové statky propuštěny ze záboru a po dvakrát byl nabyvatelem hospodářský úředník, legionář, ve dvou případech došlo k zestátnění a jedenkrát se jednalo o nabyvatele hospodářského úředníka, město Rakovník se stalo nabyvatelem jednoho zbytkového statku. Zbytkový statek představoval hospodářský celek, který bylo potřeba obdělávat, tudíž se jednalo o nutný produkt pozemkové reformy. I přestože se v celorepublikovém kontextu objevovala v souvislosti s pozemkovou reformou a zbytkovými statky vysoká míra korupce, tak tento stav na Křivoklátsku nepozorujeme, v dobové publicistice se upozorňovalo pouze na již vzpomínaný případ Petrovic.

Na základě studia archivního materiálu lze konstatovat, že ve vztahu k rodině cizích státních příslušníků Fürstenbergů SPÚ postupoval mírněji, nežli odpovídalo nastavení zákona. Předehru představuje odprodej zámku v Lánech roku 1921 za 25 mil. Kčs, zároveň do smlouvy byla vtělena klauzule, která rodině povolovala výjimku v pokračování pozemkové reformy, přičemž výjimka spočívala v odročení pozemkové reformy: odhadovalo se, že se k reformě na velkostatku Křivoklát přistoupí v období kolem roku 1925. V souladu se zákonem byla podána žádost o vyjmutí zámku v Nižboru ze záborového zákona, čemuž bylo ze strany SPÚ vyhověno. V otázce zisku paláce na Malé Straně v Praze se tehdejší majitel Maxmilián Egon Fürstenberg velice angažoval a několikrát se snažil působit i prostřednictvím Kanceláře prezidenta republiky, nakonec propuštění paláce se zahradami dosáhl. V roce 1927 se rozhodl nabídnout zbytek svého velkostatku státu ke koupi, ale pouze v případě, že nabývací cena bude vyšší nežli by činila zákonem stanovená náhradová cena, na což SPÚ přistoupil. V interních dokumentech si tuto situaci ministerstva odůvodňují vyšším zájmem a významem kulturní památky hradu Křivoklát pro českou historii. S uvedeným motivem konání souhlasím, předpokládám, že vláda reprezentovaná ministry chtěla vyřešit stížnost Maxe Egona Fürstenberga před Společností národů. Dále byly v majetku rodiny doly, které se vnucený správce rozhodl zprovoznit a pronajímat. Co se nakonec ukázalo méně efektivní, nežli se očekávalo, jelikož někteří nájemci neplatili nájemné včas a bylo nutno přistoupit k vymáhání.

Obyvatelé Československé republiky se vůči bývalé šlechtě vyhraňovali, často byla dobovou propagandou označována za cizáckou a za přežitek monarchie. V případě rodiny Fürstenbergů to bylo umocněno ještě tím, že se jednalo o cizí státní příslušníky (Německa)

a Maxmilián Egon II. byl osobním přítelem císaře Viléma II. a také byl často označován za jednoho z viníků války. V roce 1921 převedl majetek na svého syna téhož jména. V souvislosti s pozemkovou reformou na Křivoklátsku se objevilo i několik podezření z korupce hlavně tedy ve spojitosti s dosazeným ředitelem velkostatku Karlem Krtkem, ve kterého Fürstenberg vkládal plnou důvěrou. Nakonec ale přiznal, že Karel Krtk nehospodařil v zájmu velkostatku a dokonce ani majiteli neuváděl, jak vysoké částky na daních je třeba platit, což vedlo k stále většímu zadlužování Fürstenberga. To mohl být podle mého názoru také jeden z důvodů, které vedly tehdejšího majitele k odprodeji velkostatku. Dále komunističtí poslanci podali ve vládě interpelaci, kde upozorňovali na nejasnosti v hospodaření. Ale v odpovědi se vláda přiklonila spíše na stranu rodiny. Také byl tiskárnou na Kladně v roce 1925 vydán zajímavý spisek pod názvem Zašantročené Křivoklátsko, kde komunisté vypočítávali přestupky, jichž se Fürstenbergové dopustili vůči státu. Tento text je výrazně ovlivněn dobovou atmosférou vyhraňující se vůči bývalé šlechtě.

Zajímavá je i snaha, již majitelé velkostatku vyvinuli, aby se pozemkové reformě vyhnuli. Nejenže se stali členy Svazu československých velkostatkářů a zároveň i Svazu německých velkostatkářů, ale objevily se i snahy finančně ovlivnit bývalého senátora Karla Práška, který se po svém odchodu z vlády pokoušel založit novou politickou stranu, jež by hájila zájmy velkostatkářů. Maxmilián Egon Fürstenberg byl i členem „Völkerbundligy“ založené Wilhelmem Medingerem. Jejím prostřednictvím se němečtí velkostatkáři snažili téma pozemkové reformy přenést na mezinárodní pole. Stejně tak Fürstenberg stál v čele žaloby velkostatkářů u Společnosti národů a to byl jeden z důvodů, proč československá vláda přistoupila na mírnější podmínky pro majitele velkostatku Křivoklát. Ve třicátých letech se někteří členové rodiny stali členy Hitlerovy NSDAP, konkrétně Maxmilián Egon II. Fürstenberg, jeho manželka Irma, rozená Schönborn-Buchheim a jejich syn Karl Egon V. V počátcích provádění pozemkové reformy se tedy Fürstenberg snažil pozemkové reformě vyhnout, ale v průběhu dvacátých let začal proměňovat svoji podnikatelskou strategii, a když se již zdálo být jasné, že jeho majetek bude podroben záboru, rozhodl se jako první nabídnout většinu majetku k odprodeji za pro sebe výhodných podmínek.

Po odprodeji většiny majetků částečně rodina setrvala na území Československé republiky v pronajatém zámku Dřevíč. S kancléřem prezidenta republiky Přemyslem Šámalem dokonce i Fürstenberg probíral možnost aktivní účasti v československé vládě. Naopak ale po zřízení Protektorátu se snažil působit na Karla Feierabenda a získat odprodáný majetek zpět do svého vlastnictví.

Pracovala jsem s archivními materiály, které byly převážně úřední povahy, a tudíž se mi zatím bohužel nepodařilo dohledat jednotlivé nájemce, tedy osoby, které s přiděleným majetkem hospodařily, a jak s ním hospodařily. Lze tedy těžko říci, na kolik bylo nakládání s přerozděleným majetkem efektivnější, nežli hospodaření Fürstenbergů. Největším nabyvatelem se stal stát, v případě veškeré půdy více jak 80 % (jedná se o veliké lesní rozlohy) a v případě zemědělské půdy získal více jak 1/3 původního majetku Fürstenbergů. Lze usuzovat na to, že poptávka po půdě v tomto regionu nebyla tak veliká. Ale i přesto zde pozemková reforma představovala zásadní zvrat v rozdělení půdního fondu. Za svůj cíl si pozemková reforma vytkla stabilizovat situaci na venkově, což se jí na Křivoklátsku alespoň částečně podařilo naplnit. Proces přechodu půdního fondu z původního německého vlastníka na SPÚ a posléze na jednotlivé nabyvatele, byl často v tisku napadán a obviňování z korupce veřejně zaznívalo, celá akce se nevyhnula silným nacionálním formulacím. To jsou negativa, která s sebou pozemková reforma také přinesla.

Současný stav bádání bohužel nedovoluje komparaci předloženého případu rodiny Fürstenbergů a jejich velkostatku Křivoklát s jinými srovnatelnými vlastníky jak národnostně, tak rozlohou majetku. Ale i přesto se domnívám, že pozemková reforma pro Fürstenbergy nedopadla špatně. Cena, jíž za odprodané majetky obdrželi, přesahovala zákonem předepsanou náhradu.

Seznam zkratk

SPÚ – Státní pozemkový úřad

SOkA – Státní okresní archiv

NA – Národní archiv

AMZV – Archiv Ministerstva zahraničních věcí

Sb. z. a n – Sběrka zákonů a nařízení

AKP – Archiv Kanceláře prezidenta republiky

SČV – Svaz československých velkostatkářů

RSČSN – Republikánský svaz československých statkářů a nájemců

RSZML – Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu

ČSR – Československá republika

NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana

Seznam použitých archivních pramenů:

Národní archiv. Fond: Svaz československých velkostatkářů, sign. 1083, kart. 125 dopisy členů Max Egon Fürstenberg, Donauschingen, velkostatek Křivoklát.

Národní archiv. Fond: Svaz československých velkostatkářů, sign. 119–121, karton 7.

Národní archiv. Fond: Svaz československých velkostatkářů, inv. č. 1598, kart. 190.

Národní archiv. Ministerstvo veřejných prací, sign. 237, inv. č. 2518, kart. 1560.

Národní archiv. Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné, inv. č. 33, kart. 190.

Národní archiv. Státní pozemkový úřad, sign. 71, kart. 157.

Národní archiv. Státní pozemkový úřad, inv. č. 105, kart. 193.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, VI. sekce.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky. Fond: KPR – protokol T – tajné 1921–1944, T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, karton 94.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky. 843 D 8585 Max Fürstenberg – nájem lesů a statků (1927–1936), karton 78.

SOA - Chodovec. Fond Velkostatek Křivoklát – Nový i Starý archiv.

SOA – Chodovec, VS Křivoklát, inv. č. 4071, sign. 1501.

Seznam použité literatury:

BALCAR, Jaromír. *Pozemková reforma v období první československé republiky*. Přeložila Irena Staňková. *Dějiny a současnost*, 2000, roč. 22, č. 6, s. 27–31.

BIRNBAUMOVÁ, Alžběta, MENCLOVÁ, Dobroslava. *Křivoklát. Státní hrad a památky v okolí*. Praha 1960.

BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha 1999.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky, světská a církevní titulatura a reálie*. Praha 1994.

ELTZ, Erwein - H., STROHMEYER, Arno, (edd.). *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, Weitra 1994.

FEIERABEND, L., K. *Ve vládě Protektorátu*. New York, 1962.

FROLEC, Ivo (ed.). *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994.

GEORGIEV, Jiří. *Až do těch hrdel a statků?*, Praha 2011, s. 104–109.

GLASSHEIM, Eagle. *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Praha 2012.

HAAS, Antonín, JANDEROVÁ, H. *Inventář fondu Státního pozemkového úřadu*. Praha 1966.

HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti*. Praha 1999.

HARNA, Josef, LACINA, Vlastislav (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Historický ústav AV ČR, Praha 2007.

HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha 1990.

HORÁK, Ondřej. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, disertační práce, Brno 2007.

HONS, Josef. *Dějiny dopravy na území ČSSR*, Bratislava 1975.

JANČÍK, Drahomír - KUBŮ, Eduard. *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, 2011.

JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

JELÍNKOVÁ, Dita. *“Když ta širá různorodá vlast přestala existovat...” aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě*, *Theatrum Historiae* 6, Pardubice, 2010, s. 125–162.

JELÍNKOVÁ, Dita. *Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě: postoje, strategie, konsekvence*. In: HAZDRA, Zdeněk, HORČICKA, Václav, ŽUPANIČ, Jan (editoři). *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, 2011, s. 107–131.

KÁRNÍK, Zdeněk. *Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha)*. In: *Studie k sociálním dějinám*, 8. Opava 2001, s. 243–259.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*, díl první, Praha 2003.

KOČKA, Václav. *Dějiny Rakovnicka*. Rakovník 1936.

Kolektiv. *Masarykův slovník naučný*, I. díl, Praha 1925.

- Kolektiv. *Masarykův slovník naučný*, II. díl, Praha 1926.
- KOLEKTIV. *Slovník veřejného práva československého*. Brno 1934.
- KOLEKTIV. *Deset let Československé republiky*, svazek třetí, Praha 1928, s. 404–550.
- KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*, Praha 2002, s. 303–335.
- KREJČÍ, L. Marek. *Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy*. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisce na formování obrazu české minulosti. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 1998 v Lázních Sedmihorkách, Semily, 1998, s. 61–74.
- KŘIŽÍK, František. *200 let od rozšíření uhelné těžby Rakovnicka*. Nové Strašecí 1972.
- KUBAČÁK, Antonín. *Obnova venkova. Dějiny zemědělství v českých zemích II. díl*, Praha 1995.
- KUBAČÁK, Antonín. *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919–1943*. SAP 37, 1987, č. 2, s. 325–373.
- KUBAČÁK, Antonín. *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky*. In: Vědecké práce Národního zemědělského muzea 29, Praha 1991–1992, s. 33–69.
- KUBŮ, Eduard. *Majetkoprávní problematika v československo-německých vztazích meziválečného období*. In: Historie a cestovní ruch. Perspektivní a podnětné spojení. Praha 2009, s. 71–99.
- KRÜGER, Peter. *Wilhelm von Medinger, die internationale Ordnung nach 1918 und der Schatten des Mannes aus der Mancha*. In: Bohemia, Band 26, Collegium Carolinum, München, 1985, s. 257–276.
- LACINA, Vlastislav. *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním*, in: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 35–38.
- LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František. *Schematismus velkostatků v Čechách*. Praha 1934, s. 39–42.
- MARUŠÁK, Karel. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno 1919.
- MORAVCOVÁ, Dagmar. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932*. Praha 2001.
- NOSÁLOVÁ, Jana. *Rakovnický starosta Čeněk Vaněček a jeho působení ve městě v letech 1923–1938*. In: Rakovnický historický sborník VI, Rakovník 2005, s. 89–118.

NOVOTNÝ, J., ŠOUŠA, J. *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*, Praha 1996.

OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha 2000.

OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha 1963.

PAVEL, Antonín. *Pozemková reforma Československá*. Praha 1937.

PEICHLOVÁ, Adéla. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, Jan a kol. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 31–40.

PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha 1923.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu*. Díl I.-IV., Praha 1991.

PŠENIČKOVÁ, Jana. *Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy*. In: *Paginae historiae*, Sborník státního ústředního archivu v Praze, roč. 2000, č. 8., s. 101–117.

PŠENIČKOVÁ, Jana. *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*, Praha 1998.

PRŮCHA, Václav a kolektiv. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. díl, Brno 2004.

RANDÁKOVÁ, Adéla. *Bund der Landwirte a československá politika*, diplomová práce, Praha 2009.

Rudé Právo, ročník 1924.

RYCHLÍK, Jan. *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*. In: *Vědecké práce zemědělského muzea 27*, Praha 1987–1988, s. 127–147.

RYCHLÍK, Jan. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*, in: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994. Uherské Hradiště 1994, s. 43–50.

Sbírky zákonů a nařízení 1918–1938

SLEZÁK, Lubomír. *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*. In: *Moderní dějiny*. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha, 1993, s. 197–215.

Státní pozemkový úřad. *Československá pozemková reforma v číslech a diagramech*. Praha 1925.

SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha 1996, s. 264–265.

SVÁTEK, František. *Sociální elity v první československé republice (K vymezení otázek a přístupů ke studiu)*. In: VALENTA, Jaroslav, VORÁČEK, Emil, HARNA, Josef. *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě 2.*, Praha 1999, s. 401–409.

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty*. Praha 2007.

ŠTĚPÁNEK, Josef. *Velkostatek Křivoklát oddělení Starý a Nový archiv 1356–1929, inventář fondu*. Praha 1976.

TITTEL, Ignatz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte*. Praha 1906.

TEJCHMAN, Miroslav. *Dějiny Rumunska*. Praha 2000, s. 270–308.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982.

VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských IX. a. 1927*. Praha 1928, s. 631–666.

VELEK, Luboš. *Český zemský sněm v letech 1848-1913. Jeho charakter a hlavní rysy*. In: *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*. Opole, 2000, 87–101.

Venkov : orgán České strany agrární, ročník 1918.

VODVÁŘKA, Václav. *Lány a okolí ve světle místních a pomístních jmen*. Rakovník 2006.

VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky Československé pozemkové reformy: Země Česká a Moravská*, Praha 1930.

VOŽENÍLEK, JAN. *Výsledky československé pozemkové reformy*. Praha 1930.

VOŽENÍLEK, JAN. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*. Praha 1919.

Zašantročené Křivoklátsko: příspěvek k dějinám pozemkové reformy v Československu. Praha 1925.

ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha 2006.

ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal, STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha 2001.